

841

SOMALIPAKOLAISNUORTEN SOPEUTUMINEN KOULUUN SUOMESSA

Jyväskylän yliopisto
Filosofian ja
yhteiskuntapolitiikan laitos
Pro Gradu
huhtikuu 1998
Mia Kangasniemi

1 JOHDANTO: PAKOLAISET MAAILMALLA JA SUOMESSA

2 SOPEUTUMISEN KÄSITTEITÄ	2
2.1 Akkulturaatio ja assimilaatio	3
2.2 Sopeutumisen muita käsitteitä	4
2.3 Berryn akkulturaatiomalli	5
3 VÄHEMMISTÖRYHMÄT JA IDENTITEETTI	8
3.1 Etninen ryhmä	8
3.2 Identiteetti	9
3.3 Varma vai epävarma ryhmä?	11
4 YLEISTÄ MAAILMAN PAKOLAISONGELMASTA	12
4.1 Pakolaisten tilastoinnista	14
4.2 Pakolaisuuden motiivit	15
5 SUOMI JA PAKOLAISET	
5.1 Kuka on pakolainen?	17
5.2 Suomen maahanmuutto- ja pakolaiss politiikasta	19
5.3 Suomen pakolaistilastot	21
6 SOMALIPAKOLAISET	
6.1 Somalian yleisesittely	22
6.2 Klaanijärjestelmä	23
6.3 Perhe ja sukulaiset	23
6.4 Naisen asema	24
6.5 Koulutus	25
6.6 Uskonto	26
6.7 Somalian pakolaisuuden taustaa	27

7 TUTKIMUSONGELMA - SOMALIPAKOLAISNUORTEN SOPEUTUMINEN KOULUUN SUOMESSA	29
7.1 Sopeutumistutkimuksista	31
7.2 Pakolaislasten mielenterveys	32
7.3 Maahanmuuttajalasten peruskouluopetus Suomessa	34
7.4 Islamilainen koulu	35
7.5 Asenteista	37
8 TUTKIMUKSEN PÄÄPIIRTEET	
8.1 Tutkimusmenetelmät ja kohderyhmä	39
8.2 Aineiston hankinta ja analyysi	41
9 TUTKIMUKSEN TULOKSET	44
9.1 Somaliasta Suomeen	46
9.2 Koulunkäynti Somaliassa ja Suomessa	46
9.3 Suomalainen koulu	48
9.4 Kotikieli ja valtakieli - somali ja suomi	53
9.5 Uskonto ja juhlapyhät	54
9.6 Klaanit	56
9.7 Somalinuorten identiteetti	57
9.8 Sopeutumisasenteet	59
9.9 Tulevaisuus ja paluumuutto	62
10 YHTEENVETO JA POHDINTA	63
11 LÄHDELUETTELO	69
LIITE	

Kangasniemi, Mia

Somalipakolaisnuorten sopeutuminen kouluun Suomessa

Pro Gradu -työ

huhtikuu 1998

75 s. ja liite

TIIVISTELMA

Ympäri maailmaa on pakolaisia tällä hetkellä yhteensä yli 20 miljoonaa (Tilastokeskus 1997). Jo vuoden 1993 pakolaistilastoissa maaran arveitiin olevan noin 18,2 miljoonaa, eikä luvun uskota alenevan ainakaan lähitulevaisuudessa (UNHCR 1993). Heidän maaransa on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa ja erityisesti Eurooppaan suuntautuva pakolaisuus on lisääntynyt.

Yksi keskeisimpiä kysymyksiä pakolaisten vastaanotomaissa on heidän sopeutumisensa uuteen kulttuuriympäristöön: Miten pakolaiset itse kokevat paikkansa uudessa ja vieraassa yhteiskunnassa - haluavatko he sopeutua vai odottavatko he olojen paranemista kotimaassaan voidakseen palata heti, kun se on mahdollista?

Tarkoitukseni oli tutkia Somaliasta Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sopeutumista suomalaisen peruskouluun ja samalla suomalaisen yhteisöön. Tutkimuksessani pyrin selvittämään ja kuvailemaan millaisia sopeutumiseen liittyviä asenteita somalinuorilla on suomalaisessa koulussa sekä sitä, miten he kokevat oman identiteettinsä täällä Suomessa.

Sopeutumista tutkin haastatteleamalla kuutta yläasteikäistä somalinuorta, kahta tyttöä ja neljää poikaa. Näiden teemahaastattelujen viitekehysena käytin J. W. Berryn mallia erilaisista akkulturaatioasenteista. Tutkimuksen luonne on kuvaileva.

Uskonnolla on merkittävä asema naiden somalinuorten elämässä. Tutkimuksien mukaan vahva uskonnollisuus toimii usein yhtenä selviytymiskeinona uudessa kulttuuriympäristössä. Varsinkin somalityttöjen haastatteluissa uskonnon merkitys tuli esille useampaan otteeseen, mutta mielestäni se heijastui voimakkaasti kaikissa haastatteluissa. Vastauksin perusteella uskonto on tärkeä osa jokapäiväistä elämää. Sen sijaan klaanit eivät tuntuneet vaikuttavan nuorten elämään.

Haastattelemani somalinuoret muodostivat varsin homogeenisen ryhmän, joka suosi akkulturaatioasenteina suomalaisessa koulussa separaatiota ja integraatiota. Toisin sanoen he halusivat säilyttää omat kulttuuriperinteensä, ja joko eristäytyä suomalaisesta kulttuuriyhteisöstä tai kohdata se tasa-arvoisena, erilaisena kulttuuriryhmana. Asenteet saattoivat vaihdella elämän eri osa-alueilla. He kaikki tiedostivat vahvasti oman etnisen identiteettinsä, eivätkä tuntuneet samaistuvan suomalaisiin. Niinpa he eivät viettäneet mitään suomalaisia juhlia tai juhlapyhä, vaan omia islaminuskon mukaisia juhlia.

Akkulturaatioasenteista integraatiota on pidetty suotavimpana sopeutumisasenteena, sillä tutkimuksien mukaan integraation mukainen asenne johtaa parhaaseen sopeutumistulokseen uudessa kulttuuriyhteisössä. Tutkimukseni tavoitteenani oli heijastaa sopeutumisasenteet suomalaisyhteisöä, jossa suomalaista koulua kohtaan, ja näillä somalinuorilla ne olivat separaatio ja integraatio.

1 JOHDANTO: PAKOLAISET MAAILMALLA JA SUOMESSA

Ympäri maailmaa on pakolaisia tällä hetkellä yhteensä yli 20 miljoonaa (Tilastokeskus 1997). Jo vuoden 1993 pakolaistilastoissa määrän arveltiin olevan noin 18,2 miljoonaa, eikä luvun uskota alenevan ainakaan lähitulevaisuudessa (UNHCR 1993). Heidän määränsä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa ja erityisesti Eurooppaan suuntautuva pakolaisuus on lisääntynyt. Tähän on vaikuttanut turvapaikanhakijoiden määrän kasvu, sillä esimerkiksi vuonna 1983 Euroopan eri maista haki turvapaikkaa noin 70 000 henkeä ja vuonna 1991 hakijoita oli jo lähes 600 000. Myös Euroopan sisällä on viime aikoina paennut sotien vuoksi suuri määrä ihmisiä entisen Jugoslavian alueelta. (Virtanen 1993.)

Historiallisesti tarkasteltuna ennen toista maailmansotaa suurin pakolaismuuttajien ryhmä olivat eurooppalaiset. Kun siirtomaat alkoivat itsenäistyä, siirtyi pakolaisuus Aasiaan, Afrikkaan ja Etelä-Amerikkaan. Tänä päivänä tyypillisin pakolaismuuttaja siirtyy yhdestä köyhästä maasta toiseen, eikä hän täytä Geneven sopimuksen määrittelemiä pakolaistutukseen oikeuttavia ehtoja. Toisena tunnuspiirteenä on se, että valtaosa maailman kaikista pakolaisista asuu Afrikan, Aasian ja Väli-Amerikan köyhissä maissa. (Virtanen 1993.)

Pohjoismaissa laskettiin olevan yhteensä noin 430 700 pakolaista vuonna 1992. Suomi oli vastaanottanut heistä noin 12 000, kun esimerkiksi Ruotsissa oli tuolloin 324 500 pakolaista. (UNHCR 1993.) Nykyään Suomessa asuvien pakolaisten määrä on arviolta 13 000 henkeä (MoniTorii 3/1996). 1980-luvulla Suomi vastaanotti yhteensä 2 636 pakolaista (Korkiasaari 1993).

Yksi keskeisimpiä kysymyksiä pakolaisten vastaanottomaisissa on heidän paikkansa yhteiskunnassa. Missä määrin pakolaisten tulisi sopeutua uuteen asuinmaahansa? Miten pakolaiset itse kokevat paikkansa uudessa ja vieraassa yhteiskunnassa - haluavatko he sopeutua vai odottavatko he olojen paranemista kotimaassaan voidakseen palata heti, kun se on mahdollista? Vastaukset riippuvat paljon siitä, millaisesta pakolaisryhmästä on kyse sekä mistä ja millaisista oloista he ovat paenneet.

Tilastokeskuksen (1997) tilastojen mukaan 31.12.1996 Suomessa asui 4555 Somalian kansalaista. Somalipakolaisten ikärakenteesta voidaan päätellä, että somalit ovat varsin nuori etninen ryhmä ja kouluikäisten maara on suuri (Tilastokeskus 1997). Somalilasten ja -nuorten sopeutumiseen ja

peruskouluopetukseen on syytä kiinnittää huomiota ja on tarpeellista selvittää, miten nämä oppilaat kokevat sopeutuvansa suomalaiseen peruskouluun.

Tarkoitukseni on tutkia Somaliasta Suomeen tulleiden pakolaisuorten sopeutumista suomalaiseen peruskouluun ja samalla suomalaiseen yhteisöön. Tutkimuksessani pyrin selvittämään ja kuvailemaan millaisia sopeutumiseen liittyviä asenteita somalinuorilla on suomalaisessa koulussa sekä sitä miten he kokevat oman identiteettinsä täällä Suomessa. Somalipakolaiset ovat uusia, Suomeen vasta 1980- ja 90-lukujen vaihteessa tulleet kansallisuusryhmä, joten heitä koskevaa tutkimusta ei toistaiseksi ole kovin runsaasti saatavilla.

Aion tutkia somalinuorten sopeutumista suomalaiseen kouluun muutamien teemahaastattelujen avulla. Haastattelujen viitekehystenä käytän J. W. Berryn mallia erilaisista akkulturaatioasenteista. Tutkimuksen luonne on kuvaileva.

Oletukseni on, että somalinuorten sopeutuminen kouluun on ollut vaikeampaa, kuin esimerkiksi vietnamipakolaisten (Sam 1994; Kosonen 1994) ja siihen vaikuttavat monet tekijät, kuten kulttuuritausta ja heidän vastaanottonsa Suomessa. Myös oman etnisen ryhmän kiinteys vaikuttaa suoraan lasten sopeutumiseen, joten pyrin tuloksia arvioidessani ottamaan huomioon somaleille ominaiset kulttuuripiirteet (Ekholm 1994).

2 SOPEUTUMISEN KÄSITTEITÄ

Tutkimustyöni keskeisin käsite on sopeutuminen (adaptation), joka on hyvin monitieteellinen ja siksi monimerkityksinen käsite (esim. Liebkind 1994; Valtonen 1993). Tässä työssä keskityn tarkastelemaan nimenomaan pakolaisten, maahanmuuttajien ja eri etnisten ryhmien yhteydessä käytettyjä sopeutumiseen liittyviä käsitteitä. Sopeutumisesta on tutkijoiden keskuudessa käytetty monia eri termejä ja määritelmiä, sekä niihin yhdistettyjä teoriomalleja. Puhuttaessa pakolaisten sopeutumisesta määritelmä kattaa sosiaalisen, sosiaali-psykologisen ja kulttuurisen aspektin, mutta ne eivät ole toisistaan irrallaan olevia vaan toisiinsa limittyviä osa-alueita (Valtonen 1993). Tässä tutkimuksessa pyrin esittelemään joitakin yleisimmin tunnettuja sopeutumiseen liittyviä käsitteitä sekä teoriomalleja, ja John W. Berryn sopeutumisteorian mukainen malli toimii tutkimukseni viitekehysena.

Sopeutuminen tässä yhteydessä merkitsee kulttuurien välisestä kohtaamisesta ilmeneviä seurauksia. Tämä kulttuurien kohtaaminen saa aikaan muutoksia jotka tapahtuvat molemmissa tai vain toisessa yksilössä tai ryhmässä. Näitä muutoksia ja niiden syitä ja seurauksia pyritään kuvaamaan ja selittämään sopeutumistutkimuksissa. Pidän sopeutumista yleiskäsitteenä, jonka alakäsitteitä muut käsitteet ovat. Sopeutumisteorioiden tarkoituksena on selittää, mitä sopeutumiskeinoja ihmiset omaksuvat kohdatessaan toisenlaisen kulttuurin (Liebkind 1994).

2.1 Akkulturaatio ja assimilaatio

Akkulturaatio, toiselta nimeltään kulttuurinen sopeutuminen (cultural adaptation) on laaja-alainen yleistermi, joka juontaa juurensa kulttuuriantropologiasta. Akkulturaatio kuvataan prosessina, jossa kaksi kulttuuriryhmää joutuu kosketuksiin keskenään, jolloin toisen tai molempien alkuperäinen kulttuurimalli muuttuu (Redfield, Linton & Herskovits 1936 kirjassa Valtonen 1993).

Teske ja Nelson (1974) tekevät eron akkulturaation ja assimilaation (assimilation) välillä. Heidän mukaansa assimilaatio on yksisuuntaista eli vain toisessa ryhmässä tapahtuu kulttuurimallien muuttumista, kun taas akkulturaatio voi olla kaksisuuntaista. Assimilaatiolla tarkoitetaan Liebkindin (1996) mukaan vähemmistöryhmän (tässä pakolaisryhmä) sulautumista enemmistöryhmään. Vähemmistöryhmän sulautuminen edellyttää kuitenkin enemmistöryhmän hyväksyntää. Teske ja Nelson pitävät akkulturaatiolle mahdollisena sitä, ettei se johda arvomaailman tai viiteryhmän (reference group) muuttumiseen, eikä se vaadi enemmistöryhmän hyväksyntää, mikä taas on oleellista assimilaatiolle.

Graves (1967 kirjassa Berry & Sam 1995) tekee eron akkulturaation ja psykologisen akkulturaation välillä. Akkulturaatiossa ryhmän kulttuurissa tapahtuu muutoksia ja psykologisella akkulturaatiolla tarkoitetaan yksilön psykologisia muutoksia. Kyse on siis akkulturaation eri tasoista. Psykologinen akkulturaatio seuraa kulttuurista akkulturaatiota. Muutokset, joita yksilö kokee, luokitellaan kolmeen kategoriaan. Käyttäytymisen muuttuminen (behavioral shifts) (Berry & kumpp. 1986), akkulturaatiivinen stressi (acculturative stress) (Berry & kumpp. 1986) ja psykopatologia (psychopathology, oma käänös) (Tseng & Hsu 1980) ovat ilmiöitä, jotka kuvaavat yksilön mahdollisia psykologisia akkulturaatiomalleja. Mikäli suurempia vaikeuksia ei esiinny, puhutaan käyttäytymisen muutoksista. Monet kokevat jonkin asteisia

vastoinkäymisiä uudessa kulttuuriympäristössä, jolloin yksilö kokee akkulturaatiivista stressiä, joka usein tunnetaan myös kulttuurishokin nimellä (Oberg 1960 kirjassa Berry & Sam 1995). Kun uusi ympäristö käy lähes ylivoimaiseksi kohdata esimerkiksi muutosten nopeuden tai laajuun vuoksi, voivat psykologiset muutokset johtaa psykopatologiaan. (Berry & Sam 1995.)

2.2 Sopeutumisen muita käsitteitä

Searle ja Ward (1990 kirjassa Berry & Sam 1995) ovat tehneet eron psykologisen sopeutumisen (psychological adaptation) ja sosiokulttuurisen (sociocultural) sopeutumisen välillä. Ensin mainittu viittaa sisäisen psykologian ilmentymiin (outcomes), jotka sisältävät esimerkiksi hyvän henkilökohtaisen ja kulttuurisen identiteetin, hyvän henkisen terveyden ja tyytyväisyyden saavutuksiinsa uudessa kulttuuriyhteydessä. Jälkimmäinen viittaa ulkoisiin psykologisiin ilmentymiin, jotka kiinnittävät yksilön uuteen ympäristöönsä (context). Siihen kuuluu esimerkiksi kyky selviytyä jokapäiväisistä ongelmista, erityisesti perhe-elämän, työn ja koulun alueella.

Maahanmuuttajien sulautumisesta (absorption, oma käänös) tutkimuksen tehnyt Eisenstadt (1954) käytti neljän tason mallia, joka kuvasi sulautumisprosessia. Yhtenä tasona ovat kielen oppiminen, normit, roolit ja tavat. Toisena uusien roolien ja tilanteiden hallinta ja kolmantena status-käsityksen ja uuden identiteetin kehittyminen. Neljäntenä mittarina hän käytti oman etnisen ryhmän osallistujasta muuttumista vastaanottomaan instituutioiden osallistujaksi. (Eisenstedt 1954.)

Oberg (1960 kirjassa Ekholm 1994) on jaotellut sopeutumisprosessin myös neljään osaan. Aluksi maahanmuuttaja kokee kuherruskuukauden, jota seuraa torjuntakausi. Kun nämä kaksi kautta on käyty läpi, seuraa tasapainon hakeminen ja lopuksi neljännessä vaiheessa useamman kulttuurin hallinta eli monikulttuurikompetenssi. Prosessi ei käytännössä tietenkään tapahdu suoraviivaisesti näin, eivätkä kaikki käy koskaan läpi kaikkia neljää vaihetta.

Akkulturaatioon ja assimilaatioon ohella integraatio on yksi sopeutumistutkimuksissa käytetyimpiä määritelmiä. Integraatio yleisellä tasolla voidaan määritellä osista muodostuvaksi kokonaisuudeksi, jossa osat eivät ole muuttaneet muotoaan (Liebkind 1995). Integraatio on Hammarin (1987 julkaisussa Ripatti 1988) määritelmän mukaan vähemmistön ja enemmistön yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta, jolloin

vähemmistön jäseniltä ei edellytetä omaehtoista kulttuuri-identiteetistä luopumista. Integraation voidaan katsoa olevan vähemmän ohjattua tai tiettyyn tavoitteeseen tähtäävää, kuin esimerkiksi akkulturaatio- tai assimilaatiomallien mukaiset sopeutumisstrategiat.

Ekholm (1994) on tutkimuksessaan jakanut integraation osa-alueisiin. Rakenteelliseen integraatioon kuuluvat taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen integraatio. Rakenteellisen integraation rinnalla Ekholm tutki etnisen yhteisön sisäistä integraatiota. Toisin sanoen pakolaiset voivatkin integroitua valtakulttuurin sijasta muihin ryhmiin. Pakolaisten integraatiolle voi olla vastaanottomaassa myös monia esteitä. Ekholmin tutkimuksen mukaan niitä voivat olla esimerkiksi työttömyys, ulkomaalaispolitiikan puuttuminen, ulkomaalaisten pieni määrä vastaanottajamaassa ja pakolaisten hajasijoitus.

2.3 Berryn akkulturaatiomalli

J.W. Berry on kehittänyt teorianmallin eri akkulturaatioryhmien tavoista kohdata vastaanottomaan yhteisö, ja näitä tapoja Berry kutsuu akkulturaatiostrategioiksi tai akkulturaatioasenteiksi. Eri strategiat johtavat erilaiseen akkulturaatiotapahtumaan riippuen akkulturaatioryhmästä. Tämä malli perustuu vähemmistöryhmän asenteisiin sekä omaa kulttuuriaan, että valtakulttuuria kohtaan. Eri vaihtoehdoista syntyy neljä erilaista akkulturaatiostrategiaa, joita ovat integraatio (integration), assimilaatio, marginalisoituminen (marginalization) ja separaatio eli eristäytyminen (separation) tai milloin enemmistöryhmä tavoittelee tätä, segregatio (segregation). (Berry & kumpp. 1987 esim. kirjoissa Liebkind 1994; Valtonen 1993.)

Kun yksilöt eivät halua säilyttää omaa kulttuuriperimäänsä, vaan pyrkivät samaistumaan muihin kulttuuriryhmiin tai valtakulttuuriryhmään, on kyseessä assimilaatiostrategia. Kun vähemmistöryhmä pyrkii säilyttämään omat kulttuurimallinsa ja samalla välttelee joutumasta tekemisiin valtakulttuurin edustajien kanssa he käyttävät eristäytyvää akkulturaatiostrategiaa. Jos enemmistöryhmä puolestaan välttää kosketusta vähemmistöryhmään, voidaan puhua segregatiosta. Tämä asenne on vähemmistöryhmästä riippumaton siinä mielessä, ettei se pysty valitsemaan muiden ryhmien suhdetta omaan ryhmäänsä. Kun sekä vähemmistö- että enemmistöryhmä haluavat säilyttää omat kulttuurimallinsa, mutta samalla ovat kanssakäymisessä keskenään ja muiden ryhmien kanssa, puhutaan integraatiosta. Kun vähemmistökulttuurin edustaja haluaa kieltää sekä oman kulttuuritaustansa että sopeutumasta uuteen, on

kyseessä marginalisointistrategia. Tämä voi olla mahdollista esimerkiksi silloin, kun oman kulttuuritaustan häivyttämiseen on olemassa paineita, ja toisaalta taas enemmistöryhmän syrjivät asenteet voivat aiheuttaa sen, ettei valtakulttuuriin sopeutumiseenkaan ole kiinnostusta. (Berry & Sam 1995.)

Suurin osa akkulturaation kokevista henkilöistä sopeutuu ajan kuluessa jollain lailla uuteen kulttuuriympäristöönsä. Sopeutuminen voi saada monia eri muotoja, sillä niin monet eri tekijät siihen voivat vaikuttaa. Kun valtayhteisö on vastaanottavainen vähemmistöryhmää ja sen edustajia kohtaan, linkki näiden ryhmien välillä voi muodostua kiinteäksi, mutta jos tätä ei saavuteta, eristäytyminen, segregaatio ja marginalisointi ovat todennäköisimpiä strategiavaihtoehtoja. (Berry & Sam 1995.) Suomessa esimerkiksi somalipakolaisten ryhmä on monelta osin saanut huonon vastaanoton, joten ainakin osaksi heidän voidaan katsoa joutuneen suomalaisten taholta segregaatian kohteiksi (HS 21.12.1997).

Pakolaiset ja turvapaikanhakijat ovat Berryn ja Samin mukaan kaikista akkulturaatioprosessin kokevista se ryhmä, joka joutuu kohtaamaan suurimmat riskit sopeutumisprosessissa. Pakolaiset eivät ole tulleet vastaanottomaahansa useinkaan vapaaehtoisesti, he ovat vaeltaneet pitkiä matkoja ja heidän oleskelunsa ei välttämättä ole pysyvää. Lisäksi he mitä todennäköisimmin ovat joutuneet kokemaan hyvin vaikeita aikoja ennen pakoaan ja akkulturaatioprosessin alkamista. Kaikista riskeistä huolimatta tähänastisen tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että monet pakolaiset loppujen lopuksi sopeutuvat uuteen kulttuuriympäristöönsä. Yksi pakolaisten sopeutumisen riskitekijä on ikä. Sekä vanhukset että lapset ja nuoret ovat alttiimpia kohtaamaan ongelmia sopeutumisprosessinsa aikana. Oletuksena on, että lasten ja nuorten kohdalla yhtäaikainen kasvu- ja akkulturaatioprosessi voivat koitua raskaaksi taakaksi, minkä vuoksi sopeutumisessa voi ilmetä monenlaisia ongelmia. (Berry & Sam 1995.)

Olosuhteet ja aika, joka vieraassa kulttuuriympäristössä on vietetty, vaikuttaa siihen, millainen akkulturaatiostrategia mieluiten valitaan. On kuitenkin mahdollista, että elämän eri alueilla valitaan eri strategioita. Yksityiselämässä ehkä pyritään säilyttämään enemmän omia kulttuurimalleja kuin esimerkiksi työelämässä. Myös ryhmien välisiä kontakteja saattaa esiintyä yksityiselämän puolella harvemmin kuin julkisilla elämän alueilla. Myös vallitsevan yhteiskunnan suhteilla eri ryhmiin on merkitystä akkulturaatiostrategiaa valittaessa. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa yksilöt valitsevat ehkä mieluiten integraation. Yhteiskunnassa, jossa suositaan assimilaatiota, yksilöt voivat helpoimmin kohdata uuden kulttuuriyhteisön assimilaation avulla. Joskus yksiloille jää hyvin rajoitetusti vaihtoehtoja strategian

valinnassa, jolloin he ovat lähes pakotettuja jonkin tietyn mallin valintaan. Toisekseen strategiat voivat muuttua uudessa yhteisössä vietetyn ajan kuluessa itselle parhaiten sopivaksi. (Berry & Sam 1995.)

Sama käy ilmi David Lackland Samin (1995) tekemistä tutkimuksista maahanmuuttajien akkulturaatioasenteista. Sam (1994) on tehnyt tutkimuksen nuorten vietnamilaispakolaisten sopeutumisesta kouluun Norjassa ja akkulturaatioasenteita Sam testasi juuri John W. Berryn akkulturaatiostrategioista koostuvan mallin mukaan. Hän on tehnyt myös tutkimuksen nuorten, 10-17 vuotiaiden maahanmuuttajien akkulturaatioasenteista ja kuinka heidän vanhempiansa asenteet niihin vaikuttavat. Kohderyhmäksi hän valitsi kolmannen maailman maahanmuuttajalapsen Norjassa. 568:sta vastanneesta suurin osa oli alkuperältään aasialaisia. Muita suurempia ryhmiä olivat Etelä-Amerikasta, Turkista ja Afrikan osalta Somaliasta (23 vastannutta) saapuneet. Tutkimuksessaan Sam käytti Berryn akkulturaatioasenne-mallia yhtenä metodinaan ja siitä kävi ilmi, että integraatio ja separaatio olivat kaksi suosituinta akkulturaatioasennetta. Vastaukset olivat kuitenkin riippuvaisia siitä ajasta, jonka nuoret olivat olleet akkulturaatiokokemuksen alaisina. Tulosten mukaan Norjassa vietetty aika vaikutti akkulturaatioasenteisiin integraation, eristäytymisen ja marginalisoitumisen osalta. Vain assimilaatio akkulturaatioasenteena ei ollut riippuvainen vastaanottomaassa vietetystä ajasta. Valitut akkulturaatioasenteet osoittavat, että nuoret pitivät oman kulttuuriperintönsä säilyttämistä tärkeänä. Sukupuolieroja havaittiin, sillä pojat olivat enemmän assimilaation kannalla, kuin tytöt. (Sam 1995.) Paine sulautumiseen voi muutenkin olla suuri yksikulttuurisissa maissa kuten Norjassa, vaikka valtion virallisena politiikkana maahanmuuttajien osalta pidetään integraatiota. Norjalaisille tehty kysely viittasi kuitenkin siihen, että sulautuminen oli heidän mielestään mieluisin vaihtoehto (Hernes & Knudsen 1989 kirjassa Sam 1995).

Berryn mallia on käytetty lähinnä tutkittaessa monikulttuurisia yhteiskuntia ja aikuisia pakolaisia sekä muita maahanmuuttajia. Samin tutkimuksista näyttää kuitenkin käyvän ilmi, että samaa mallia voidaan käyttää myös pohjoismaisissa yhden valtakulttuurin yhteiskunnissa. Lasten ja nuorten tutkimiseksi ei aina voida käyttää samoja metodeja, kuin aikuisten tutkimisessa, mutta Berryn malli osoittautuu Samin tutkimuksen perusteella myös nuorten tutkimiseen sopivaksi. Tutkimusaiheeni perusteella tutustuin Samin tutkimuksiin ja niiden perustuessa Berryn akkulturaatiomalliin, päätin valita sen myös oman tutkimukseni lähtökohdaksi.

3 VÄHEMMISTÖRYHMÄT JA IDENTITEETTI

Ryhmät, jotka ovat henkilölukumäärältään, poliittisesti tai taloudellisesti yhtä tai useita ryhmiä heikommassa asemassa, kutsutaan monilla eri termeillä tutkimuskirjallisuudessa. Vähemmistöryhmä viittaa jo lukumäärällisesti pienempään ryhmää kyseisessä kulttuuriyhteisössä, kuten on esimerkiksi pakolaisten laita. Myös käsitettä etninen ryhmä käytetään yleisesti (Berry & Sam 1995), mutta on huomattava, ettei vähemmistöryhmä ole välttämättä etninen ryhmä. Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan etnisen ryhmän määritelmiä, sekä siihen läheisesti kuuluvaa käsitettä etninen identiteetti.

3.1 Etninen ryhmä

Kuten sopeutuminen, myös etnisuus ja etninen identiteetti määritellään tutkimuskirjallisuudessa useilla eri tavoilla. Etnisyys on jo sinänsä yleismaailmallisesti niin vaikeasti määriteltävissä, että monet tutkijat eivät ole edes yrittäneet sitä tehdä (Lange & Westin kirjassa Liebkind 1995), mutta etniselle ryhmälle on määritelty joitakin ominaispiirteitä, joita Barthin mukaan ovat muun muassa yhteisesti jaettu näkemys yleisistä arvoista ja normeista, ryhmän kommunikaatiolle ja kanssakäymiselle luotu pohja (established field) sekä ryhmän yksilöiden keskinäinen samaistuminen ja muiden ulkopuolisten leimaaminen heidät muista samantyyppisistä luokista (category) erilliseksi luokaksi (Barth 1969 kirjassa Liebkind 1995). On kuitenkin huomattava, että ”rodullisista tai biologisista eroavaisuuksista tulee etnisiä vasta ajallisen separaation tuloksena ja kun sosiaaliset muuttajat astuvat kuvaan luoden etnisille ryhmille ominaisia kielellisiä ja/tai kulttuurisia eroavaisuuksia” (Liebkind 1995). Allardt ja Starck väittävät, että nykyään alkuperäiset etnisen ryhmän määritelmät ovat menettäneet merkitystään, sillä etnisyydestä on tullut yksilöllinen, subjektiivinen kokemus, jolloin henkilöt voivat tuntea kuuluvansa samaan etniseen ryhmään eri kriteerien perusteella (Allardt & Starck 1981 kirjassa Liebkind 1995).

Elina Ekholm mainitsee tutkimuksessaan Hansenin hypoteesin, jonka mukaan siirtolaisten suhde etnisyyteensä kulkee sukupolvittain niin, että maahanmuuttajien toinen sukupolvi kapinoi etnisyyttään vastaan ja pyrkii irrottautumaan omasta etnisestä ryhmästään ja kolmas sukupolvi palaa takaisin juurilleen (Ekholm 1994). Liebkind puolestaan näkee, että esimerkiksi ns. toisen sukupolven siirtolaisten etninen identiteetti muotoutuu yksilöllisesti ja vaihtelee suuresti. Toiset pyrkivät integroitumaan valtakulttuuriin uudessa maassa ja toiset haluavat säilyttää vanhemmiltaan saamansa kulttuuriperimän. Molempiin

ratkaisuihin Liebkindin mukaan liittyy omat hyvät ja huonot puolensa (Liebkind 1989 julkaisussa Liebkind 1990). Selvästi vähemmistöidentiteetin omaavat maahanmuuttajat saattavat olla paremmassa asemassa kohtaamaan heihin kohdistuvia paineita kuin ne, jotka yrittävät karistautua mahdollisimman nopeasti eroon vanhasta etnisyydestään ja kulttuuristaan (Liebkind 1988).

Berry ja Sam käyttävät käsitettä etnokulttuurinen ryhmä (ethnocultural group), ja tarkoittavat sillä ryhmää, joka on vuosien saatossa säilyttänyt omat kulttuuriset erityispiirteensä monikulttuurisessa yhteiskunnassa toisten ryhmien rinnalla. Tällainen ryhmä on joko ollut kyseissä paikassa jo pitkän aikaa tai voi muodostua esimerkiksi entisten siirtolaisten jälkisukupolvien kesken. Pakolaisista käytetään myös toisinaan käsitettä etninen ryhmä, mutta Berryn määritelmän mukaan käsite sopii pakolaisiin hyvin rajoitetusti, sillä etnokulttuurisen ryhmän sopeutumista Berry ja Sam pitävät kaikista akkulturoituvista ryhmistä helpoimpana. Tämä johtune siitä, että etnokulttuurinen ryhmä on yleensä kyseissä yhteisössä vapaaehtoisesti ja pysyvästi. Sen lisäksi etnokulttuuriseen ryhmään syntyneet henkilöt ovat jo pienestä pitäen tottuneet elämään monikulttuurisessa yhteisössä. (Berry & Sam 1995.)

3.2 Identiteetti

"Identiteetin sisältö on monimutkainen yhdistelmä yleisiä (objektiivisia) ja yksilöllisiä (subjektiivisia) piirteitä (Liebkind 1988, 66)." Yleiset piirteet edustavat yksilön siteitä kulttuuriin ja erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin ja yksilölliset piirteet niitä ominaisuuksia, jotka erottavat hänet muista, samaan ryhmään kuuluvista jäsenistä. "Identiteetti voi olla annettua, saavutettua tai omaksuttua (Liebkind 1988, 67)." Annettua identiteettiä ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä ja ihonväri, joita on hyvin hankala muuttaa (Liebkind 1988). On kuitenkin huomioitava, että myös identiteetti on laaja käsite, jonka tutkijat määrittelevät tieteellisesti eri näkökulmista eri tavoin. Tässä tutkimuksessa keskityn lähinnä Karmela Liebkindin määritelmien esittämiseen.

Liebkind (1977) on tutkinut sosiaalisen identiteetin kehittymistä akkulturaatioprosessin aikana vähemmistöryhmissä. Liebkindin mukaan sosiaalinen identiteetti on välttämätön jokaiselle ihmiselle ja se ankkuroi hänet sosiaaliseen todellisuuteen. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki sosiaaliset identiteetit sisältävät ryhmätietoisuuden (Liebkind 1988). Tämä identiteetti, jota kutsutaan myös ryhmäidentiteetiksi, määräytyy pääasiallisesti kyseisen yhteiskunnan aiempien sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten prosessien mukaan.

Kaikenlaiset uudet elämäntilanteet vaativat tuon identiteetin tarkistusta ja siitä seuraa, että esimerkiksi vähemmistöryhmät joutuvat akkulturaatiotilanteessa määrittelemään itsensä ja maailman uudelleen erityisesti, jos paine valtaväestöön sulautumiseen on suuri. Niinpä etninen tai kulttuuri-identiteetti muuttuu akkulturaatioprosessin myötä (Liebkind 1994).

Liebkind (1988) määrittelee myös kulttuuri-identiteetin ja etnisen identiteetin. Kulttuuri-identiteetti tarkoittaa sitä, että ryhmän jäsenillä on yhteinen kielellinen ja historiallinen tausta ja heidän käyttäytymisensä perustuu yhteisiin tapoihin ja arvoihin. Etninen identiteetti sen sijaan perustuu tietoisuuteen omasta etnisyydestään ja samaistumiseen ryhmään sen perusteella (Liebkind 1994) eli "yksilön ankkuroitumista tiettyyn etniseen ryhmään" (Liebkind 1988). Etninen identiteetti on annettua siinä mielessä, ettei kukaan voi valita etnistä ryhmäänsä, mutta sen sijaan jokainen voi valita oman kokonaisidentiteettinsä puitteissa, kuinka suuren merkityksen hän etnisyydelleen antaa (Liebkind 1988).

Sopeutumisen muutosprosessia käsittelevät määritelmät ja teoriat tarkastelevat kulttuurien kohtaamisessa muutoksia suurilta osin ulkoa päin ja yleisellä toiminnan tasolla. Etnisen identiteetin määritelmät ja tutkimukset pyrkivät kuvaamaan samaa asiaa eri näkökulmasta (Ripatti 1988). Isajiw (1990 kirjassa Ekholm 1994) tarkastelee etnistä identiteettiä kahdesta näkökulmasta, jotka ovat sisäinen ja ulkoinen. Ulkoinen puoli liittyy kieleen ja etnisten traditioiden säilyttämiseen, siihen kuuluu myös osallistuminen etnisiin verkostoihin, instituutioihin ja järjestöihin. Sisäinen puoli käsittää kognitiivisen, moraalisen ja tunnepohjaisen aspektin.

Pakolaiset kokevat monia mullistuksia elämässään ja joutuvat tarkistamaan omaa identiteettiään jatkuvasti muutosprosessin aikana. Joidenkin tutkimuksien mukaan erityisen haavoittuvia tässä vaiheessa ovat pakolaislapset ja -nuoret ikävuosien 11 ja 22 välillä, sillä he ovat elämässään juuri sellaisessa kehitysvaiheessa, jossa oma identiteetti, itsensä löytäminen ja määritteleminen on heidän tärkein kehitykseen liittyvä tehtävänsä (Liebkind 1994). Kososen (1994) mukaan nuorten pakolaisten sopeutumisprosessiin liittyy kaksinkertainen identiteettikriisi, sillä he joutuvat identiteettiä muodostaessaan "hyväksymään tai hylkäämään kahden erilaisen kulttuurin roolimallit ja normit" (Kosonen 1994, 195). Ristiriitoja voi syntyä myös vanhempien ja nuorten välille siitä, mikä on hyväksyttävä tapa käyttäytyä ja mikä ei (Kosonen 1994).

Berry kumppaneineen (Berry & kumpp. 1989) on havainnut selvän yhteyden identiteetin valinnan ja akkulturaatiostrategian välillä. Ryhmat, jotka ovat perineet vahvan kulttuuri-identiteetin (culture identity) usein eristäytyvät enemmistöstä, kun taas ne, joilla on pikemminkin kansallinen yhteiskuntaidentiteetti (national society identity) mieluiten sulautuvat osaksi valtaväestöä. Ne, joilla on kaksikulttuurinen identiteetti (bicultural identity) valitsevat useimmiten integraation ja ne, joiden identiteetti on sekaisin (identity confusion) syrjäytyvät helpoimmin yhteiskunnasta.

Monissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että integraatio akkulturaatiostrategiana johtaa yleensä parhaisiin tuloksiin yksilötasolla. Integraatioon vaikuttavat kuitenkin valtaväestön asenteet ja halukkuus hyväksyä vähemmistöryhmä osaksi yhteisöään. Tällaiset tutkimukset on yleensä tehty monikulttuurisissa yhteiskunnissa, ja suureksi kysymykseksi nousee se, toimiiko sama kaikille vähemmistöryhmille erilaisissa valitayhteisöissä. (Berry & Sam 1995.)

3.3 Varma vai epävarma ryhmä?

Sekä vähemmistö- että enemmistöryhmät voivat tuntea olevansa vahvassa tai heikossa asemassa muihin ryhmiin nähden. On mahdollista, että enemmistöryhmä tuntee itsensä uhatuksi, jos se kokee voimasuhteiden vähemmistöryhmään nähden olevan heikoissa kantimissa tai vähemmistöryhmä käyttäytyi itsevarmasti. Epävarman enemmistön tunnuspiirteitä on vähemmistöön vertailun välttäminen, mikä tarkoittaa sitä, että enemmistö pelkää joidenkin vähemmistön piirteiden olevan parempia, kuin heillä itseillään on ja siksi välttelee vertailua sen kanssa. Epävarma enemmistö osoittaa vahvaa ryhmän sisäistä puolustautumista sekä oman etnisen/kulttuurisen/kansallisen identiteettinsä korostaminen ja vähemmistön vaatimusten torjuminen (Moskovici & Paicheier kirjassa Liebkind 1995). Liebkindin mukaan (1996) esimerkiksi suomalaiset ovat epävarma enemmistö. Epävarma vähemmistö puolestaan vertaa itseään enemmistöön kaikin tavoin. Enemmistö edustaa sille tavoiteltuja normeja ja vähemmistöryhmän jäsen tuntee syyllisyyttä ja hapeaa omasta ryhmästäan, eikä tunne kuuluvansa siihen (Moskovici & Paicheier kirjassa Liebkind 1995).

Varma enemmistöryhmä pystyy suvaitsemaan erilaisten vähemmistöryhmien olemassaolon sekä ottamaan huomioon niiden tarpeita ja näkökulmia. Tällainen enemmistö ei painota eikä väheksy asemaansa. Vastaava varma vähemmistöryhmä puolustaa erilaaisuuttaan ja ryhmän jäsenet tuntevat vahvasti ja

itsevarmasti kuuluvansa kyseiseen ryhmään. Tämä ryhmään identifioituminen toimii puolustuskeinona siten, että enemmistöä pidetään sääntönä, kaiken muun mittapylväänä. Jos tätä näkemystä ei sisäistetä, ryhmä vaatii yhteiskunnallista tunnustamista tai oman erilaisuutensa positiivista arvostamista (Moskoviči & Paicheler kirjassa Liebkind 1995).

Ekholmin (1994) mukaan vahva etninen yhteisö pääsee helpommin mukaan valtayhteisöön. Etnisen yhteisön sisäinen integraatio on kuitenkin ryhmän jäsenten omalla vastuulla ja valtayhteisö voi toiminnallaan joko tukea tai vaikeuttaa sitä. Suomessa pakolaisilla on ollut vaikeuksia harjoittaa ja kehittää omaa kieltä, kulttuuria ja uskontoa. Syitä ovat esimerkiksi valtayhteisön järjestämä hajasijoitus tai äidinkielen opetuksen vähäisyys sekä oman yhteisön sisäiset ristiriidat, jotka juontavat kotimaasta (Ekholm 1994).

4 YLEISTÄ MAAILMAN PAKOLAISONGELMASTA

Sodat, vainot ja suvaitsemattomuus ovat johtaneet pakolaisuuteen kautta vuosituhansien. Pakolaisten ongelmat eivät ajan kuluessa ole paljon muuttuneet, mutta pakolaisongelma sen sijaan on. Siihen ovat vaikuttaneet erityisesti radikaalit geopoliittiset muutokset, pakolaismäärien valtava kasvu, pakolaisten hätäavun yleisyys aseellisten yhteenottojen keskellä ja mahdollisuuksien pieneneminen laajamittaiseen integraatioon pakolaisten vastaanottoissa. (UNHCR 1993.)

Pakolaisuus on noussut yhdeksi suurimmista haasteista maailmanlaajuisessa mittakaavassa ja pakolaisten määrä kasvaa edelleen armottomasti kaiken aikaa. Vuonna 1993 se tarkoitti sitä, että lähes 10 000 ihmistä joutui pakenemaan kodeistaan vuoden jokaisena päivänä. Jotkut pystyvät myöhemmin palaamaan takaisin koteihinsa, esimerkiksi vuoden 1992 aikana arviolta 2,4 miljoonaa pakolaista palasi kotimaahansa, mutta samaan aikaan syntyy yhä uusia pakolaiskriisejä. (UNHCR 1993.)

Miksi kolmannen maailman pakolaisista on tullut maailmanlaajuinen ongelma? Ensinnäkin alueellisten selkkauksien määrän kasvu aiheuttaa ja pitää yllä pakolaisuutta siinä määrin, että sen voidaan katsoa vaarantavan jopa maailmanlaajuista turvallisuutta. Kansainvälinen apuverkosto pyrkii kattamaan uudet vaatimukset, joita pakolaisten yhä lisääntyvä joukko ja pakolaisongelman kasvava monimutkaistuminen aiheuttavat. Pakolaisten ongelmat eivät jää pelkän humanitaarisen avun ja ihmisoikeuksien puolustamisen

asteelle, sillä pakolaisongelmasta on muodostunut peruskysymys myös kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden yhteydessä. Toiseksi pakolaistilanteen hallitseminen ja pakolaisten avustaminen vaatii suuria rahasummia teollisuusmailta. Tällöin niiden avustusrahat menevät pakolaisapuun eivätkä kestäväan kehitykseen tähtääviin kehitysapuprojekteihin. Kansainvälinen kanta pakolaispolitiikkaan on kuitenkin selkeä. Pakolaisia on suojeltava ja autettava kestävien ratkaisujen löytämiseksi. (Hakovirta 1991; UNHCR 1993.)

Pakolaisuutta voidaan pitää maailmanlaajuisena ilmiönä, sillä jokaisella mantereella on pakolaiskriisejä, ja nämä kriisit voivat myös helposti levitä muille alueille. Lehdistön levittämä informaatio ympäri maailman on saanut ihmiset tietoisiksi tästä ongelmasta, ja pakolaisongelmista keskustellaan monissa kansainvälisissä konferensseissa. On myös havaittu, etteivät pakolaiskriisin vastaanottomaa tai -maat selviä yleensä ilman ulkopuolista apua pakolaistulvasta, joka käytännössä tarkoittaa sitä, että teollisuusmaat hoitavat kolmannen maailman pakolaiskriisien avustuksien rahoitusta yhdessä kansainvälisten apujärjestöjen kanssa. Maailmanlaajuisuutta lisää se, että teollisuusmaat puuttuvat jossain määrin pakolaiskriisien yhteydessä kehitysmaiden välisiin tai sisäisiin konflikteihin. Näin ollen pakolaistulva maasta toiseen voi jo sinänsä aiheuttaa laajemman konfliktin. Monet maat ovat tiedostaneet tämän globaalien ongelmien ja kehittäneet varsin selkeän pakolaispolitiikan, ja esimerkiksi monet länsimaat ovat solmineet pakolaisia koskevia yleissopimuksia. (Hakovirta 1991.)

On vaikea arvioida, millaiseksi tilanne kehittyi tulevaisuudessa. Jonkin pakolaistilanteen ratkeaminen ei välttämättä rauhoita tilannetta, vaan saattaa johtaa pian toiseen pakolaisaaltoon. Myöskään maita, joista pakolaisvirrat tulevat, on vaikea edeltä käsin ennustaa. Esimerkiksi Afganistan oli yksi harvoja kolmannen maailman maita, joista lähti pakolaisia aina 1970-luvun lopulle saakka, mutta sitä seuranneiden parin vuoden aikana kehitysmaista alkoi suorastaan tulvia pakolaisia. Afrikan mantereella on ollut kaksi erillistä aluetta, joissa pakolaistilanne on erityisen ongelmallinen. Toinen on Afrikan sarvi eli itäinen alue, ja toinen ongelma-alue sijaitsee eteläisessä Afrikassa. Afrikan sarven alueeseen kuuluvat erityisesti Etiopia, Somalia, Djibouti ja Sudan. (Hakovirta 1991; Vartiainen-Ora 1996.) Tilastojen mukaan vuonna 1993 Afrikassa asui 10 % maailman väestöstä, mutta mantereella asusti yli 29 % maailman pakolaisista (UNHCR 1993).

Mitkä seikat sitten saavat ihmiset pakenemaan pois kotiseudultaan tai kokonaan kotimaansa ulkopuolelle? Päätöksen tekeminen perustuu aina loppujen lopuksi henkilökohtaisiin motiiveihin, joita ovat pelastuminen.

suojelun tarpeen tai vapautumisen toivo. Pakolaisväestö voidaan kuitenkin jakaa karkeasti poliittisesti aktiivisiin ja poliittisesti passiivisiin ryhmiin. Aktiiviset ryhmät voivat organisoitua guerilla-ryhmiksi ja ruveta taistelemaan sortajiaan vastaan esimerkiksi naapurivaltion rajan takaa tai pakolaisleiristä käsin. Toisaalta vaikka jokin pakolaisryhmittymä ei olisikaan poliittisesti aktiivinen ja sen vastaanottajamaan aiheet ovat täysin humanitaariset, voi paettavan maan ja vastaanottavan maan välille kehkeytyä konflikti. (Hakovirta 1991) Tänä päivänä konfliktit, jotka liittyvät pakolaisongelmaan, ovat kuitenkin enimmäkseen valtion sisäisiä, kuin valtioiden välisiä selkkauksia (UNHCR 1993).

4.1 Pakolaisten tilastoinnista

Pakolaisten tilastoiminen on osoittautunut varsin ongelmalliseksi tehtäväksi, sillä eri valtiot, järjestöt, lehdistö ja muut pakolaisia tilastoivat tahot määrittelevät ja laskevat pakolaiset erilaisten kriteerien perusteella. Osa tilastoi pakolaisiksi muitakin, kuin YK:n pakolaispäävaltuutetun eli UNHCR:n mukaan pakolaisiksi määritellyt henkilöt ja toiset jopa järjestöä tiukemman määrittelyn mukaan. (UNHCR 1993.)

Pakolaisväestön tilastoiminen on muutenkin monimutkaista, sillä se ei suinkaan ole staattinen kokonaisuus vaan dynaaminen ryhmä, jossa ihmisiä syntyy, kuolee, avioituu, eroaa ja muuttaa toisaalle. Tilastot voivat kerättäessä olla tarkkoja, mutta ne saattavat vanhentua hyvinkin lyhyessä ajassa. Toisekseen Euroopan hyvinvointivaltioissa hallitukset saattavat muovata pakolaistilastojaan oman pakolaispolitiikkansa mukaisiksi. Tämä kaikki johtaa siihen, että maiden välinen pakolaistilastojen vertailu on vaikeaa. (UNHCR 1993.)

Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa, tilastointijärjestelmä on sellainen, ettei ulkomaalaisen maahanmuuttajan status näy suoraan tilastoista. Toisin sanoen pakolaiset, siirtolaiset ja muut tilastoidaan yhtenä kokonaisuutena. Erilaisia tilastoja yhdistelemällä, kuten kiintiöpakolaisten määrä tai perheenyhdistämisen kautta tulleet, saadaan kuitenkin kuva Suomessa asuvien pakolaisten määrästä ja kansallisuudesta, mutta tutkimuseettisistä näkökulmista on muistettava tietosuojan tarkoitus tilastoja tehtäessä. (Ekholm 1994.)

4.2 Pakolaisuuden motiivit

Maailmanlaajuisen pakolaistilanteen alkulähteiden selvittämiseksi on tutkittava asioita laajemmissa mittasuhteissa. Mikä ajaa sadattuhannet ihmiset kodeistaan kehitysmaissa? Selviä vastauksia ovat sotatila tai sorto-olosuhteet tai molemmat yhtäaikaisesti. (Hakovirta 1991.) Monet erityyppiset pakolaisaallot juontavat juurensa erilaisista sosiaalisista konflikteista, ja nämä konfliktimallit puolestaan ovat sidoksissa yleisiin taloudellisiin ja poliittisiin oloihin. Zolbergin, Suhrken ja Aguayon (julkaisussa Valtonen 1993) mukaan kehitysmaissa, missä suurin osa maailman pakolaisista asuu, hallitukset vaihtuvat, mutta konfliktit, jotka aiheuttavat epävakaita olosuhteita, ovat itsessään kestäviä. (Zolberg, Surke & Aguayo julkaisussa Valtonen 1993.) Kaikki sodat eivät kuitenkaan johda pakolaistulvaan, sillä varsinkin valtioiden väliset sodat pysyvät yleensä poissa siviilialueilta, vaikka sekään ei välttämättä aina pidä paikkaansa. Sen sijaan valtion sisäiset sotatilat ovat yleensä siviiliväestölle raskaita, sillä usein nämä sodat käydään valtion joukkojen ja yhden tai useamman guerilla-ryhmittymän kesken ja sodan luonne on toisenlainen. Tällaisia sotia käydään siviilialueilla, ja niiden tarkoituksena on nimenomaan paikallisen väestön saaminen oman ryhmittymän hallintaan tai joissain tapauksissa väestön surmaaminen (Hakovirta 1991), jota on käytetty ääritapauksissa tahallisen sotakeinona, kuten esimerkiksi Irakin kurdien tapauksessa (UNHCR 1993). Tänä päivänä suurin osa pakolaisista ei pakenekaan henkilökohtaisen vainon, vaan yleisten väkivaltaisuuksien vuoksi, sillä ne vaarantavat voimakkaasti sivullisten jokapäiväistä elämää (UNHCR 1993).

Kansanedustuksellisten poliittisten instituutioiden, itsenäisen oikeuslaitoksen, oikeudenmukaisen lainvalvontajärjestelmän tai vapaiden vaalien puuttuminen voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että aseellinen vastarinta nähdään ainoana keinona saada tilanteeseen muutos. Erityisesti heikot valtiot ovat herkkiä sisäisten väkivaltaisuuksien puhkeamiselle (UNHCR 1993). Sotien ja sarron taustalla vaikuttavat monet paineet, jotka voivat olla poliittisia, taloudellisia, etnistä alkuperää, ympäristöön liittyviä tai ihmisoikeuksiin kohdistuvaa painostusta, ja lisäksi ovat vaikuttamassa kotimaiset ja kansainväliset muutostekijät (UNHCR 1993). Pakolaisuuteen johtavat siis kompleksiset taustamuuttujat, ja jollei konfliktin puhjettua pakolaisongelmaa saada hallintaan, pakolaisuuskin muuttuu osaksi taustamuuttujien kokonaisuutta, joka alun perin aiheutti pakolaisten aallon (UNHCR 1993).

Valtion kehityksen pysähtyneisyys ja heikentyminen altistavat ristiriitaisuuksien puhkeamiselle. On kuitenkin yllättävää, että myös nopea taloudellinen kasvu voi aiheuttaa konflikteja. Kehityksessä tapahtuvat mullistukset, jossa jotkut yhteiskuntaluokat tai uskonnolliset tai etniset ryhmittymät saattavat hyötyä kohtuuttomasti, johtavat epätasapainoon yhteiskunnassa ja ovat omiaan aiheuttamaan jännitteitä ryhmittymien välille. Toisaalta valtion heikentymisen ja laman aikana valtion varat ja resurssit saatetaan jakaa niin epätasaisesti, että se aiheuttaa poliittisesti hyvin räjähdysalttiin tilanteen. (UNHCR 1993.) Ei ole pelkkä yhteensattuma, että Afrikan kuivimmat ja eroosiolle alttiimmat alueet ovat joutuneet aseellisten yhteenottojen ja nälänhädän kouriin, sillä ympäristötekijät osaltaan toimivat pakolaisongelman yhtenä taustatekijänä (UNHCR 1993). Esimerkiksi Somalia on riipaiseva esimerkki valtiosta, jossa valta on ollut yksissä käsissä, oppositio on kukistettu (Kettunen & kumpp. 1984) ja ihmisoikeuksia on riistetty. Lisäksi suuri osa maasta on kuivaa savannitasankoa ja kuivuus on yleistä (Kettunen & kumpp. 1984). Somalian valtiota voidaan pitää heikkona, ja usein valtion heikkous heijastaa opposition heikkoutta (tai sen puutetta?). Poliittiset konfliktit johtavat anarkiaan, jossa monet vastaryhmät taistelevat valtion vähenevistä varoista sillä välin, kun kansalla ei ole minkäänlaista kansallista turvallisuutta. Niinpä yksi lähihistorian pahimpia humanitaarisia katastrofeja syntyi, kun väkivallan, anarkian ja kuivuuden keskeltä pakeni valtava määrä pakolaisia Somalian rajalle ja naapurimaihin. (UNHCR 1993.)

Sorto, joka johtaa pakolaisuuteen, kohdistuu yleensä ihmisoikeuksia tai muita sosiaalisia oikeuksia vastaan erityisesti tilanteessa, jossa valtio suoraan tai epäsuorasti jonkin tiedotusvälineen, painostusryhmän tai organisaation kautta pyrkii alistamaan kansalaiset valtaansa. Sortokeinoina käytetään pelottelua ja vangitsemista, poliittisten ja ammattiyhdistysten häirintää sekä ihmisten vapauden rajoittamista. Rankimpina sorton keinoina käytetään mielivaltaisia joukkomurhia, kidutusta ja väkivaltaista poliittisen opposition taltuttamista. On kuitenkin vaikea arvioida, millainen tilanne johtaa pakolaisaaltoon, sillä joissain tapauksissa siviiliväestö elää hyvinkin väkivaltaisen ja verisen sodan keskellä pakenematta, kun taas joistain maista pakenee suuria määriä ihmisiä jo sorto-olojen vuoksi. (Hakovirta 1991.)

Sotien ja sorton ohella köyhyys saa ihmiset jättämään kotimaansa. Tämä voidaan nähdä myös yhtenä seurauksena valtion politiikalle, joka syyttää usein vähäiset käyttövaransa aseistukseen ja edesauttaa valtion kaikin puolin epävakaata kehitystä. Tästä seuraa kehä: mitä köyhemmäksi maa muuttuu, sitä tyytymättömämpiä ja vastarintaan taipuvaisempia ihmiset ovat ja sitä kovempia otteita vallanpitäjät joutuvat käyttämään asemansa säilyttämiseksi. Tästä kehästä pääseminen on monille kehitysmailla vaikeaa.

sillä ne eivät näytä pystyvän selvittämään maansa taloudellisia ja poliittisia ongelmia (Hakovirta 1991). Rajujen väkivaltaisuuksien puhjetessa valtion ruoantuotanto ja -jako häiriintyvät, jolloin nälästä ja taudeista saattaa tulla jopa suurempi uhka selviytymiselle kuin itse sotatilasta (UNHCR 1993). On kuitenkin todettava, ettei köyhyys suoraan, kuten eivät sodat ja sortokaan, välttämättä aiheuta pakolaisuutta, mutta näiden välillä on havaittavissa selvä syy-yhteys. (Hakovirta 1991.)

Köyhyyden, sotien sekä sarron taustalla täytyy tietenkin olla omat syynsä. Miksi juuri kolmannelta maailmalta, alikehittyneistä maista tulee niin paljon pakolaisia? Näissä maissa vallitsee usein poliittinen epävakaus, joka puolestaan juontaa juurensa kolonialismiin ja lyhyeen itsenäisyyden aikaan sen jälkeen. Itsenäistymisen jälkeen näiden maiden hallinto oli suurelta osin ulkopuolelta lainattua ja tuotua politiikkaa, joka harvoin soveltui kohdemaahan. Kolonialismin aikana valtioiden rajat oli vedetty viivottimella huomioimatta lainkaan maantieteellisiä ja heimorajoja, ja tämä vaikeuttaa monien maiden keskinäistä ja sisäistä asioiden hoitoa vielä nykyäänkin. Myös uuskolonialismi vaikeuttaa näiden maiden tasapainoista kehittymistä, samoin kuin teollisuusmaiden puuttuminen näiden maiden sisäisiin tai välisiin konflikteihin motiivinaan omien etujensa ajaminen kyseisellä alueella. (Hakovirta 1991.)

5 SUOMI JA PAKOLAISET

5.1 Kuka on pakolainen?

Suomeen tulee pakolaisia kahdella eri tavalla: vuosittain määritellyn pakolaiskiintiön ja maahantulon yhteydessä tehdyn turvapaikkahakemuksen perusteella. Kiintiöpakolaiset valitaan jo ennen maahantuloa UNCHR:n (United Nations High Commissioner for Refugees, joka on suomennettu YK:n pakolaispäävaltuutettu (Virtanen 1993) ja YK:n pakolaisasioiden pääkomissaari (Liebkind 1994)) sijoittamista kaipaavien pakolaisten joukosta. Kiintiöpakolaiset tulevat pääosin Kaakkois-Aasiasta ja heidän lisäksi myös iranilaisia ja kurdeja on tullut kiintiön puitteissa. Muita turvapaikanhakijoita tulee Suomeen Kaakkois-Aasian lisäksi lähinnä Afrikasta, vanhalta Jugoslavian ja Venäjän alueelta sekä Turkista ja Pakistanista. (Virtanen 1993.)

Suomen pakolaispolitiikan mukaisesti turvapaikka Suomessa myönnetään henkilölle suojelutarpeen takia tai humanitäärisistä syistä. Tällaisesta syystä saatua pakolaisen asemaa kutsutaan nimellä de facto -

pakolaisen asema. Tällöin turvapaikka voidaan myöntää henkilölle, jonka ei katsota voivan palata takaisin kotimaahansa, koska hänen henkensä tai elämänsä voi joutua uhatuksi muun muassa sisällissodan, etnisen tai heimotaustan vuoksi. Suomessa asuvista somaleista suurin osa on saanut de facto -pakolaisen aseman. (Virtanen 1993.) Ulkomaalainen muuttuu turvapaikanhakijaksi, kun hän on maahan tullessaan jättänyt turvapaikkahakemuksen viranomaiselle, tavallisesti passintarkastajalle tai poliisille. Kun turvapaikanhakijalle myönnetään turvapaikka, tarkoittaa se sitä, että hän täyttää Geneven pakolaisyleissopimuksen ehdot ja Suomessa Suomen ulkomaalaislain 30. pykälän vaatimukset ja hänelle myönnetään ns. pakolaisstatus. (Karanko 1992; Virtanen 1993.)

Tämä maariteima perustuu Geneven yleissopimuksen vuonna 1951 laadittuun asiakirjaan pakolaisista ja sitä täydentävään vuonna 1967 laadittuun pöytäkirjaan, joka koski kaikkia maailman pakolaisia. Myös Suomi on allekirjoittanut nämä asiakirjat. Geneven yleissopimuksen 1. artiklan mukaan "pakolainen on henkilö, jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, joka oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai olematta minkään maan kansalainen oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden on kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne." (UNHCR 1993.)

Mainittujen pakolaisuuteen oikeuttavien statuksien lisäksi myös esimerkiksi sota, sisällissota, kapina, levottomuudet, köyhyys, nälänhätä, ympäristökatastrofit, alikehitys ja elämisen toivottomuus omassa maassa saavat ihmiset lähtemään maastaan ja anomaan turvapaikkaa muualta. Pakolaisuuden määrittämisen lisäksi YK on määrittellyt ehdot, joilla turvapaikkaa voidaan hakea: "turvapaikkaa on haettava YK:n sopimukseen sitoutuneesta maasta, johon hakija ensiksi saapuu. Vain YK:n pakolaissopimuksen allekirjoittaneet maat ovat sitoutuneet käsittelemään turvapaikkahakemuksia. Turvapaikkaa ei voi hakea useasta maasta yhtäaikaan. Pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen sisältyvän palautuskiellon, non-refoulement -periaatteen mukaan pakolaista ei voida karkottaa tai palauttaa sellaisiin maihin, joissa hänen henkeään tai vapauttaan uhataan." (UNHCR 1993; Virtanen 1993.)

Suomi on siis allekirjoittanut Geneven sopimuksen ja sitä täydentävän pöytäkirjan, mutta tiedotusvälineiden kautta saamiemme tietojen perusteella voimme toisinaan hämmästellä, kuinka näitä pakolaisille annettavia oikeuksia vastaan rikotaan. Esimerkiksi vuoden 1991 helmikuussa saapui Suomeen 160 somalia meriteitse. Heidät haluttiin käännyttää sillä perusteella, etteivät he olleet hakeneet turvapaikkaa. (Rotkirch & Söderling 1992.) Sopimukset ja käytäntö eivät aina näytä kulkevan käsi kädessä.

5.2 Suomen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikasta

Suomen pakolaispolitiikka perustuu edellä mainittuun YK:n pakolaissopimukseen vuodelta 1951 ja sen lisäpöytäkirjaan vuodelta 1967 sekä Suomen omaan lainsäädäntöön. Suomen laissa "on korostettu YK:n pakolaissopimuksen, kansainvälisten ihmisoikeuksien, UNHCR:n antamien suositusten ja muiden kansainvälisten periaatteiden johdonmukaista noudattamista" (Vartiainen-Ora 1996, 55). Suomen ensisijaisena pyrkimyksenä on vaikuttaa pakolaisuuden ehkäisemiseen sekä etsimään ratkaisuja pakolaisten turvalliseen kotiinpaluuseen. Käytännössä Suomen pakolaispolitiikka toteutuu humanitaarisena apuna, pakolaisten avustamisena sekä heidän vastaanottonaan. Pakolaispolitiikka on osa valtion kehitysyhteistyöpolitiikkaa, jossa Suomi tukee pakolaisten paluunmuuttoa. (Vartiainen-Ora 1996.) Suomessa pakolaispolitiikka on painottunut sosiaaliturvaan, terveyteen ja opetukseen liittyviin kysymyksiin (STM 1995).

Aina viime vuosiin saakka Suomella ei ole ollut virallista pakolaispoliittista ohjelmaa. Pakolaispolitiikka on ollut lupa-, turvallisuus- ja valvontakysymyksiin perustuvien päätösten tekoa ja sitä on kritisoitu maahanmuuttajien palvelujen ja etnisten suhteiden kehittämiseen liittyvien toimenpiteiden vähäisestä huomioimisesta. Maahanmuuttopolitiikka painottaa valtion etuja ja tarpeita ja oleskeluluvan saavat sellaiset maahanmuuttajat, jotka selviytyvät itse ja pystyvät huolehtimaan omasta toimeentulostaan. Yhteiskuntaan integroitumista on korostettu. (STM 1995.)

Suomen ulkomaalaislaki uudistettiin kesällä 1993, josta seurasi turvapaikkamenettelyjen huomattava tiukentuminen. Lailla oli tarkoitus yksinkertaistaa ulkomaalaisasioihin liittyviä lupamenettelyjä, ehkäistä turvapaikkasäännösten väärinkäyttöä ja parantaa todellisten turvapaikkahakijoiden ja suojelun tarpeessa olevien oikeusturvaa. Pakolaistyötä tekevät ovat arvostelleet lakia tiukaksi jopa Euroopan tasolla. (Vartiainen-Ora 1996.) Lakien uudistukset ja niiden käytännön tavoitteet ovat kuitenkin kaukana

todellisuudesta. Vertailu jo pakolaisten vastaanottomääristä Pohjoismaiden kesken osoittaa karut tosiasiat. Islantia lukuunottamatta Suomen "pakolaisten tulva", kuten lehtiotsikoissa mainittiin 1990-luvun alussa muutamien satojen somalipakolaisen saapuessa Suomeen (MoniTORI Plus 1997), Suomen pakolaisluvut ovat minimaaliset. Esimerkiksi vuoden 1992 lopussa Ruotsissa oli 324 500 pakolaista, Norjassa 35 700 ja Tanskassa 58 300 pakolaista, kun Suomen vastaanottama pakolaisten määrä tuolloin oli 12 000 henkeä (UNCHR 1993). Eikä määrä neljässäkään vuodessa ole paljon noussut, sillä tilastojen mukaan Suomessa oli vuonna 1996 arviolta noin 13 000 pakolaista (MoniTORI 3/1996).

Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan välimietinnön (4.4.1996) mukaan Suomi on valinnut kansainvälisen avoimuuden politiikan Euroopan Unioniin liittyessään. Suomen tavoitteena on yhteiskunnallinen tasa-arvo sekä oikeus harjoittaa ja kehittää omaa uskontoa ja kulttuuria, mikäli ne eivät ole ristiriidassa Suomen lainsäädännön kanssa. Sanaa integraatio on käytetty toimikunnan mukaan maahanmuuttopolitiikassa yleisesti kuvaamaan tilannetta, jossa maahanmuuttajilla on tasa-arvoinen asema verrattuna valtaväestöön ja samalla oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Toimikunta toteaa, että käsitteiden sopeutuminen, integraatio ja integrointi käyttö on Suomessa hajanaista. (Sisäasiainministeriö 1996.)

Suomen maahanmuuttopolitiikan tarkoituksena on maahanmuuttajien integroituminen yhteiskuntaan sekä syrjäytymisen ehkäisy. Tämän toteuttamiseksi on kehitetty tukitoimia erityisesti kielen oppimisessa, opiskelussa ja työllistymisessä. Pakolaisten vastaanotosta on säädetty vain valtioneuvoston päätösten tasolla ja siinä määritellään lähinnä kunnille pakolaisista aiheutuvien palvelujärjestelmien ja toimeentuloon liittyvien kustannusten korvaamisesta. (Sisäasiainministeriö 1996.)

Vastuu maahanmuuttajien vastaanotto- ja integroitumisprosessin toteuttamisesta jakautuu Suomessa monelle hallinnon alalle. Maahanmuuttajien selviytymisen edellytyksenä on, että viranomaisten käsitykset vastaanotto- ja integroitumisprosessin tavoitteista ja keinoista ovat yhtenäisiä ja että heidän keskinäinen yhteistyönsä käytännön päätöksenteossa toteutuu. (STM 1995.)

5.3 Suomen pakolaistilastot

Ensimmäiset pakolaiset saapuivat Suomeen vuonna 1973 Chilestä. Silloin tuli 200 pakolaista. Kuusi vuotta myöhemmin saapuivat ensimmäiset Vietnamin pakolaiset, ja vielä 1990-luvun alussa he olivat suurin pakolaisryhmä Suomessa (Liebkind 1994). Pakolaisia on Suomen väkiluvusta vain noin 0,1 % ja se onkin sekä absoluuttisesti että suhteellisesti yksi vähäisimpiä määriä koko Euroopassa (Liebkind 1994; UNHCR 1993).

Turvapaikanhakijoiden määrä Suomessa nousi huomattavasti vuonna 1990 edellisvuoteen verrattuna, sillä 1989 kirjattiin 179 hakemusta ja 1990 jo lähes kolme tuhatta. Suomen pakolaiskiintiö, jota alettiin käyttää 1980-luvun puolivälin jälkeen, on kuitenkin pysynyt pienenä. Kiintiön puitteissa on maahamme asutettu vajaasta kolmesta sadasta kuuteen ja puoleen sataa pakolaista vuosittain. Suomessa otetaan pakolaisia vastaan niinsanotun perheenyhdistämisen kautta varsinaisten kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden lisäksi. Niiden määrä on pieni: parinkymmenen ja kahdensadan välillä vuosittain. (Virtanen 1993) Voidaan perustellusti sanoa, että kansainvälisen vertailun valossa Suomen vastaanottama pakolaisten määrä on hyvin vähäinen.

Suomeen tulleiden pakolaisten kansallisuus ja määrä ovat muuttuneet paljon 1980- ja 1990-lukuja verrattaessa. Suomessa vallitsevien tilastointiperiaatteiden vuoksi on joskus vaikeaa erottaa ulkomaalaisia ja pakolaisia toisistaan, mutta voidaan kuitenkin selkeästi havaita, että 1990-luvun alussa sekä pakolaisten lähtömaat että määrä ovat selvästi muuttuneet. Erityisesti Somaliasta ja entisen Jugoslavian alueelta on tullut huomattavia määriä pakolaisia vuoden 1994 loppuun mennessä, sillä tällöin Suomessa oli 3 538 somalialaista ja 2 255 entisen Jugoslavian alueelta (lähinnä Jugoslaviasta, Bosniasta ja Hertzegevinasta tulleet) lähtöisin olevaa turvapaikan saanutta pakolaista. (Tietoaika 5/1995.) Kun tilastoissa verrataan Vietnamin, entisen Jugoslavian ja Somalian kansalaisten määrää on entisen Jugoslavian alueelta ja Somaliasta tulleiden pakolaisten määrä ylittänyt vietnamilaiset, sillä vuoden 1996 lopussa Suomessa asui 4 555 somalialaista, 2 527 entistä jugoslavialaista ja 2 143 Vietnamin kansalaista (Tilastokeskus 1997).

1980-luvun lopulla kärjistyi monia kansainvälisiä ja kansallisia selkkauksia, joiden vuoksi pakolaisuuden määrä kasvoi nopeasti ja Suomeenkin tuli ennätysmääriä turvapaikanhakijoita. Myös somalit kuuluvat tähän ryhmään ja ensimmäiset heistä tulivat Suomeen vuonna 1990. Vuoden 1992 aikana Suomi

vastaanotti 1 882 somalipakolaista ja vuoden 1994 loppuun mennessä heidän määränsä oli kasvanut 3 538:een pakolaiseen. Heistä 2 370 asui pääkaupunkiseudulla (Helsinki 1384, Espoo 335 ja Vantaa 651), jonka lisäksi heitä asui Turussa, Tampereella ja Kuopiossa. Somalipakolaisista reilut 2 000 oli miehiä ja vastaavasti noin 1 500 naisia (Väestörekisterikeskus 1.11.1994 kirjassa Alitolppa-Niitamo 1994).

Tilastokeskuksen (1997) tuoreimpien tilastojen mukaan 31.12.1996 Suomessa asuu tällä hetkellä 4 555 Somalian kansalaista ja he puhuvat äidinkielenään somaliaa. Naisten osuus heistä on noin 2 000 henkeä ja miehiä puolestaan on noin 2 500. Suurin somalien ikäluokka on 25-29 vuotiaat, joita on tällä hetkellä 724 henkeä. Seuraavaksi suurin ikäryhmä on 5-8 vuotiaat - 527 henkeä - ja sitten 10-14 vuotiaiden ryhmä, joita on 468 henkeä. Tilastoista voi havaita, että somalit ovat varsin nuori etninen ryhmä ja kouluikäisten määrä on suuri (Tilastokeskus 1997). Tästä voidaankin päätellä, että pakolaiset ovat varsin nuoria Suomeen tullessaan (Väestörekisterikeskus 1.11.1994). Vuonna 1992 peruskouluikäisiä somaliaa puhuvia koululaisia oli maamme peruskouluissa 217 oppilasta, joka oli kuudenneksi suurin äidinkielenään jotain vierasta kieltä puhuvien peruskouluikäisten ryhmä (Tilastokeskus 1994).

6 SOMALIPAKOLAISET

6.1 Somalian yleisesittely

Somalia sijaitsee Itä-Afrikassa, ja sen väestö koostuu paimentolaisista, puolipaimentolaisista, maanviljelijöistä ja kaupungissa asuvien kasvavasta joukosta (Nelson 1981 kirjassa Alitolppa-Niitamo 1994). Sen naapurimaita ovat Kenia, Djibuti ja Etiopia. Sen ilmasto on kuuma läpi vuoden, ja kuivuus on yleistä. Somalia on yksi maailman köyhimmistä maista ja sen kansasta vain hieman yli puolet on lukutaitoisia (Kettunen, Laatu & Yli-Paunu 1984). Somalian on kuitenkin sanottu olevan yksi Afrikan yhtenäisimmistä maista siksi, että lähes kaikki puhuvat samaa kieltä, somaliaa, josta tehtiin maan virallinen kieli vuonna 1973. Myös arabia on Somalian virallinen kieli, mutta sitä käytetään lähinnä uskonnollisissa yhteyksissä, sillä Somalia on islaminuskoinen maa (Alitolppa-Niitamo 1994) ja lähes kaikki ovat sunnimuslimeja (Serkköjä 1992). Somalia on kielen ja uskonnon lisäksi myös etniseltä väestöltään hyvin yhtenäinen valtio (Alitolppa-Niitamo 1994). Somalia on valtiomuodoltaan demokraattinen tasavalta, ja sen pääkaupunki on Mogadishu. Siirtomaavallan aikaan Somalian alue oli hallinnollisesti epäyhtenäinen, ja

Ison-Britannian, Italian ja Etiopian valtataistelut Somalian alueesta päättyivät vasta vuonna 1960 Somalian yhdistymiseen ja itsenäistymiseen. (Kettunen & kumpp. 1984)

6.2 Klaanijärjestelmä

Kielen, uskonnon ja syntyperän homogeenisuus ei kuitenkaan ole mennyt sukujuurien edelle, sillä perinteisesti somaliyhteiskunnassa on tehty tarkka jaottelu sukujuurien perusteella (Kettunen & kumpp. 1984). Legendan mukaan somalien polveutuminen alkaa veljeksistä Samaal ja Sab, jotka kuuluivat profeetta Muhammedin heimoon Arabiassa. Veljeksien kerrotaan olevan kahden suurimman sukuryhmän esi-isiä Somaliassa. Nämä ryhmät puolestaan jakaantuivat kuuteen ryhmää, joita kutsutaan klaaniperheiksi. Somalian yhteiskunta perustuukin klaanijärjestelmään, joka koostuu klaaniperheistä. Samaal-ryhmään kuuluu neljä klaaniperhettä, Dir, Darood, Isaaq ja Hawiye, ja nämä yhdessä muodostavat noin kolme neljäsosaa Somalian väestöstä. Sabit jakaantuvat kahteen klaaniperheeseen, jotka ovat Digil ja Rahanweyn, ja he muodostavat noin 20 % väestöstä. (Kettunen & kumpp. 1984, Virtanen 1993)

Klaaniperheet jakautuvat puolestaan klaaneiksi ja linjasuvuiksi. Klaanijärjestelmässä jokainen kuuluu samaan klaaniin kuin hänen isänsä, isänisänsä jne. Lapsille opetetaan jo pieninä heidän isiensä ja esi-isiensä nimet, jotka heidän isänsä osaavat ulkoa ja opettavat edelleen omille lapsilleen. Perinteisesti klaanien välisiä sopimuksia on noudatettu varsinkin konfliktitilanteissa, mutta muuten klaaniperheet ovat liian suuria toimiakseen esimerkiksi poliittisesti yhtenäisinä yksikköinä. (Kettunen & kumpp. 1984; Virtanen 1993.)

Alitolppa-Niitamo (1994) havaitsi, että klaanit vaikuttavat somalien välisiin suhteisiin myös Suomessa. Monet hänen haastattelemansa somalit kertoivat, etteivät välittäneet klaaneista ja uskoivat, etteivät monet muutkaan somalit Suomessa pitäneet klaaneja tärkeinä. Kuitenkin useimmat olivat yhtä mieltä siitä, että Somalian kulttuurissa henkilön, joka ei kuulunut mihinkään klaaniin, katsottiin olevan toisen luokan kansalainen, joka "ei ollut mitään".

6.3 Perhe ja sukulaiset

Perhe on hyvin keskeinen somaleille, ja siihen lasketaan kuuluvaksi ydinperheen lisäksi muita sukulaisia, isovanhempia, serkkuja tai muita ystäviä, jotka vahitellen luokitellaan perheenjäseneiksi. Lapsilla on suuri

merkitys, sillä he ovat sosiaalista ja taloudellista pääomaa perheelle. Somalien elämäntapa on hyvin perhekeskeinen, ja vaikka islaminuskon mukaan miehelle sallitaan neljä vaimoa, suurin osa miehistä on yksiavioisia. Vaimo on vastuussa perheestä, ja hän hoitaa lasten kasvatuksen ja kodin; mies hankkii elatuksen ja suojelee yhteisöään. (Virtanen 1993.) Perinteisesti somaleilla on useita velvollisuuksia sukulaisia ja omaa klaaniaan kohtaan. Somaliperheellä on velvollisuus avustaa ja majoittaa kaukaisiakin sukulaisia. Tämän saman velvollisuuden on arvioitu säilyvän myös kansainvälisesti, sillä eri maihin tulevia pakolaisia ja muita sukulaisia auttavat samaan sukuun kuuluvat, jo kyseisessä maassa ennestään oleskelevat somalit. (Serkkola 1992.)

Saman sukuhaaran edustajien kesken vallitsee myös "quaraan"-niminen perinteinen avustustapa, joka velvoittaa kaikkia avustuksen antamiseen määrättyjä kykyjensä mukaan antamaan rahaa sellaisten odottamattomien menojen kattamiseksi, joihin jokin sukuhaaran perhe ei ole voinut valmistautua. Quaraan toimiikin eräänlaisena sosiaaliavustuksena suvun sisällä. Quaraan-rahamen antaminen ja saaminen on ainakin joissain tapauksissa sukuhaaran vanhimpien miesten päätettävissä. (Simons 1992; Alitolppa-Niitamo 1994) Muita perinteitä ovat "dia"- tai "mag"-maksu, joka on verirahan maksu tuotetusta harmista tai vahingosta. Tämä raha maksetaan oman ryhmän ulkopuolelle, toisin kuin quaraan-raha. (Alitolppa-Niitamo 1994.)

6.4 Naisen asema

Islaminuskon lisäksi kansanperinteet ovat vahvasti määränneet naisen asemaa Somaliassa. Perinteisen oikeusjärjestelmän mukaan nainen oli ensin isänsä ja sitten miehensä ja myöhemmin mahdollisesti poikansa suojeluksessa ja hallinnassa, sillä miehellä oli oikeus tehdä naista koskevia tärkeitä päätöksiä naisen puolesta. Koraanin lakien mukaan nainen perii puolet siitä, mitä mies, ja Somaliassa tyttäret eivät perineet tärkeintä pääomaa eli kameleita tai maata (Kettunen & kumpp. 1984). Avioeron sai ainoastaan miehen aloitteesta, ja lapset jäivät avioeron jälkeen miehelle (Alitolppa-Niitamo 1994; Kettunen & kumpp. 1984).

Toinen somalinaisia läheisesti koskeva kansanperinne on tyttöjen ympärileikkaus. Toisin kuin yleisesti uskotaan, Koraanissa ei puhuta tyttöjen ympärileikkauksesta mitään, vaan se juontaa juurensa kansanperinteestä ja kulttuurista. Lähes kaikki somalitytöt ympärileikataan ja se tapahtuu yleensä 5 -10-vuotiaana. Leikkauksia on monenlaisia, ja ne vaihtelevat symbolistyyppisestä pienestä haavasta tytön

sukuelinten silpomiseen ja kiinni ompeluun. Suurin osa ympärileikkauksista on nimenomaan ns. infibulaatioita, joissa poistetaan tytön sukuelimistä klitoris, pienet häpyhuulet sekä isojen häpyhuulten sisäpintaa ja lopuksi vulva ommellaan yhteen. Tyttöjen ympärileikkaus kuvastaa naisten alistettua asemaa yhteiskunnassa ja miesten pyrkimystä hallita naisten seksuaalisuutta ja alistaa heidät perinteiseen rooliinsa. Ympärileikkaus on vakava terveydellinen riski somalilyttöille, ja siksi kansainväliset avustusjärjestöt ovat pyrkineet informaation levittämiseen perinteen lopettamiseksi. (Serkkola 1992; Hakola 1996.)

Toisen maailmansodan jälkeen naiset alkoivat saada lisää oikeuksia, sillä äänioikeuden he saivat eteläisessä Somaliassa 1958 ja pohjoisosassa 1961. Seuraava virstanpylväs ajoittuu vuoteen 1972, jolloin naiset alkoivat perustaa naiskomiteoita ja he ottivat suurin joukoin osaa lukutaitokampanjoihin. Kolme vuotta myöhemmin säädettiin uusi avioliitto- ja perhelaki, jonka ansiosta naiset nykyään voivat hakea avioeroa itse ja he saavat perintönä saman osuuden kuin mieskin. Hallitus kannusti myös tyttöjen kouluttamista. (Kettunen & kumpp. 1984.)

Somalian demokraattinen naisjärjestö perustettiin vuonna 1977, ja yksi keskeinen perinnerituaali, naisten ympärileikkaus, otettiin ensimmäistä kertaa julkiseksi puheenaiheeksi tämän järjestön toimesta 1970-luvun lopulla. Naisten laillisten oikeuksien ja koulutuksen sekä naisten ja lasten terveysolojen parantaminen ovat järjestön toiminnan keskeisiä kohteita ja tämän toiminnan seurauksena naisilla on nykyään neljän kuukauden palkallinen äitiysloma. (Kettunen & kumpp. 1984)

6.5 Koulutus

Ennen vuotta 1969 Somaliassa oli hyvin vähän kouluja. Hallitukset eivät olleet pitäneet länsimaista koulutusta kovin tärkeänä, eikä esimerkiksi 1960-luvun koulua aloittavien ikäluokista saanut opetusta kuin alle 10 %. Vasta vuodesta 1969 hallitus antoi koulutukselle enemmän huomiota sekä alkoi kehittää maan kouluoloja. Yleinen oppivelvollisuus ja ilmainen peruskoulu saavutettiin vuonna 1975. Koulutussysteemistä tuli kolmiportainen. Peruskoulu kestää kahdeksan vuotta, jonka jälkeen voi mennä neljä vuotta kestävään lukioon, 3-4 vuotta kestävään teknilliseen kouluun tai noin kaksi vuotta kestävään ammattikouluun. Korkeanasteen opetusta antaa valtion yliopisto Mogadishussa. Lisäksi maassa on tuhatkunta aikuiskoulutuskeskusta ja naisjärjestöillä on reilut viisikymmentä perhetyökeskusta. (Kettunen & kumpp. 1984.)

Somalian kieli, jota lähes koko väestö puhuu äidinkielenään, otettiin opetuskieleksi kouluihin. Ratkaisu helpotti koulunkäyntiä, sillä siirtomaa-aikojen jäänteinä suurin osa kouluista oli antanut opetusta englannin, italian tai arabian kielellä. Perua tuolta ajalta on yhä se, että yliopistossa suurin osa opetuksesta annetaan italian kielellä. Somalia kieli oli vain puhuttu kieli aina vuoteen 1972 saakka, jolloin koulut ja kirjapainot valtiollistettiin. Vuonna 1971 perustettiin kielikomitea, joka loi somalian kielelle aakkoset ja kirjoitti somaliankielisiä oppikirjoja, sanakirjan ja kieliopin. (Kettunen & kumpp. 1984.)

Kirjoitetun somalian kielen saavuttamisen jälkeen aloitettiin vuonna 1973 kaupungeissa monia lukutaitokampanjoita. Sen yhteydessä arviolta 400 000 henkeä oppi lukemaan ja kirjoittamaan. Seuraavina vuosina kampanjaa laajennettiin maaseudulle, jonne lähetettiin yli 2000 opettajaa ja vallitsevan opettajapulan vuoksi myös noin 15 000 peruskoulun oppilasta opettamaan luku- ja kirjoitustaitoa. Kampanjoiden ansiosta lukutaitoprosentti Somaliassa nousi kymmenestä prosentista yli 50 %:iin väestöstä. (Kettunen & kumpp. 1984.)

Arviolta puolet ikäluokasta kävi koulua 1980-luvulla. Vielä useammat aloittavat peruskoulun, mutta keskeyttämisprosentti on korkea, ja erityisesti tytöt jättävät koulun kesken. Vaeltavaan nomadiväestöön kuuluvat kouluikäiset lapset käyvät koulua kuusi kuukautta vuodesta, kun perhe on vesipaikkojen läheisyydessä. Lopun vuotta he vaeltavat perheensä mukana. Ylemmän asteen kouluissa oppilasmäärä on kymmenkertaistunut vuodesta 1969 1980-puoliväliin mennessä ja tyttöjen osuus on noussut yli neljännekseen oppilaista. Koulut sijaitsevat kuitenkin enimmäkseen kaupungeissa, joten maalaislapset joutuvat käymään koulua sisäoppilaitoksissa. (Kettunen & kumpp. 1984.)

6.6 Uskonto

Somalialaisista suurin osa on sunnimuslimeja ja arviolta 1 % somaleista on kristittyjä. Perinteiseen islamin oppiin on tehty maan kuivuuden vuoksi erivapauksia paimentolaisille paastosta ja rukoilusta. Islam on tärkein kansalaisten arvomaailmaan vaikuttava tekijä, ja he noudattavat Koraanin oppeja käytännön elämässä. Maaseudulla koraanikoulut olivat pitkään ainoa koulumuoto, ja Koraanin opetus jatkuu koko yhä kouluopetuksen rinnalla myös kaupungeissa. (Kettunen & kumpp. 1984.)

Islamilaiselle valtiolle poikkeuksellisesti uskonnollinen ja poliittinen elämä on erotettu toisistaan. Perustuslaissa vuodelta 1961 taataan jokaiselle uskonnonvapaus, vaikka islam on julistettu valtionuskonnoksi. Presidentti Mohamed Siad Barren näkemys oli 1970-luvulla, että uskonnollisia johtajia kannustetaan toimimaan moraalisisina vaikuttajina, mutta heidän oli pysyteltävä erossa maan politiikasta ja taloudesta. (Kettunen & kumpp. 1984.)

6.7 Somalian pakolaisuuden taustaa

Mikä on sitten Somalian sisällissodan taustalla? Yleinen käsitys on, että 1970-luvulla valtaan astunut presidentti Siad Barre antoi ensimmäisen iskun, sillä hän muotoili "turvallisuuslain" opposition tukahduttamiseksi. Tämän lain ensimmäisen pykälän mukaan kuka tahansa voitiin pidättää määräämättömäksi ajaksi. Kuolemantuomio saattoi seurata vallankumouksellisista rikoksista. Kansallinen turvallisuuspalvelu NSS ja kansallisen turvallisuuden tuomioistuin NSC hoitivat lakien tulkintaa ja täytäntöönpanoa. Barre aiheutti eri väestöryhmien välille kiistaa tukemalla toisia klaaneja heidän keskinäisissä konflikteissaan ja hän myöskin toi välienselvittelyyn mukaan tuliaseet, sekä aloitti raiskaukset ja teloitukset. Klaani oli ennen ollut instituutio riitojen ratkaisemiselle, mutta nyt sitä käytettiin pikemminkin etujen ajamiseen. Tätä Barren hallinnon tukemaa kansalaisten eriarvoista kohtelua heidän klaanijäsenyytensä mukaan eräs tutkija kutsuu "uusklaanismiksi". (Virtanen 1993; Alitoipppa-Niitamo 1994.)

Ensimmäiset somalipakolaiset lähtivät pakoon hallituksen ja kapinaliikkeiden välisiä taisteluja vuosina 1977-78 lähelle Somalian pohjoisrajaa. Toinen pakolaisaalto syntyi 1988, kun Barren armeijan ja Somalian kansallisen liikkeen SNM:n välillä tuli aseellisia yhteenottoja ja Hargeisa, Somalian toiseksi suurin kaupunki, tuhottiin tämän välienselvityksen aikana. Arviolta 800 000 - 1 500 000 somalia pakeni Etiopian puolelle vuosien 1988 ja 1989 välisenä yhdeksän kuukauden aikana. Afrikkalaisen ihmisoikeusjärjestön African Watch Committeen mukaan toista pakolaisaaltoa edelsi arviolta viidenkymmenen tuhannen somalin kiduttaminen kuoliaaksi sodankäynnin aikana. (Virtanen 1993.)

Somalian sisällissota laajeni pohjoisesta koko maahan vuonna 1988 ja sen tavoitteena oli syöstä Siad Barre vallasta. Seuraavana vuonna kapinaliikkeet yhdistivät voimansa Barrea vastaan ja uusi pakolaistulva, 1,3 miljoonaa somalia lähti asuinsijoiltaan (Virtanen 1993). Useat kapinalliset armeijat, jotka olivat

järjestäytyneet klaanilinjojen mukaan (WRS 1994), syrjäyttivät Barren vuoden 1991 alussa keskellä laajoja väkivaltaisuuksia (UNHCR 1993). Pääkaupunki Mogadishu oli jakautunut vyöhykkeisiin eri ryhmittymien kesken, ja sadattuhannet somalit pakenivat maasta (Virtanen 1993). Arviolta 300 000-500 000 ihmistä kuoli vakivallan, nälän ja tautien kourissa vuoden loppuun mennessä, ja Punaisen Ristin arvion mukaan puolet Somalian alle 5-vuotiaista lapsista menehtyi tuona aikana (WRS 1994).

Noin miljoona somalia oli paennut maasta vuoden 1992 loppuun mennessä. Suurin osa heistä jäi lähelle Somaliata, kuten Etiopiaan (375 000), Keniaan (270 000), Saudi-Arabiaan (150 000) ja Yemeniin (440 000). Länsi-Eurooppaan arvellaan tulleen noin 30 000 somalia vuoden 1992 loppuun mennessä. (Virtanen 1993.) Samaan aikaan YK johti kansainvälisten joukkojen saapumista Somaliaan, ja sen tarkoituksena oli turvata kansainvälisten järjestöjen ja UNHCR:n hätäavun perille saaminen (UNHCR 1993), sillä pääkaupungissa ja muillakin alueilla klaanijakoihin perustuvat armeijat ja muut raskaasti aseistetut ryhmittymät estivät hätäapukuljetuksia sekä varastivat avustustarvikkeita. Joukot onnistuivat avustuskuljetusten turvaamisessa, mutta heille asetetut sotilaalliset ja poliittiset tavoitteet jäivät saavuttamatta. Rauhanneuvottelut vuoden 1993 tammikuussa ja maaliskuussa kansainvälisten neuvottelijoiden avustuksella Somalian ryhmittymien välillä johtivat sopimukseen jota, kuten pian saatiin havaita, ei kuitenkaan noudatettu. Vuoden 1993 loppupuolella kansainväliset joukot aloittivat vetämään joukkojaan pois Somaliasta veristen yhteenottojen ja taistelujen saaman arvostelun vuoksi. Lopputuloksena kansainväliset avustujajärjestöt jäivät taas rosvojoukkioiden armoille. (WRS 1994.)

Vuoden 1992 aikana Etiopiasta palasi takaisin Somaliaan noin 200 000 pakolaista (UNHCR 1993). Seuraavan vuoden aikana Etiopiasta saapui edelleen pikkuhiljaa paluumuuttajia ja Somalian rajojen sisällä noin miljoona ihmistä palasi takaisin koteihinsa. Pohjois- ja Etelä-Somalia oli suhteellisen turvallista aluetta, ja UNHCR organisoi paluumuuttoa näille alueille, mutta Mogadishu ja Kismayo olivat edelleen liian vaarallisia alueita paluumuuttajille (WRS 1994). Vuoden 1993 loppuun mennessä kuitenkin noin kymmenesosa Somalian väestöstä oli joutunut pakenemaan maansa ulkopuolelle. Heistä noin 280 000 oli asettunut naapurimaan Kenian puolelle, noin 100 000 pakeni Etiopiaan ja 40 000 Djiboutiin. Muihin maihin oli yhteensä lähtenyt noin 70 000 pakolaista. Sen lisäksi noin 700 000 arvioidaan joutuneen jättämään kotinsa Somalian rajojen sisäpuolella. (WRS 1994.)

7 TUTKIMUSONGELMA - SOMALIPAKOLAISNUORTEN SOPEUTUMINEN KOULUUN SUOMESSA

Tarkoitukseni on tutkia Somaliasta Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sopeutumista suomalaiseen peruskouluun ja samalla suomalaiseen yhteisöön. Tutkimuksessani pyrin kuvailemaan somalinuorten sopeutumisasenteita suomalaisessa koulussa sekä sitä miten he kokevat oman identiteettinsä täällä Suomessa. Somalipakolaiset ovat uusi, Suomeen vasta 1980- ja 90-lukujen vaihteessa tullut kansallisuusryhmä, joten heitä koskevaa tutkimusta ei toistaiseksi ole kovin runsaasti saatavilla. Tutkimukseni yhtenä motivoijana toimi aineisto, joka kerättiin ryhmätyönä pienimuotoisen lomaketutkimuksen muodossa erään espoolaisen peruskoulun maahanmuuttajalasten opettajilta keväällä 1995 ja saadun palautteen mukaan opettajat tuntuivat olevan usein hämmentyneitä kohdatessaan tämän pakolaisryhmän lapsia työssään, eivätkä aina oikein tiedä, miten heihin suhtautua.

Suomi on yksikulttuurinen maa, jossa erilaisten kulttuurien sulautumispaineet ovat suuret. Suomalaiset ovat myös enemmistöryhmä, joka on asemastaan epävarma (Liebkind luento 1996), eikä siis helposti suvaitse muita kulttuurisesti tai etnisesti erilaisia ryhmiä. Valtion eri maahanmuutto- ja pakolaisasioita hoitavat organisaatiot korostavat integraatiota, mutta kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu (esim. Sam 1994; Sam 1995) yksikulttuurisissa maissa, kuten Norja ja Suomi, sulautumista pidetään yleensä suotavimpana vaihtoehtona. Suomessa yleinen mielipide on kuitenkin somaleita kohtaan osoittautunut varsin negatiiviseksi, ja siksi somalipakolaisten mahdolliset sulautumistoiveet osaksi suomalaista valta-yhteisöä eivät ainakaan toistaiseksi näytä realistisilta. Asetelma näyttää siltä, että millaisia sopeutumisasenteita somalinuorilla Suomessa sitten onkin, kaikkien niiden käytännön toteutuminen ei välttämättä ole mahdollista.

Tilastokeskuksen mukaan somali oli peruskouluissa kuudenneksi yleisin kieli äidinkielenään jotain vierasta kieltä puhuvien oppilaiden joukossa vuonna 1992. Somaliaa puhuvia peruskouluikäisiä oli Suomessa kyseisenä vuonna 217 oppilasta, jolloin heidän osuutensa oli 4,2 % kaikista vieraskielisistä peruskouluikäisistä (Väestö 1994:3).

Koulussa somalilapset kohtaavat suomalaisen yhteiskunnan, sen kulttuurin, tavat ja normit ja siellä heiltä odotetaan tiettyä sopeutumista ympäristöönsä. Koska somalilapset käyvät koulua, he joutuvat elämään

kahdessa eri kulttuurissa lähes päivittäin. Tämä aiheuttaa monenlaisia ristiriitoja sekä vanhempien ja lasten, että lasten ja koulun välille. Niinpä somalilapset elävät kahden kulttuurin välissä, mutta heidän tulevaisuutensa Suomessa riippuu hyvin paljon nimenomaan heidän sopeutumisestaan suomalaiseseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin eli konkreettisesti sopeutumisesta kouluun, ja heidän koulumenestyksestään.

Sopeutumiseen vaikuttaa eron suuruus kotimaan ja uuden maan kulttuurin välillä: mitä enemmän uuden yhteiskunnan kulttuuriperinne, kieli ja arvomaailma poikkeavat pakolaisten aikaisemmin omaksumista, sitä vaikeampi hänen on sopeutua uuteen maahan (Kormano 1987). Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan keskity Somalian kulttuuriperinteiden tarkasteluun, vaan pyrin arvioimaan niiden vaikutusta somalinuorten elämään Suomessa. Sopeutumiseen vaikuttaa oleellisesti myös hyvä vastaanottomaan kielen hallinta (Sam 1994). ”Jos kaikki se, mikä on arvostettua koulussa ja yhteiskunnassa ja kaikki se, mikä nostaa yhteiskunnallista arvonantoa, liittyy ainoastaan enemmistön kieleen, lapsi vieraantuu omasta ryhmästään ja jopa häpeää sitä. Tämän rakenteellisen tai symbolisen väkivallan seurauksena vähemmistöjäsenet eivät enää tiedä, mistä sanoma on lähtöisin ja kuka on vihollinen” (Skutnabb-Kangas 1981 kirjassa Liebkind 1988).

Oletuksenani on, että somalinuoret sopeutuisivat kouluun huonommin, kuin Vietnamista tulleet pakolaisnuoret. Esimerkiksi Ranskassa tehtyjen tutkimuksien mukaan aasialaisnuorten koulumenestys on ollut parempi, kuin muiden ulkomailta tulleiden koulumenestys (Nguyen & Malapert 1988 kirjassa Kosonen 1994). Tämän arvellaan johtuvan siitä, että aasialaiseen kulttuuriin kuuluu koulumenestyksen suuri arvostus ja lapset opetetaan peittämään tunteensa (Nguyen & Malapert 1988 kirjassa Kosonen 1994). Toisaalta sopeutumisessa voidaan havaita sukupuolen mukaisia eroja, sillä esimerkiksi Kososen (1994) tutkimuksen mukaan Suomessa vietnamilaisnuorista nimenomaan tytöt saattavat masentua, sillä kahden kulttuurin välissä eläminen lisää heidän arvo- ja rooliristiriitojaan.

Myös Norjassa tehty tutkimus (Sam 1994) nuorten vietnamilaispakolaisten sopeutumisesta kouluun osoittaa, että vietnamilaisnuorten sopeutuminen olisi suhteellisen helppoa myös pohjoismaiseen yksikulttuuriseen yhteiskuntaan. Samin tuloksista voidaan nimittäin havaita, että keskittymisvaikeuksia ja koulussa tunnettua yksinäisyyttä lukuunottamatta vietnamilaislapset olivat suhteellisen hyvin sopeutuneet koulusysteemiin verrattaessa heidän ikäisiinsä norjalaisnuoriin. Yli puolella tutkituista oli aikomus jatkaa opintojaan peruskoulua pitemmälle. Akkulturaatioasenteet integraatiota ja marginalisoitumista kohtaan

havaittiin olevan heikosti, mutta merkittävästi yhteydessä heidän koulusopeutumiseensa. Kaikista tärkeimmäksi tekijäksi nousi kuitenkin vastaanottomaan ja siis koulussa käytettävän valtakielien hyvä hallinta.

Tässä tutkimuksessa pyrin tarkastelemaan somalipakolaisnuorten sopeutumista Berryn akkulturaatiomallista käsin, ja sen avulla arvioimaan, millaisia somalinuorten sopeutumisasenteet kahden kulttuurin välissä ovat: haluavatko he luopua omasta etnisestä identiteetistään ja samaistua suomalaiseen valtakulttuuriin, elää tavoitellen tasa-arvoisia suhteita ryhmien välille, vai toivovatko he pikaista paluuta takaisin kotimaahan, ja jopa välttävät kanssakäymistä suomalaisväestön kanssa. Koulussa somalinuoret kohtaavat valtakulttuurin, ja siellä heidän on joka päivä tehtävä valintoja oman ja vieraan kulttuurin välillä. Millaisia sopeutumisasenteita heillä on? Ja kuinka nämä asenteet vaikuttavat itse sopeutumiseen?

7.1 Sopeutumistutkimuksista

Pohjoismaissa on tehty paljonkin tutkimuksia, jotka kertovat aasialaisten, yleensä vietnamlaisien pakolaisten sopeutumisesta pohjoismaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Esimerkiksi Norjassa on lisäksi tehty useita tutkimuksia kouluikäisille siirtolaisille ja pakolaisille. Sen sijaan islamilaisista maista tulevia maahanmuuttajia koskevaa tutkimusta on vähemmän. Suomessa lienee syynä se, että suurin osa pakolaisista 1980-luvulla tuli nimenomaan Aasiasta. Vasta somalien myötä vastaanotimme suuremman ryhmän islaminuskoisesta maasta tulevia pakolaisia. Heistäkin on tehty jo monia tutkimuksia, mutta sopeutumiseen liittyviä tutkimuksia nimenomaan somalilasten ja -nuorten osalta en ole onnistunut löytämään. Niinpä kiinnostukseni heräsi nimenomaan nuoria somalipakolaisia kohtaan. Millaista heidän elämänsä on Suomessa ja kuinka he ovat ratkaisseet kahden kulttuurin välissä elämiseen kohdistuvat ristiriidat ja paineet?

Sopeutumistutkimusta voidaan kritisoida yleisesti siitä, että ne ovat pääsääntöisesti valtakulttuurin edustajien tekemiä tutkimuksia vähemmistöryhmistä (Liebkind 1979). Vähemmistöjen omat näkökulmat olisivat varmasti tervetullutta uutta aineistoa. Poikkeuksiakin löytyy, sillä muutamat somalit (esimerkiksi Yusuf Omer Abdi 1992 ja Barnes & Boddy toim. 1996) ovat kuvanneet kirjassaan, millaista on olla somali Suomessa. Olisin tietenkin mielelläni tutustunut enemmän pakolaisten itsensä tekemään tutkimukseen, mutta tosiasia lienee, ettei sellaista ole juuri tarjolla.

Liebkind (1979) on myös arvostellut sopeutumistutkimusta, joka näkee akkulturaation olevan ainoa kulttuurien kohtaamisen muoto ja että etnisten ominaispiirteiden säilyminen ja säilyttäminen nähdään sulautumisen epäonnistumisena. Tämä riippuu tietysti myös vastaanottajamaan ulkomaalais- ja vähemmistöpolitiikasta. Enemmistökulttuurin edustajien tekemiä tutkimuksia vähemmistökulttuureista voidaan arvostella myös siksi, että tutkija voi olla sokea omalle kulttuurilleen. Tätä voidaan yrittää välttää vertaamalla samaa etnistä ryhmää eri yhteiskunnissa tai sen asemaa vähemmistö- ja enemmistöryhmänä, mikäli kyseinen ryhmä on jossain maassa enemmistön asemassa (Phinney 1990 kirjassa Liebkind 1994). Tässä tutkimuksessa olen tehnyt vertailua somalinuorista yhdessä Espoon ja yhdessä Helsingin koulussa. Toisena vertailukohteena ovat Aasiasta tulleille pakolaislapsille ja -nuorille tehdyt sopeutumistutkimukset (Kosonen 1994; Sam 1995).

7.2 Pakolaislasten mielenterveys

Pakolaislasten psykososiaalinen hyvinvointi eli mielenterveys (Kosonen 1994) on yksi tärkeä osa-alue heidän sopeutumisessaan uuteen kulttuuriympäristöön. Omilta juurilta pakeneminen sekä turvattomuus voivat olla haitaksi lapsen fyysiselle, älylliselle, psyykkiselle ja sosiaaliselle kehitykselle. Pakolaislasten mielenterveyteen vaikuttavat muun muassa perheen ja yhteisön antama huolto ja turva sekä vanhempien stressitila. (Kosonen 1994). Garmezy (1983 kirjassa Kosonen 1994) on kartoittanut lasta stressiriskeiltä suojaavia tekijöitä ja ne voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään. Lapset, jotka sopeutuvat helpommin uusiin tilanteisiin, omaavat myönteisiä luonteenpiirteitä. Niitä ovat joustava reagointi, myönteinen luonne, ystävällisyys, herkkyys ihmissuhteissa, myönteinen minäkuva, sisäinen kontrollin tunne, impulssien hankinta, yhteistyökykyisyys, emotionaalinen tasapaino ja aktiivinen osallistuminen koulussa. Toisekseen lapsella on häntä tukeva perhe ympäristö ja kolmanneksi hänen sopeutumisyrittäisiään tukee jokin perheen ulkopuolinen yhteiskunnallinen tekijä, kuten koulu (Garmezy 1983 kirjassa Kosonen 1994).

Ann-Christine Marttinen (1996) on haastatellut pakolaisnuoria Suomessa pyrkien kertomaan heidän tarinansa pakenemisestä aina uuteen erilaiseen elämäänsä asti Suomessa. Haastateltavat kommentoivat myös koulunkäyntiinsä liittyvistä asioista, ja näistä kokemuksista päätellen paljon on vielä tehtävissä pakolaisnuorten koulunkäynnin hyväksi.

Marttisen yhteenvedosta käy ilmi, että hyvin tärkeää pakolaisille on nimenomaan se, kuinka heitä kohdellaan maahan tullessaan eli vastaanottotilanteessa: kuinka heihin suhtaudutaan, kuinka heidän asioitaan hoidetaan ja kuinka yhteiskuntamme palveluja heille tarjotaan. Marttisen mielestä lapselle on tärkeämpää se, millaisen kohtelun hän ja hänen vanhempansa, sisaruksensa ja sukulaisensa saavat juuri maahan tultuaan, kuin esimerkiksi se, milloin hänen koulunsa alkaa. Toisaalta on myös tärkeää joustaa koulun käynnissä. Marttinen kuvaa näin: "Toinen toisensa kuunteleminen luo jo sellaisenaan yhteisymmärrystä moniin alkuvaiheiden arkipäivän tilanteisiin, esimerkiksi koululuokan opettajan ja oppilashuollon hämmennykseen, kun 11-vuotiaan oppilaan isä hakee toistamiseen tyttärensä kesken päivän pois koulusta. Tilanteen hoito sai uuden suunnan, kun keskusteluissa selvisi, että tämän perheen kulttuurissa vanhimman lapsen vastuuseen kuuluu tulla hoitamaan pienempää sisarustaan tämän sairastuessa. Oli viisasta, että äskettäin Suomeen tulleelle tytölle koulu salli tällaisen oman kulttuurin mukaisen toiminnan siitä numeroa tekemättä. Muutoskriisin keskellä se vahvisti hänen itsetuntoaan ja turvallisuuttaan perheen sisällä uudessa elämäntilanteessa ja näin pikemminkin edisti kuin häiritsi hänen liittymistään myös koulumaailmaan." (Marttinen 1996, 128-129.)

Marttisen mukaan (1996) psykologinen siirtyminen Suomeen saattaa kestää vuosia ja on oltava varovaisia sopeutettaessa pakolaislapsia kouluihin, vaikka he aikuisia nopeammin pystyvät omaksumaan ympäristönsä tapoja ja arvoja. Marttisen mielestä lapsille on annettava aikaa tutustua suomalaisuuteen oman kulttuurinsa kautta ja vanhempiensa tuella. Nämä kaksi asiaa nimittäin ovat ensiarvoisen tärkeitä lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Epävarmuuden tunteet muutosprosessissa ovat väistämättömiä kaikille, mutta tässä piileekin kasvun paikka - ei vain pakolaisille vaan myöskin vastaanottajamaan kansalaisille, kasvu tasavertaiseen hyväksymiseen ja kunnioittamiseen.

Ekholmin (1994) tutkimuksesta kävi ilmi integraatiota vaikeuttavia tekijöitä, joista suurimpia olivat suomalaisten ennakkoluulot ja pakolaisten kielitaidon puute. Vaikeuksia asettavat myös kulttuurierot, traumaattiset kokemukset ja huoli omaisista kotimaassa, sijoituspaikkakunnan pienuus sekä pakolaisten omat väärät odotukset ja kuvitelmat (Ekholm 1994).

7.3 Maahanmuuttajalasten peruskouluopetus Suomessa

Pakolaisoppilaiden vastaanottovaiheen opetus on Suomessa vuodesta 1979 alkaen toiminut kaksivaiheisesti siten, että pakolaisoppilas siirtyy asteittain eriytetystä oman ryhmän opetuksesta suomalaisoppilaille annettavaan yleiseen opetukseen. Yleiseen opetukseen siirryttäessä pakolaisoppilasta tuetaan tukiopetuksella (Matinheikki-Kokko 1992). Pakolaisoppilaan eriytetyn alkuvaiheen opetuksen yleisenä tavoitteena on antaa pakolaisoppilaalle sellaiset taidot, että hän kykenee sijoittumaan ikätasoaan vastaavalle suomalaisluokalle (Matinheikki-Kokko 1992). On myös mahdollista, että pakolaisoppilaat sijoittuvat suoraan suomalaisoppilaiden kanssa samoihin opetusryhmiin (Karanko 1992). Muut maahanmuuttajat sijoitetaan suoraan suomalaisluokille (Kosonen 1994).

Karanko (1992) luokittelee niin, että ne pakolaisoppilaat, jotka sijoitetaan suoraan suomalaisluokkaan toteuttavat välitöntä integraatiota, alkuvaiheen opetukseen osallistuvat viivytettyä integraatiota ja ne, jotka ovat alkuvaiheen opetusryhmissä, mutta osallistuvat joillekin suomalaisluokkien tunneille opiskelevat osittaisen integraation mukaisesti.

Vuoden 1993 lopussa hyväksyttiin uudet valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet kuntien ja koulujen opetussuunnitelmien pohjaksi. Näiden perusteiden mukaan koulun keskeisiä arvoja ovat mm. kansainvälisyys, suvaitsevaisuus, erilaisuuden hyväksyminen, toisekseen koulussa tulee huolehtia lasten oman äidinkielen ja identiteetin säilymisestä ja kolmanneksi koulun on järjestettävä maahanmuuttajille tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet. (OPH 1994) Samana vuonna valta ja vastuu pakolaislasten opetuksen järjestämisestä siirtyi valtiolta kuntatasolle ja kunnat saivat vapauden valita, huomioiko se pakolaislapsen erityistarpeet opetusjärjestelyissä vai ei (Kosonen 1994).

Tuula Ripatin (julkaisussa Uusitalo 1991, 72) mukaan suomalaisen pakolaisopetuksen ihanteiden saavuttaminen, joita ovat moniarvoisuus ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien luominen koulussa ja työelämässä sekä tasa-arvoinen integraatio valtaväestön kanssa, on käytännössä mahdollista vain niille pakolaislapsille, jotka ovat oppineet oman äidinkieltensä jo kotimaassaan tai pakomatkan aikana ennen Suomeen tuloa. Näillä lapsilla ja nuorilla on siten aikaa saavuttaa myös sujuva suomenkielen taito. Opettajien kokemusten mukaan kieliongelmat vaikeuttavat myös koulun ja kodin välistä yhteistyötä. Yhtenä uudistusehdotuksena he esittivät, että pakolaislasten tulisi saada peruskouluopetusta omilla

äidinkielellään. (Uusitalo 1991.) Tanskassahan toimii useita yksityiskouluja, jotka vastaavat ainakin tähän maahanmuuttajalasten kanssa ilmenneeseen ongelmaan (Hjarnø 1991). On kuitenkin muistettava, ettei pakolaisten omien opetusryhmien tai koulujen ole tarkoitus pönkittää eristäytyneisyyttä tai eristämistä valtakulttuurista vaan kyse on tasa-arvoisten mahdollisuuksien luomisesta.

Ritva Uusitalon toimittamassa tutkimuksessa vuodelta 1991, jossa pyrittiin selvittämään, miten suomalainen koululaitos ottaa vastaan ulkomailta vieraan kielen ja kulttuurin piiristä tulleen lapsen, haastateltiin kahtakymmentä peruskoulun opettajaa pääkaupunkiseudulta. Suurin osa heidän kohtaamistaan maahanmuuttajalapsista oli vietnamilaisia, mutta 17 muuta kansallisuutta tuli mainituksi. Tutkimuksessa käsiteltäviä teemoja olivat ulkomaalaisopetuksen organisointi koulussa, ulkomaalaislasten opettamiseen tarjolla oleva tuki, kulttuurien välinen kohtaaminen, kielikysymykset opettajien silmin ja ulkomaalaisoppilaiden sosiaaliset suhteet koulussa. Tämän tutkimuksen mukaan oli ajankohtaista miettiä pakolaislasten koulutuksen vaikutuksia pitkällä aikavälillä sekä tulevaisuuden näkymiä. Koulutusta pidetään ehkä tärkeimpänä lasten ja nuorten sosiaalistumisen välineenä. (Uusitalo 1991.)

Tavoitteiden toteutuminen käytännössä on kuitenkin osoittautunut ongelmallisemmaksi. Opetussuunnitelmassa ei ole otettu huomioon kulttuurista, kielellistä ja uskonnollista monimuotoisuutta riittävän hyvin, joten maahanmuuttajalasten koulutus on ollut enemmänkin hajanaista, kuin valtakunnallisesti suunniteltua tai yhdenmukaista (Kosonen 1994). Eräänä ongelma voidaan pitää maahanmuuttajalasten opetusohjelmien kehittymättömyyttä. Valtion tasa-rahapolitiikka ei anna mahdollisuuksia kouluissa ja kunnissa irtautua "putkiopetuksesta", jolloin uusia opetusohjelmia voitaisiin kehittää maahanmuuttajalasten tarpeista käsin (Matinheikki-Kokko 1992). "Käytännön toimintaedellytysten puuttuminen maahanmuuttajien peruskouluopetuksessa johtaa helposti siihen, että maahanmuuttajaoppilaiden vieraskielisyys ja erilainen kulttuuritausta muodostuvat kouluissa pikemminkin ongelmiksi, kuin resursseiksi" (Matinheikki-Kokko 1992).

7.4 Islamilainen koulu

Tanskassa on ollut islaminuskoisia maahanmuuttajia jo 1960-luvun lopulta alkaen ja he ovat tulleet lähinnä Jugoslaviasta, Turkista, Pakistanista ja Marokosta. Aluksi heitä pidettiin siirtotyövoimana, joka ei jäisi pysyvästi maahan, joten minkäänlaista tutkimusta heidän keskuudessaan ei pidetty tarpeellisenä. Heidän

Lisäkseen maahan tuli muslimipakolaisia 1980-luvun lopulla Iranista, Irakista ja Libanonista ja yhteensä islaminuskoisen väestön määrän arveltiin olevan 50 000-60 000 vuonna 1991. (Hjarnø 1991.)

Taloudellinen lama Tanskassa 1971-73 aiheutti sen, että ulkomaalaisiin ja etenkin muslimeihin alettiin suhtautua kielteisesti. Laman myötä kasvanut työttömyys näkyi erityisesti islaminuskoisten keskuudessa ja se vain lisäsi tanskalaisten negatiivisia asenteita aina ulkomaalaisvihaan asti. Muslimeja kritisoitiin siitä, että he harjoittivat omia kulttuuri- ja uskontoperinteitään, ja joiden katsottiin sotivan tanskalaisia normeja ja arvoja vastaan. Muslimeja syytettiin myös haluttomuudesta opetella tanskan kieltä tai sopeutua tanskalaisiin tapoihin. Tämä on johtanut siihen, että muslimeista on ryhmänä tullut kiinteä ja näinollen etnisuus ja uskonto ovat jopa lisänneet merkitystään heidän keskuudessaan. Varsinkin nuoret kokevat tarvetta taistella omien kulttuuriperinteidensä ja uskontonsa säilyttämisen puolesta ja syrjäytyminen työmarkkinoilta on suurena syynä siihen, että heidän sosiaaliset kontaktinsa tanskalaisten kanssa ovat entisestään vähentyneet. (Hjarnø 1991.)

Kun Tanskan valtion tutkimusneuvosto viimein 1980-luvun puolivälissä aloitti tutkimuksen teon muslimien keskuudessa, koulutuksen osalta suurin osa tehtiin kielikoulutuksen parissa. Sen lisäksi Anne-Marie Jensen on tutkinut islamilaisia yksityiskouluja, joita Tanskassa on useita. Ensimmäinen koulu perustettiin vuonna 1978 ja vuoteen 1991 mennessä kouluja oli perustettu viisi lisää ja niissä opiskeli yhteensä 451 muslimioppilasta. Tanskalaisessa koulusysteemissä muslimioppilaita oli tuolloin jo 7000. (Hjarnø 1991.)

Heidi Kromayer on tehnyt Tanskassa pienimuotoisen tutkimuksen nuorten pakistanilaisten ja turkkilaisten suhteista eri tyyppiseen ammatilliseen koulutukseen. Hänen mukaansa menestyminen tanskalaisessa koulutussysteemissä vaatii siirtolaisnuorelta hyvää äidinkieltänsä hallintaa ja vahvaa tajua omasta etnisestä ja kulttuurisesta identiteetistä. (Hjarnø 1991.)

Kirsten Just Jeppesen on tehnyt tutkimuksen toisen sukupolven muslimien koulutuksesta Tanskassa. Siinä hän vertasi jugoslaviaalaisten, turkkilaisten ja pakistanilaisten nuorten koulumenestystä ja koulutuksen pituutta. Hjarnø puolestaan on tehnyt vastaavaa tutkimusta turkkilaisten kohdalta sekä Turkissa että Tanskassa ja todennut, että tanskalaiset käsittävät väärin luullessaan, että varsinkin turkkilaiset syrjäytyvät koulutussysteemistä sitä kannustavan kulttuuritaustansa vuoksi. Siirtolaislasten heikko koulumenestys tanskalaisessa koulutussysteemissä ei kuitenkaan ole selitettävissä kulttuurisista eroavaisuuksista käsin.

vaan vika piilee siinä todellisuudessa, jonka nämä maahanmuuttajanuoret kohtaavat Tanskassa. Lisätutkimusta tarvittaisiinkin juuri tällä alueella. (Hjarnø 1991)

Suomeenkin ollaan perustamassa islamilaista koulua. Sen toiminnan suunnitellaan alkavan tämän vuoden (1998) syksyllä. Kouluhankkeen esikuvana on ollut Tukholmassa toimiva koulu ja sen tarkoitus olisi antaa peruskoulua vastaavaa opetusta ala-asteen kouluna, noudattaen suomalaista opetussuunnitelmaa. Ainoana erona olisi uskonnonopetuksen ja äidinkielen opetuksen painottuminen ja uskonnon opettajana toimisi joku omasta uskontokunnasta. Hanketta opetusviranomaisten kanssa on suunnitellut Suomen islamilaisen yhdyskunnan puheenjohtaja Khodr Chedad ja koulussa olisi aluksi noin 80 oppilaspaikkaa. Chedad arvelee, että suurimmat oppilasryhmät olisivat somaleja, marokkolaisia ja algerialaisia. Kolme ensimmäistä vuotta tytöt ja pojat olisivat samoilla luokilla, mutta neljännessä luokasta eteenpäin he olisivat eri opetusryhmissä. Pääkaupunkiseudulla toimii tällä hetkellä kaksi uskonnollista koulua, Helsingin kristillinen koulu sekä Juutalainen koulu. (HS 13.8.1997.)

7.5 Asenteista

Isossa-Britanniassa, jossa maahanmuuttajalapsia on ollut jo vuosikymmenien ajan, on yritetty nähdä pitemmälle tulevaisuuteen. Siellä eri tutkimuksista kerättyjen tietojen mukaan maahanmuuttajalapset, erityisesti etnisten vähemmistöryhmien lapset menestyvät huonommin koulussa, kuin englantilaislapset keskimäärin. Syitä tähän ovat opettajien stereotypiset asenteet ja alhaiset odotukset, mielekkyyden puuttuminen maahanmuuttajalapsille suunnatuista opetussuunnitelmista ja arviointimenetelmien ja kokeiden vääristymät. Tähän on pyritty vaikuttamaan mm. opettajien lisäkoulutuksella. Kodin ja koulun vähäinen yhteistyö, koulujärjestelmän rasistisuus, ennakkoluulot ja syrjintä yleensä vaikeuttavat erityisesti etnisten vähemmistöryhmien lasten sopeutumista ja menestymistä koulussa. Gajendra K. Verma mukaan maahanmuuttajalasten onnistuminen koulutyössä vaatii moniarvoista yhteiskuntaa ja tämän tavoitteen saavuttaminen riippuu resursseista, koulun ja opettajien taidoista, sekä materiaalien ja koulutuksellisen tuen saannista. (Verma 1994.)

Tietoa pidetään yleisesti hyvänä välineenä ennakkoluulojen poistamiseen. Koulutuksen merkitystä ei voida kuitenkaan liioitella, sillä vaikka koulutuksella voidaankin hälventää etnisiä vähemmistöjä kohtaan tunnettuja ennakkoluuloja ja lisätä joustavuutta monikulttuurisuuden kohtaamiseen omassa yhteiskunnassa.

ei tiedon jakaminen ole osoittautunut ratkaisevaksi tekijäksi vähemmistöjen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Ne, jotka jo valmiiksi suhtautuvat myönteisesti maahanmuuttajiin, hyödyntävät valistusta parhaiten, sillä ihmisten on helpompi vastaanottaa tietoa, joka ei ole ristiriidassa heidän aiempien käsitystensä kanssa. Toiseksi etnisten vähemmistöjen huono-osaisuus ja syrjintä eivät johdu useinkaan tietämättömyydestä, vaan todellisista eturistiriidoista (Matinheikki-Kokko 1992).

Kouluissa joidenkin opettajien syrjivät asenteet saattavat johtua siitä, että maahanmuuttajaoppilas käytännössä todella aiheuttaa lisää työtä usein jo muutenkin stressaantuneelle opettajalle. Kulttuurien kirjo on nykyään kouluissa niin laaja, että opettajan tulisi ennemminkin painottaa monikulttuurista ja yleismaailmallista lähestymistapaa luokassaan, kuin tutustua erikseen jokaisen oppilaan kulttuuristaan. Sen sijaan on hyvä olla tietoinen erilaisten maailmankuvien ja ihmiskäsitysten olemassaolosta. (Kosonen 1994; Matinheikki-Kokko 1992.)

Opettajien asenteelliset käsitykset etnisiin ryhmiin kuuluvista oppilaista voivat aiheuttaa myös oppilaiden omaa tasoa alhaisemman suoriutumisen koulutyössä (Kosonen 1994). Kososen (1994) mukaan kouluissa toimii ”piilo-opetus suunnitelma”, joka rakentuu opettajien odotuksille oppilaiden suoriutumisesta, monikulttuurisuudesta tai asenteellisuudesta ja aikuismalleista, eli miten toimitaan yhteistyössä vanhempien sekä etnisten yhteisöjen kanssa.

Virrankosken (HS 3.12. ja 21.12.1997) toukokuussa 1997 suorittaman kyselytutkimuksen mukaan kodin vaikutus asenteisiin on kuitenkin yllättävän korkea. Suomalaisnuoret (N=506) arvioivat kouluarvosanoin (4-10) eniten mielipiteisiinsä vaikuttavana tekijänä kodin (keskiarvo 7,7), ja toiseksi eniten vaikuttavana koulukasvatuksen (KA 6,7). Samasta tutkimuksesta kävi ilmi, että yläasteikäisten koululaisten rasistiset ja muukalaisvihamieliset asenteet ovat voimistuneet tällä vuosikymmenellä, vaikka nuorista yli puolet (60 %) oli sitä mieltä, että rasismi on epäisänmaallista. Nationalismin katsotaan liittyvän muukalaisvihamielisyyteen ja tutkimuksen mukaan joka viides nuori piti puolestaan rasismia isänmaallisena. Tulos on hälyttävä ja Virrankoski arvioi, että opettajien on tartuttava rasismiin entistä vahvemmin kodin, median, julkisuuden henkilöiden ja poliitikkojen ohella, jotta tilanne paranisi. Virrankoski teki ensimmäisen selvityksen nuorten asenteista vuonna 1990 ja nyt toisen 1997. Niistä ilmeni, että erityisesti somaleihin ja venäläisiin suhtaudutaan kielteisesti. (HS 3.12. ja 21.12.1997) Kun media

suhtautuu kielteisesti, ja ulkomaalaislakeja on entisestään tiukennettu, näyttää asennekasvatus jäävän kodin ja koulun työmaaksi.

8 TUTKIMUKSEN PÄÄPIIRTEET

8.1 Tutkimusmenetelmät ja kohderyhmä

Sopeutuminen tutkimuskohteena on hyvin monitahoinen kokonaisuus, eikä mikään tieteenala pysty yksin sitä kattavasti selittämään (Liebkind 1994). Sopeutumisen tutkimuksessa käytettäviin empiirisiin menetelmiin on suhtauduttava kriittisesti siksi, että tutkittaessa maahanmuuttajia ja pakolaisia, jotka tulevat kulttuurisesti kaukaa, voivat länsimaiset tutkimusmenetelmät olla yhteensopimattomia tutkittavien henkilöiden kanssa. Esimerkiksi kyselylomakkeen täyttäminen voi olla varsin vieras ja ongelmallinen asia, sillä itse lomakkeen lisäksi siinä käytetyt termit voivat merkitä eri kulttuureista tuleville ihmisille hyvin eri asioita. Tutkimukseni tarkoitus on kuvailla somalinuorten sopeutumista suomalaiseen kouluun teemahaastattelujen avulla.

Asenteita voidaan mitata kyselyillä, mutta tietomäärä voi jäädä varsin suppeaksi, eikä kyselyn tekijä voi ottaa huomioon kaikkia mahdollisesti tutkimuksen kannalta tärkeitä seikkoja, ellei hän jo ole muuten hyvin perehtynyt aiheeseensa. Hirsjärven ja Hurmeen (1980) mukaan voidaan käyttää esimerkiksi haastattelua ja kyselylomaketta samassa tutkimuksessa validiustietojen saamiseksi. Niinpä päätin haastatella nuoria somalipakolaisia eli antaa heidän itse kertoa kokemuksistaan täällä Suomessa.

Haastattelun edellytyksenä oli, että haastateltavan suomenkielen taito oli tarpeeksi hyvä, jotta haastattelutilanteessa välttyttäisiin väärinkäsityksiltä ja -ymmärryksiltä ja että haastattelusta saatavan tiedon luotettavuus olisi mahdollisimman suuri. Sen takia haastateltavat valittiin jo pitemmän aikaa Suomessa olleiden somalinuorten joukosta.

Haastattelumuotona käytin puolistrukturoitua haastattelua. Se sopii erinomaisesti tilanteisiin, joissa voidaan käyttää myös strukturoimatonta haastattelua, eli kun tutkimuskohteena ovat emotionaalisesti arat alueet, kun halutaan selvittää vähän tiedostettuja asioita tai tutkitaan seikkoja, joista haastateltavat eivät ole tottuneet päivittäisessä kanssakäymisessä keskustelemaan, kuten arvoista, ihanteista ja aikomuksista

(Hirsjärvi & Hurme 1980). Berryn, Trimblen ja Olmedon (1980) mukaan kenttätutkimuksessa on tärkeää käyttää menetelmää, joka sopii nimenomaan tilanteeseen, jossa tutkimus suoritetaan. Heidän mukaansa on syytä korostaa, etteivät menetelmät ole siten yleismaailmallisesti valideja tai säännönmukaisiksi muokattuja, että ne kävisivät mihin tahansa kenttäasetelmaan. Akkulturaation tutkimuksesta Berry, Trimble ja Olmedo (1980) huomauttavat, ettei kaikki muutos johdu välttämättä akkulturaatiosta. Jotkut muutokset voivat kulkea ajasta jäljessä ja toiset edistää akkulturaatioprosessia lakkaamattomana ketjuna (Berry & kumpp. 1980).

David Lackland Sam (1994) on tehnyt tutkimuksen nuorten vietnamilaispakolaisten sopeutumisesta kouluun Norjassa. Tutkimuksessa käsiteltiin seuraavia aiheita: yksinäisyys, tulevaisuuden suunnitelmat peruskoulun jälkeen, keskittymisongelmat ja koulunkäynnistä pitäminen. Akkulturaatioasenteita Sam testasi John W. Berryn akkulturaatiostrategioista koostuvan mallin mukaan, eli hän testasi näiden neljän strategian puitteissa nuorten vietnamilaispakolaisten akkulturaatioasenteita. Kysymykset oli suunniteltu asennemittauksen muotoon, jolloin erilaisiin väittämiin tuli vastata 'olen täysin samaa mieltä', 'olen osittain samaa mieltä' tai 'olen erimieltä'. Myös nuorten kielitaito testattiin heidän oman arvionsa perusteella, sillä kysymykset kuuluivat esimerkiksi: 'Kuinka hyvin puhut ja kirjoitat norjaa?' ja 'Kuinka helppoa sinun on saada kontakti norjalaisiin koulun ulkopuolella?' -kysymys puolestaan testasi nuorten kykyä tehdä aloitteita norjalaisnuoriin ystäväystymiseksi. Myös nuorten Norjassa oloaikaa verrattiin saatuihin tuloksiin. (Sam 1994.).

Sopeutumisen vastakohtina Sam (1994) tutki koulusta vieraantumista, jolla tarkoitetaan yleistä kiinnostuksen puutetta koulua kohtaan ja joka näkyy huonona koulumenestyksenä ja pinnauksena, peruskoulun jälkeinen koulutus ei kiinnosta, oppilaalla on keskittymisvaikeuksia ja hän tuntee itsensä yksinäiseksi koulussa. Nämä kaikki voivat johtaa vakavaan sopeutumattomuuteen koulussa. On kuitenkin vaikea sanoa, johtaako heikko koulumenestys koulusta vieraantumiseen vai päinvastoin. Sam käytti tutkimuksessaan kyselylomaketta, joka oli jaettu eri osa-alueisiin. Hän pyrki selvittämään nuorten taustaa kysymällä demografisia kysymyksiä, kuten ikä, sukupuoli, syntyperä ja vastaanottoaahan tuloikä. Kouluun sopeutumista/koulusta vieraantumista hän testasi seitsemällä kysymyksellä, joiden oli tarkoitus ilmaista sopeutumisen astetta koulussa, ja näihin kysymyksiin kuuluivat; mitkä ovat tämänhetkiset tunteesi koulua kohtaan, miten luulet luokanopettajasi arvioivan koulutyötäsi muihin oppilaisiin verrattuna ja oletko poissa koulusta syystä vai syyttä. Lisäksi Sam pyrki saamaan selville mahdolliset keskittymishäiriöt

koulutunneilla ja kotona läksyjä tehtäessä, sekä yksinäisyyden tunteet koulussa. (Sam 1994.)
Haastattelujeni runkona olen käyttänyt joitakin Samin tutkimuksien aihealueita.

Tutkimusryhmä muodostui yläasteiässä olleista somalinuorista, jotka olivat asuneet Suomessa jo joitakin vuosia, ja joiden suomenkielen taito oli siten riittävä haastattelun suorittamiseksi. Tutkimusalueeksi valitsin aluksi Espoon ja siellä olevat yläasteet, sillä tähän alueeseen olin tutustunut jo tutkimusmenetelmäkurssilla tehdyn opettajille suunnatun maahanmuuttajalapsiin kohdistuvan kyselyn yhteydessä. Vertailukohteena haastattelin kahta somalinuorta helsinkiläisellä yläasteella. Vierailin kouluissa vain lyhyitä aikoja haastattelujen puitteissa, joten varsinainen kahden eri koulun vertailu on mahdotonta, enkä ole siihen pyrkinytkään. Tarkoitukseni oli paremminkin haastatella somalinuoria eri kouluista saadakseni aineistooni mahdollisia koulusta johtuvia erilaisia mielipiteitä tai muita eroavaisuuksia. Tässä kuuden henkilön otoksessa ei suuria eroavaisuuksia koulujen välillä esiintynyt.

Tutkimukseen valikoitui joukko nuoria, joilla oli sujuva tai hyvä kielitaito ja jotka suostuivat haastateltavikseni. Näin ollen haastattelemani nuoret muodostivat otoksena tältä osin varsin homogeenisen ryhmän ja onkin syytä muistaa, että otokseni on varsin pieni ja että heidän lisäksi kouluissa on monia muita somalinuoria, joiden kokemukset voivat olla hyvinkin toisenlaisia, kuin mitä tässä tutkimuksessa ilmeni.

8.2 Aineiston hankinta ja analyysi

Aluksi soitin erääseen espoolaiseen kouluun pyytääkseni koulun apua haastateltavien saamiseksi. Olin osallistunut kyseisessä koulussa tehtyyn projektiin, jossa suoritettiin kysely koulun maahanmuuttajaopettajien keskuudessa. Tarkoituksena oli kartoittaa, millaisia asioita, tilanteita ja vaikeuksia opettajalle tulee eteen nimenomaan maahanmuuttajalasten kanssa työskennellessään. Eräs koulun henkilökunnan edustaja osallistui tutkimusprojektiin ja vastausprosentti oli hyvä.

Lähestyessäni koulua uudelleen, oli rehtorin asenne hyvin selvä. Heidän koulunsa yhteistyö tutkimusentekijöiden kanssa oli toistaiseksi päättynyt. Hän perusteli sen häiritsevän koulutyötä, sillä he olivat osallistuneet tutkimuksiin jo aivan riittävästi. Se oli mielestäni hyvin ymmärrettävää. Sen sijaan se, että hän tuntui kykenevän vastaamaan opettajiensa puolesta, etteivät hekään suostuisi haastateltaviksi, oli

mielestäni hieman arveluttavaa. Tulkitsin kuitenkin, että tällaisen ilmapiirin vallitessa minun olisi turha lähestyä kyseisen koulun opettajia. Tämän halusin kirjata tutkimukseeni siksi, että millaisia tuloksia siitä saankin, niitä ei voida yleistää koskemaan muita somalioppilaita tai muita kouluja. Tutkimukseni on rajattu kuvaamaan vain tutkimusryhmiäni yhdessä espoolaisessa ja yhdessä helsinkiläisessä koulussa ja käsittelen siis pientä, kuuden tapauksen käsittävää otosta.

Suoritin haastattelut siis eräässä toisessa espoolaisessa koulussa. Kyseisen koulun yläasteella oli parisenkymmentä maahanmuuttajaoppilasta, joista haastattelin neljää somalinuorta. Olisin haastateillut mielelläni erästä somalinuorta, joka oli jo hieman vanhempi, mutta vaikka hän oli ollut Suomessa jo yli kolme vuotta, hän ei yleensä suostunut puhumaan, eikä myöskään ymmärtänyt suomea yhtä hyvin, kuin häntä nuoremmat maahanmuuttajaoppilaat, jotka olivat olleet Suomessa yhtä kauan. Yhden opettajan arvion mukaan syynä oli varmaan se, että hän tunsu itsensä vanhemmaksi ja tavallaan ulkopuoliseksi muista nuorista, jotka olivat keskenään samanikäisiä. Lisäksi nuorempien nopea oppiminen oli ollut ilmeisesti hänen itsetunnolleen arka asia, ja hänen omat tuloksensa olivat jääneet alhaisiksi. Kyseistä oppilasta ei kuitenkaan taitojensa puolesta voitu sijoittaa ylemmille luokille, joten tilanne oli lukkiutunut paikoilleen.

Haastattelin ensin neljää nuorta, yhtä tyttöä ja kolmea poikaa. Lisäksi keskustelin useaan otteeseen oppilaiden suomenkielen opettajan kanssa, sillä hän järjesti haastattelut oppilaiden kanssa. Haastattelut tapahtuivat koulun tiloissa hyppytunneilla tai muuten opettajan luvalla. Haastattelujen kuluessa keväällä 1997 alkoi muslimien vuotuinen paastokuukausi, ramadan, joten pääsin osaltani havainnoimaan, miten suomalainen koulu ottaa huomioon oppilaiden kulttuuritaustoista johtuvat erilaiset tarpeet. Samalla sain huomata, kuinka ramadan vaikutti somalinuorten kouluarkeen. Suomalainen luokkahuone saattoi palvella moskeijana, eivätkä oppilaat ruokailleet päivällä koulussa paaston aikana.

Jotta saisin tutkimukselleni jonkinlaisen vertailukohteen, pyrin saamaan haastateltavia somalinuoria myös jostain Helsingin alueen yläasteelta. Otinkin yhteyttä erääseen helsinkiläiseen kouluun, jossa oli useita kymmeniä maahanmuuttajaoppilaita ja myös useita somalinuoria. Koulun rehtori oli hyvin yhteistyöhaluinen ja haastattelin heidän koulussaan kahta somalinuorta, yhtä tyttöä ja yhtä poikaa. Lisäksi keskustelin nuorten luokanvalvojan kanssa haastattelujen jälkeen syksyllä 1997.

Suoritin espoolaisessa koulussa tekemieni haastattelujen ohella havainnoivaa tutkimusta, sillä kävin seuraamassa joitakin oppitunteja luokissa, joissa oli maahanmuuttajaoppilaita ennen haastattelujen aloittamista ja keskustelin samalla muutamien opettajien kanssa. Kerran toimin myös maahanmuuttajaoppilaiden suomenkielen opettajana. Silloin olin ehtinyt haastatella jo yhtä tutkimusryhmäni jäsentä. Luulen, että muiden haastateltavien vastauksiin saattoi hieman vaikuttaa se, että olin ollut hetken tutkijasta poikkeavassa opettajan roolissa. Esimerkiksi yksi haastateltava, joka yleensä oli hyvin puhelias, muuttuikin haastattelutilanteessa hyvin lyhytsanaiseksi ja kun kysyin haastattelun jälkeen, millaisena hän minut näki, vastaus oli: "Melkein kuin opettaja." Lisäksi olin tutustunut haastateltaviini opettajan esittelemänä, joten sen mahdollinen vaikutus koulua koskevien kysymyksiä vastauksiin on pidettävä mielessä.

Kaikki haastattelut nauhoitin haastateltavien oppilaiden luvalla ja samalla tein joitakin muistiinpanoja itse haastattelutilanteessa. Tutkimustiedon jäsentämiseksi purin haastattelut paperille dialogin muotoon, josta niitä on helpompi analysoida. Haastattelun antia analysoin suoraan nuorten puheiden perusteella. Merkitsin aihealueittain kirjoittamieni haastatteludialogien viereen, mistä aiheesta kulloinkin puhuttiin. Haastattelun teemoina olivat perhesuhteet, koulu Somaliassa ja Suomessa, läksyt, perheen ja koulun yhteydenpito, kieli, uskonto, klaanit ja identiteetti sekä lähinnä sopeutumiseen liittyviä aihealueita olivat mielipiteet suomalaisesta koulusta, kaverit, vapaa-aika, suomalaisten asenteet, sekä tulevaisuuden näkymät. Uskonto oli teemana varsin voimakkaasti esillä useimmissa haastatteluissa, ja katsoinkin sen liittyvän läheisesti sekä identiteettiin että sopeutumiseen.

Yleensä haastateltavat vastasivat muutamalla rivillä kysymyksiini, mutta toisinaan kerrottavaa riitti pitkästikin. Haastatteluista kertyi yhteensä 57 liuskaa tekstiä. Aluksi jäsentin haastattelut aihealueiden mukaan kunkin haastateltavan kohdalta erikseen. Sitten keräsin yhteen jokaisen mielipiteet kustakin asiasta. Toisinaan oli vaikea tietää, oliko haastateltava todella sanomaansa mieltä asiasta tai tiedostiko hän itse todellista asennettaan, vai tuliko osa vastauksista "valmiiksi annettuina" joko heidän omasta yhteisöstään ja kulttuuristaan tai heijastuksena suomalaisten odotuksista ja asenteista. Toisaalta huomasin, että kysymyksenasetteluni olisivat kaivanneet korjauksia. Näin en olisi johdatellut haastateltavia, vaan he olisivat itse saaneet kertoa mielipiteensä. Esimerkkinä tästä on kysymyksenasetteluni uskonnosta.

Haastattelija: "No onks uskonto susta tärkeä?"

”On.”

H: ”Minkä takia se on tärkeää?”

”Minä saan paratiisin.”

Tutkimuksessa olleiden haastateltavien henkilöllisyyden salaamiseksi olen joutunut tekemään joitakin asiamuutoksia, mutta niin etteivät ne vääristäisi tutkimuksen tulosta. On kuitenkin huomioitava, että Espoossa haastateltujen suomen opettaja saattaa tunnistaa oppilaansa tästä tutkimuksesta. Jokainen haastateltava kuitenkin ilmaisi minulle, ettei häntä häirinnyt mahdollinen henkilöllisyyden paljastuminen tutkimuksen yhteydessä. Tuloksissa esitettyjä peitenimiä olen käyttänyt tutkimuksen elävöittämiseksi ja samalla henkilöiden persoonien luomiseksi siltä osin kuin se oli haastateltavien henkilöllisyyttä paljastamatta mahdollista.

9 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Kun kaksi eri kulttuuriryhmää joutuvat kosketuksiin keskenään, on Redfieldin, Lintonin ja Herskovitsin (1936 kirjassa Valtonen 1993) käyttämän termin mukaan kyseessä akkulturaatio. Akkulturaatiossa heidän mukaansa joko molemmissa tai vain toisessa kulttuuriryhmässä tapahtuu kohtaamisen seurauksena muutoksia. Voidaan yleisesti ottaen sanoa, että teorianallit ja -asetelmat perustuvat olettamukseen, jonka mukaan vähemmistöryhmän ja enemmistöryhmän kohtaamisessa muutoksia tapahtuu nimenomaan vähemmistössä. Vähemmistön edustajien, kuten pakolaisten odotetaan ensisijaisesti sopeutuvan valtakulttuuriin siten, että he hyväksyvät valtakulttuurin, sen normit, tavat ja arvomaailman. Heidän odotetaan muuttuvan mahdollisimman pitkälle valtakulttuurin edustajien kaltaisiksi. Varsinkin Pohjoismaiden yhden valtakulttuurin yhteiskunnissa assimilaatioiveet vähemmistöryhmien suhteen ovat olleet havaittavissa näiden valtioiden maahanmuutto- ja pakolaispolitiikassa. Käytännössä asia ei kuitenkaan ole niin yksioikoinen. Suomessa enemmistöryhmän ja median epäluuloinen suhtautuminen varsinkin somalipakolaisiin vaikeuttaa somalien mahdollisia assimilaatio- tai integraatioiveita valtavaestön suhteen.

Tässä tutkimuksessa viitekehyyksiksi olen valinnut J. W. Berryn akkulturaatioasenteista koostuvan mallin. Akkulturaatioprosessissa kaksi eri kulttuuriryhmää kohtaavat toisensa, ja J. W. Berryn mallin mukaisesti prosessin lopputuloksena voi vähemmistön edustaja suhtautua sekä omaan että valtayhteisöön joko positiivisesti tai negatiivisesti. Näistä eri suhtautumistavoista, joita Berry nimittää akkulturaatioasenteiksi, voi muodostua siten neljä eri asennemallia.

Kun vähemmistöryhmän edustaja kokee oman ryhmänsä ja etnisen identiteettinsä positiivisesti, seuraa kaksi erilaista asennevaihtoehtoa. Mikäli vähemmistön edustaja kokee valtakulttuurin hyvin erilaisena (=negatiivisena), ja hänen oma etninen identiteettinsä on vahva, hän pyrkii säilyttämään oman kulttuuriperimänsä, eikä halua mukautua valtaenemmistön kulttuuriin. Kun vähemmistön edustaja siis haluaa suojautua kokonaan valtayhteisön vaikutteilta, ja välttelee kanssakäymistä valtakulttuuria edustavien yksilöiden kanssa, on Berryn mukaan kysymys eristäytymisasenteesta, eli *separaatiosta*. Mikäli vähemmistöryhmän edustaja suhtautuu positiivisesti omaan ryhmäänsä ja samalla valtakulttuuriin tasa-arvoisen rinnakkaiselon periaatteen mukaisesti (=positiivisesti), ja valtakulttuurin edustajat puolestaan hyväksyvät sen, että vähemmistö haluaa säilyttää oman kulttuurinsa, kyseessä on *integraatiomallin* mukainen akkulturaatioasenne.

Kun vähemmistön edustaja suhtautuu kielteisesti oman kulttuurinsa säilyttämiseen, voi puolestaan seurata kaksi muuta akkulturaatioasennetta. Mikäli vähemmistön edustaja haluaa pikemminkin samaistua valtakulttuuriin, kuin säilyttää oman kulttuurinsa ja etnisen identiteettinsä, ja valtakulttuurin edustajat hyväksyvät tämän pyrkimyksen, on kyseessä sulautumis- eli *assimilaatioasenne*. Mikäli valtakulttuurin edustajat puolestaan eivät kannata vähemmistön sulautumista osaksi omaa yhteisöään, on kyseessä *segregaatio*, eli valtakulttuuri ei tue vähemmistön halua samaistua osaksi omaa ryhmäänsä. Yksilö, joka ei tunne kuuluvansa omaan vähemmistöryhmäänsä, eikä myöskään halua samaistua valtakulttuuriin, *marginalisoituu*. Tällöin hän suhtautuu negatiivisesti molempiin ryhmiin. On myös muistettava, että tilanteesta riippuen elämän eri alueilla saatetaan käyttää erilaisia akkulturaatioasenteita. (Berry & Sam 1995; Berry & kumpp. 1987 esim. kirjoissa Liebkind 1994; Valtonen 1993.)

9.1 Somaliasta Suomeen

Haastateltavien nuorten ikäjakauma oli 13:sta 18:aan vuotta. Yllätyksekseni neljä heistä oli tullut Suomeen ilman vanhempiaan jonkun muun henkilön seurassa. Yksi haastateltava oli tullut äitinsä ja joidenkin sisaruksiensa kanssa tänne, muun perheen ollessa jo täällä. Toinen oli tullut vanhempiensa ja kolmen sisaruksensa kanssa kahden sisaruksen jäädessä Somaliaan. Sisaruksista yksi tuli myöhemmin perässä toisen jäädessä edelleen Somaliaan. Tullessaan Suomeen espoolaisessa koulussa olevat nuoret olivat olleet keskimäärin kymmenvuotiaita (8-11 vuotta) ja helsinkiläisessä koulussa olevat 13- ja 14-vuotiaita. Somalian kulttuurissa isot perheet ovat tavallisia. Nuorten mukaan vain yhdellä heistä oli kaksi sisarusta, muissa perheissä oli Somaliassa ollut 6-13 lasta. Kolme haastateltavaa asui nyt perheensä ja sisaruksiensa kanssa ja yksi asui äitinsä ja kahden muun sukulaisen kanssa. Yksi haastateltava asui sukulaisensa luona ja yksi asui erillään sukulaisistaan.

9.2 Koulunkäynti Somaliassa ja Suomessa

Nuorinta haastateltavaa lukuunottamatta muut olivat ehtineet käydä koulua tai koraanikoulua Somaliassa ollessaan muutaman vuoden. Täällä somalinuoret olivat aloittaneet koulunkäyntinsä vuoden sisällä Suomeen saapumisesta. Jokainen heistä on osallistunut ensin pakolaislapsille ja -nuorille suunnattuun valmistavaan opetukseen pakolaisoppilaille tarkoitetuissa omissa ryhmissä. Ryhmien koko ja oppilaiden ikä on vaihdellut. Yksi haastateltavista kommentoi kokemuksiaan valmistavalla luokalla:

”Ei se (valmistava luokka) yhtään ollu hauska...Se oli ihan pieni ja sekava.”

Aluksi varsinkin kieli oli tuntunut vaikealta ja oudolta, mutta yksi haastateltavista kertoi, että oli mukava huomata oppineensa jotain, kun uusia maahanmuuttajia tuli valmistavalle luokalle häntä myöhemmin.

Valmistavan luokan jälkeen heidät on siirretty suomalaisluokille. Kouluissa, joissa suoritin haastattelut maahanmuuttajanuorilla oli omissa ryhmissään kotikielen eli somalian tunnit, suomen tunnit sekä joitakin muita tunteja tarpeen mukaan esimerkiksi vaikeiden käsitteiden selvittämiseen eri oppiaineissa. Toisessa tutkimukseni koulussa somalinkielen tunnit oli jaettu kahteen ryhmään siten, että pojat ja tytöt olivat omina ryhminään. Tämä johtui siitä, että ryhmä olisi muuten ollut suuri ja pojilla oli tapana häiritä usein tunnilla.

Kahden oppilaan mielestä koulunkäynnissä ei ole mitään eroja Suomen ja Somalian välillä. Yksi poika, Yusuf (nimi muutettu) kuvasi kuitenkin monia eroavaisuuksia. Muslimien pyhäpäivä on perjantai, joten perjantaisin ei ollut koulua. Opettajat olivat enimmäkseen miehiä, kuten toinenkin haastateltava, Hassan (nimi muutettu) muisteli. Koulupäivä oli joka päivä kymmenestä kahteen ja iltapäivällä oli kolmen tunnin vapaa. Sen jälkeen mentiin vielä opiskelemaan koraanikouluun. Tytöt ja pojat kävivät samaa koulua, mutta luokassa tytöt istuivat keskenään luokan toisella ja pojat toisella puolen. Yksi haastateltava kertoi, että koraanikoulu alkoi jo kello kuusi aamulla ja ruokatuntien jälkeen opiskeltiin vielä viiteen tai kuuteen asti illalla. Koraanikoulussakin vapaapäivä oli perjantai.

Kaksi haastateltavaa kertoivat aivan toisenlaisista kokemuksista suomalaiskouluun verrattaessa. Malika (nimi muutettu) oli kieltäytynyt menemästä tavalliseen kouluun, jota hänen sisaruksensa kävivät. Hän kävi vain koraanikoulussa ja perusteli sitä näin:

"Koska minä pelkäsin, siellä ko (tavallisessa koulussa) oli joku opettaja, se kepille laitto käsi se. Se josta minä en pitänyt."

Said (nimi muutettu) puolestaan olisi halunnut mennä tavalliseen kouluun, mutta koraanikoulun opettaja oli vastustanut sitä. Koulunkäynnin eroista Suomen ja Somalian välillä hän kertoo näin:

"Se on ihan erilaista. Suomessa on sellainen, jos sinä haluat kouluun niin sinä menet, jos sinä et mene kouluun ei kukaan motkota mitään. Somaliassa lyödään ja hakataan ja siellä annetaan selkään ja kaikenlaista. Ja opettajat, vanhemmat kaikki ovat samanlaisia."

Myöhästymisestäkin saattoi saada ruumiillista kuritusta. Rangaistuksena saattoi olla myös seisominen kuumassa auringonpaisteessa pihalla paljain jaloin tai piti pitää korvistaan kiinni niin, että kadet laitetaan jalkojen ympäri. Malikalla ja Saidilla oli kuitenkin erilainen kuva siitä, kummassa koulussa kuritetaan enemmän, sillä Said sanoi:

"...koraanikoulu on kaikkein pahin, jossa lyödään kovin. Minun koraaniopettaja oli hyvä opettaja, mutta ne lyö liikaa."

Saidin mukaan tavallisessakin koulussa lyödään, mutta siellä lyödään vahemman ja tyttöjä kohdeillaan vähän helleemmin. Tosin hän oli kuullut toisten kertovan, miten sielläkin lyötiin, päähän ja kasvoihin. Sekä Said että Malika kertoivat myös, että joskus oppilaat tämän takia karkasivat koulusta. Toisaalta Malika arveli, että kuritus oli välttämätöntä.

Malika: "...meillä pitää kiusata lapset, koska jos ei kiusaa se ei opiskele mitään, se ei lähde minnekään..."

9.3 Suomalainen koulu

Millaista on olla suomalaisessa koulussa?

"Hyvää."

"Jos mä olisin oliu Somaliassa koulussa se olisi helpompi."

"Aluksi tuntui vaikealta, vieras kieli. Jos yrittää se pärjää."

"Mä en kyllä koulusta tykkää, mutta kyllä se on parempi kun ei ole yksin, saa kavereita."

"Se on aika hyvä, mutta kun minä tulin, nyt minä osaan suomen kieli aika hyvin kirjoittaa ja sitte minä osaan somalian kieli lukemaan, mutta minä en osaa niin paljon somalin kuin suomen kieli kirjoittaminen...Minusta tuntuu ihan hyvältä minun mielestä."

"Ihan kiva...Tässä on vaan oikeestaan ei oo mitään sanottavaa, mutta se on ihan kiva."

Suomalaisessa koulussa opettajat olivat kaikkien mielestä "ihan mukavia". Yusuf sanoi, että ei ihan aina ole tullut kaikkien kanssa toimeen ja tyttö Fatima (nimi muutettu) vastasi, että on tullut toimeen niiden opettajien kanssa, jotka ovat nimenomaan häntä opettaneet. Mielestäni nuorten suhtautuminen opettajiin kuvastaa heidän asennettaan suomalaiseen auktoriteettiasemassa olevaan henkilöön, eivätkä nämä nuoret näyttäneet suhtautuvan heihin kielteisesti. Somaleiden myönteinen suhtautuminen koulutukseen on tullut esille muissa tutkimuksissa (Ekholm 1994). Oppilaiden yleinen suhtautuminen opettajiin suomalaisessa koulussa on varsin heikko. Vuonna 1995 tehtiin tutkimus peruskoulun yläasteen oppilaiden kouluviihtyvyydestä (Linnankylä & Malin 1997) ja sen mukaan tulokset viittasivat siihen, että oppilaiden ja

opettajien väliset suhteet kaipasivat eniten kohennusta, sillä 43.1 % vastanneista (N=1331) oppilaista koki suhteensa opettajiin heikoksi tai kielteiseksi.

Somalinuorten asennetta koulunkäyntiin yritin selvittää kysymällä heidän poissaolojensa syitä. Poissaolojen syynä mainittiin sairastumisen lisäksi paperiasioiden hoitaminen ja (omaan kulttuuriin liittyvät) juhlat. Samoin muun perheen asioiden hoitaminen saattoi aiheuttaa poissaoloja koulusta, sillä nuoret toimivat tarvittaessa suomen kielen tulkkina perheelle ja muille sukulaisille. Kaksi poikaa tunnusti pinnaavansa joskus ja kolmas kielsi asian suoraan kysyttäessä, vaikka vastasikin ”...riippuu siitä mitä on tekeillä”. Olin saanut sellaista informaatiota, että hän harrasti koulupinnausta useita päiviä peräkkäin silloin, kun hänen vanhempansa eivät olleet vielä tulleet Suomeen. Fatima ja Malika eivät pinnanneet, koska he pitivät koulunkäynnistä.

Suomenkielen opettajan mukaan espoolaisen yläasteen nuorten poissaolot olivat nykyään hyvin vähäisiä, mutta aiemmin sitä oli esiintynyt enemmän. Pinnaus on ollut varmasti yhteydessä aikaan, jolloin nuoret olivat aloittaneet yläasteella, sillä jokainen näistä neljästä haastateltavasta kertoi vaikeuksista ensimmäisen vuoden aikana. Suomalaisien kanssa pojat tappelivat ensimmäisenä vuonna jatkuvasti. Helsinkiläiskoulussa somalinuorten luokanvalvoja epäili, etteivät kaikki poissaolot aina olleet aivan sallittuja, mutta hän näki, että asia oli aivan samoin myös suomalaisnuorten kohdalla.

”...on ollu tosi helppo seiskaluokka. Täällä isot kyllä mopottaa...Tuli vähän hässäkkää, mutta kun uskallat tapella ...ne ei enää uskaltanu.”

”Ainakin aikasemmin oli kaikkee tyhmää.”

”Alussa kun me tultiin...alotettiin tailla koulu oli ihan hirveen vaikee(ta). Kaikki ei...ymmärtäny mitä me ollaan...se oli ihan vaikeaa alussa, mut kyllä se on parantunu...Mä halusi mennä vaikka tästä koulusta pois, koska se tuntui musta ihan vaikealta...”

H: ”No entäs täällä koulussa, huuteleeks kukaan...?”

”Eei. Mina kiusaan jos joku puhuu.”

Espoolaiskoulun suomenkielen opettaja kommentoi, että aluksi myös hänen työnsä naisten maahanmuuttajanuorten kanssa oli ollut hyvin raskasta, mutta aarettoman antoisaa, sillä luokassa käytyn

paljon mielenkiintoisia keskusteluja kulttuureista, tavoista ja uskonnosta, jotka antoivat opettajallekin ajattelemisen aihetta. Alkuajat menivät siihen, että hän yritti saada kaikki oppilaat pysymään luokkahuoneessa kokonaisen opetustunnin ajan. Nuoret olivat levottomia ja turvattomia, sillä kaikki pakolaisuuteen liittyvät muistot olivat vielä pinnalla, eivätkä suomalaiset luokkatoveritkaan helpottaneet heidän sopeutumistaan uuteen ympäristöön.

Mielestäni espoolaiskoulussa maahanmuuttajaoppilaiden koulujärjestelyt oli hoidettu hyvin, sillä ne tuntuivat toimivan. Alkuvaikeudet ensimmäisenä vuonna oli voitettu, maahanmuuttajien ja suomalaisoppilaiden rinnakkaiselo oli tasaantunut ja oppilaat suurimmalta osin pystyivät keskittymään koulutyöhönsä. Helsinkiläiskoulussa oli kymmeniä maahanmuuttajaoppilaita, jotka oli sijoitettu suomalaisluokille. Luokanvalvoja sanoi väentäneensä kättä oman luokkansa kanssa alkusyksyn, mutta sanoi tilanteen jo aikaneen rauhoittua ja "kulmat tuli hiotuksi", kuten hän asian ilmaisi. Hänen mielestään jokainen hänen luokkansa somalinuori oli oikein hyväkäyttöksinen ja ymmärtäväinen kahden kesken puhutellessa ja omaa luokanvalvojaa kohtaan. Hän sanoi heidän ymmärtävän, kenelle kannatti näyttää hyvät puolensa. Toisaalla he saattoivat käyttäytyä huonommin, mutta myös tähän hän totesi, että se oli tyypillistä yhtä lailla samanikäisille suomalaisnuorille.

Espoolaiskoulussa pakolaisnuoria oli kymmenkunta ja heille oli kehitetty monia erityisjärjestelyjä. He esimerkiksi opiskelivat eri aineiden vaikeaa uutta sanastoa omana ryhmänään tukiopetuksen tavoin. Helsinkiläiskoulussa pakolaisnuoria oli useita kymmeniä, joten myös erityisryhmiä oli jaettu pienempiin opetusryhmiin. Tällaiset järjestelyt vaativat koululta taloudellisia resursseja, joista pakolais- ja maahanmuuttajaoppilaat joutuvat opettajien välityksellä taistelemaan yhdessä tavallisten luokkien ja muiden erityisryhmien kanssa.

Akkulturaatioasenteita yritin selvittää kysymällä kavereista koulussa ja sen ulkopuolella. Fatima, joka oli ollut Suomessa 4 vuotta oli ainoa, vietti välituntinsa yleensä aina yksin, koska hänen ystävänsä koulusta oli jo palannut takaisin Afrikkaan. Hän kertoi tuntevansa, että suomalaiset ovat vähän erilaisia somaleihin verrattuna, suomalaiset ovat niin hiljaisia, mutta hän sanoi juttelevansa, jos joku tulee hänelle puhumaan. Ja jos he tulevat keskenään juttuun jonkun suomalaisen kanssa, ei kansallisuudella ole väliä, hän voi olla kaveri suomalaisen kanssa.

"Yleensä mä oon täällä yksinään...Mä tykkään, että välitunneilla mä oon yksin ja...(teen) mun tehtävät ja kaikki."

Omar (nimi muutettu), joka oli ollut pisimpään Suomessa, seitsemän vuotta, sanoi olevansa pääasiassa somaleiden kanssa välitunnilla, mutta varsinkin koulun ulkopuolella hän oli myös suomalaisnuorten kanssa.

Malika on koulussa eniten somalityttöjen kanssa, mutta myös muiden maahanmuuttajatyttöjen sekä joskus suomalaistyttöjen kanssa "mutta ei aina", kuten hän sanoo. Lisäksi hän sanoi, ettei pitänyt niistä, jotka polttivat tupakkaa.

Yusuf puolestaan ei edes halunnut olla suomalaisten kanssa, ainakaan ainoana ulkomaalaisena, koska hänen mielestään ne olivat niin erilaisia ja arveli suomalaisten tuntevan samoin häntä kohtaan. Kaikki hänen kaverinsa olivat ulkomaalaisia.

Omariä lukuunottamatta kaikki ovat olleet Suomessa nelisen vuotta. Saidilla ja Hassanilla oli sekä suomalaisia että ulkomaalaisia kavereita ja Hassan sanoi, ettei sillä ollut väliä, minkä maalaisia hänen ystävänsä olivat.

Lisäksi Malika ja Said sanoivat olevansa myös joskus yksin välitunneilla.

MALIKA: "Joskus olen (yksin). Joskus minä en pidä huutamisen. Joskus mieli minä pidän yksin...Parempi olla yksin joskus, joskus olla kavereitten kanssa...Pitää opetella yksin, pitää opetella (olemaan) kaverin kanssa."

SAID: "Olen (yksin)...Istumassa yksin. On kavereita, mutta joskus mietin omia asioita."

Ylaasteiässä tytöt ja pojat pysyttelivät vielä omina ryhminaan välitunneilla. Ja monet haastateltavat kommentoivat, että toisen sukupuolen edustajilla oli oma ryhmänsä ja omat juttunsa, joista keskustelivat keskenään. Said sanoi käyvänsä monitoimitalolla, jossa tapasi myös suomalaisia tyttöjä, ja somalityttöjäkin joskus. Hänen mielestään somalityttö ei ole hyvä käydä siellä, koska heillä on niin paljon (haittaavia) vaatteita. Kysyessään Saidilta, olisiko hänestä mukavaa, jos somalitytötkin kävisivät siellä, hän vastasi:

SAID: "Sama minulle jos ne käy tai jos ne ei käy. En minä välitä.

Mutta niille ei ole hyvä käydä siellä...sillä ne kantaa kaksikymmentä vaatteita...ne

(länsimaisittain pukeutuneet somalitytöt) käy joskus...Se on erilaisia...Toinen tekee näin ja toinen tekee näin. Ne oli eri mieltä."

Berryn akkulturaatioasennemallin mukaan eri malleja saatetaan käyttää elämän eri alueilla ja vastaanottomassa vietetty aika vaikuttaa myös siihen, millainen sopeutumismalli valitaan. Integraatiomallin mukainen asenne valitaan yleensä, kun vastaanottomassa on vietetty jo pitemmän aikaa. Näyttäisi siltä, että sama pätee myös tämän tutkimuksen mukaan ainakin kaveripiirissä. Omarilla, joka on ollut pisimpään Suomessa, on kavereita sekä omassa että suomalaisessa yhteisössä. Tasa-arvoisen rinnakkaiselon periaatteen mukaan suhteet molempiin ryhmiin ovat hyvät. Yusuf ja Malika pidättäytyvät mieluiten oman kulttuurinsa mukaisessa yhteisössä koulun ulkopuolella eli kyseessä on separaatioasenne (eristäytymisasenne). Hassan on ollut Suomessa yhtä kauan kuin Yusuf, mutta hän näyttää asennoituneen eniten assimilaatiomallin mukaan yhdessä Saidin kanssa kun taas Fatima kokee eristäytyneisyyttä (marginalisoituminen) ja hänen kommenteistaan päätellen hän on tullut syrjityksi koulussa suomalaisten taholta eli hän on joutunut segregaatian kohteeksi.

Opettajan ja kodin välinen yhteydenpito on hyvin aktiivista niillä nuorilla, joilla on oma perhe Suomessa. Ainoastaan yhden perheensä kanssa asuvan vanhemmilla ei ole yhteyksiä kouluun, koska äidillä on kielivaikeuksia, eikä isä koe yhteydenpitoa tarpeelliseksi. Sukulaisensa luona asuvan haastateltavan huoltaja käy vanhempainilloissa. Hänen oikea isänsä, joka asuu toisessa maassa, pitää hänen koulunkäyntiään hyvänä asiana, mutta samalla se on hänelle vaikeaa, koska hänen lapsensa on ilman omaa perhettään. Sukulaisistaan erillään asuva haastateltava hoitaa itse omat asiansa opettajan kanssa. Kahden haastateltavan isät pitävät yhteyttä opettajiin aktiivisesti joka viikko. Yhden haastatellun kohdalla opettaja on yhteydessä kotiin lähinnä poissaolojen vuoksi ja haastatellun äiti soittaa joskus koululle. Tämä kuvastaa sitä, että vanhemmat ovat kiinnostuneita lastensa koulunkäynnistä. Heistä kaksi vanhempaa ja yhden huoltaja kävi myös jotain koulua itse sillä hetkellä.

Nuorten mielikuvat vanhempiensa asenteista lastensa koulunkäyntiin olivat vähäisiä. "Ei mitään" ja "Ei pahaa mieltä" olivat kommentit.

Oman suomenkielen taitonsa jokainen koki sellaiseksi, että sillä pärjää. Nuorimmalla haastatellulla oli eniten vaikeuksia. Hän koki aikaisemmin suomenkielen vaikeaksi eikä hänen sanavarastonsa aina riittänyt kuvaamaan hänen haluamiaan asioita haastattelun aikana. Somalian aakkoset ovat latinalaisperäisiä, kuten suomen aakkoset, joten kirjoitusvaikeuksia nuoret kokivat lähinnä ä- ja ö-kirjainten kanssa. Mielestäni haastattelutilanteessa he todistivat hallitsevansa ainakin pinnallisen kielitaidon, sillä missään vaiheessa ei kielitaito tai kommunikaatiokatkos estänyt haastattelujen kulkua. Eniten vaikeuksia haastateltavat kertoivat olevan suomen puhumisessa. Alkuvaiheen opetuksessa suomenkieltä oli nuorten mielestä opetettu vain vähän.

9.5 Uskonto ja juhlapyhät

On rukoushetki. Lukion puolelta kaksi somalityttöä oli tullut ruokatunnilla tervehtimään yläasteella olevia ystäviään. He olivat pukeutuneet perinteiseen musliminaisen asuun, kaftaniin. Oli ramadan eli paaston aika. Siksi musliminuoret eivät syöneet koulussa, vaan sen sijaan he rukoilivat. Ensin jokainen pesi kätensä ja jalkansa pesualtaassa, kuivasi ne ja sitten yksi pojista asettui luokkaan muiden eteen ja aloitti arabiankielisen rukoushetken. Siihen kuului seisaallaan oloa, polvistumista ja kumarruksia otsa maahan asti. Hetkessä luokkahuone oli muuttunut moskeijaksi. Muut oppilaat olivat ruokailemassa ja tunnin alettua toisessa luokassa joku opettajista tuli kyselemään somalinuoria tunnille. Rukoushetki oli kuitenkin vielä menossa. Opettaja huokaili, että ainakin joidenkin nuorten uskonnollisuus vaihteli heidän omien etujensa mukaisesti. Väliillä he rukoilivat ja väliillä asia oli unohduksissa.

Uskonto, kuten somalinkieli, oli jokaisen haastatellun mielestä todella tärkeä asia heidän elämässään. He kunnioittivat sitä, mitä heidän uskontonsa sanoo. Yusuf kävi moskeijassa äitinsä ja sisarustensa kanssa joka lauantai. Muutkin pojat kävivät moskeijassa ja ramadanin viimeisien kymmenen yön aikana Hassan ja Omar molemmat kävivät rukoilemassa siellä kahdeksasta iltaa viiteen saakka aamuilla. Hassan kertoi, että sen jälkeen hän meni kotiin lepäämään ennen kuin tuli päiväksi kouluun. Nukkumiseen jäi aikaa itäpäivällä koulun jälkeen. Moskeijassa yönsä Hassan vietti isänsä ja perheen vanhimpien veijien kanssa.

Fatiman ja Malikan puheissa heijastui uskonnon merkitys ja perinteisen somalitytön rooli muuallakin haastattelun kuluessa. Molemmat menivät kunnan muslimitytön tapaan koulusta suoraan kotiin, eivätkä

käyneet esimerkiksi kaupungilla. Lisäksi molemmat mainitsivat, etteivät pitäneet pahoista tavoista, kuten tupakan poltto tai viinin juonti. Tyttöjen mielipiteet olivat hyvin samanlaisia keskenään huolimatta siitä, että toinen heistä käytti musliminaiselle tunnusomaista huivia ja toinen kulki länsimaisissa vaatteissa. Länsimaisesti pukeutuva tyttö kertoi, että pukeutumisensa johdosta uskonnolliset miehet joskus kysyivät häneltä kadulla, miksei hän käyttänyt huivia. Tähän tyttö vastasi: "Käytän joskus jos Jumala suo." Aikaisemmin hänkin käytti huntua, mutta on jättänyt sen pois. Kysyessäni, mistä se johtui, hän vastasi:

"Ei mitään syytä. Se on mun mieli...Jotkut käyttää jotkut ei käytä. Ihmiset ei ole sama "

Koulussa muslimioppilaille oli järjestetty vaihtoehtoruokailu, silloin kun tarjolla oli sianlihaa, joka on muslimeilta kielletty ruoka. Samoin heillä oli mahdollisuus rukoilla heidän uskontonsa mukaan ja erityisesti paaston aikana. Rukoushetkistä oli kuitenkin sovittu, että niitä pidettiin opetustuntien ulkopuolella, etteivät ne häiritse opetustyötä luokissa.

On arvioitu, että uskonnollisuus usein vahvistuu pakolaisuuden vuoksi, sillä se toimii yhtenä selviytymiskeinona (Ekholm 1994) vieraassa kulttuuri- ja kieliympäristössä. Ekholmin (1994) tutkimuksen mukaan somalivanhemmat olivat huolissaan siitä, etteivät heidän lapsensa saaneet oman uskonnon opetusta.

Somalinuoret viettävät tärkeintä juhlapyhää, Iid-juhlaa kaksi kertaa vuodessa. Se on uskonnollinen juhla, joka liittyy ramadanin eli paaston loppumiseen. Ensimmäinen Iid-juhla on heti ramadanin päätyttyä ja toinen on kolme kuukautta ramadanin loppumisen jälkeen Mekassa. Lisäksi Somaliassa vietetään uutta vuotta. Yksi haastateltava sanoi, ettei heillä ole mitään juhlapyhiä Iid-juhlan lisäksi. Näiden nuorten perheissä ei ole omaksuttu suomalaisia juhlia tai juhlapyhiä. Tiedustellessani, ettekö vietä "edes" joulua, jokaisen haastateltavan vastauksesta saattoi päätellä, että ajatus ei ollut edes juolahtanut heidän mieleensä. Heistä oli mahdoton kuvitella viettävänsä vieraan kulttuurin juhlia tai juhlapyhiä ja he halusivat selvästi säilyttää omat juhlaperinteensä.

FATIMA: "Ei (vietetä joulua), koska se ei liity meidän uskontoon...suomalaisilla on oma uskonto ja meillä on sit oma uskonto. Sit se on vaan erilaista."

9.6 Klaanit

Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan (Alitolppa-Niitamo 1994) klaanit vaikuttivat pakolaisyhteisössä varsinkin aluksi, kun sotahaavat olivat vielä niin tuoreita. Yksi Somalian sodan osapuolien jakautumisen kriteeri oli ollut klaanirajat, joten sama asetelma seurasi vielä vastaanottoaahan saakka. Kuitenkin suhde klaaneihin jakoi haastateltavat kahtia, toiset eivät välittäneet omien sanojensa mukaan klaaneista ja toiselle osalle klaanit olivat tärkeitä. On kuitenkin huomattava, että nykyään klaaneilla on kaksi eri painotusta. Perinteisen klanisysteemin lisäksi poliittinen ja sosiaalinen painotus tuli Barren aikakaudella kuvaan mukaan. (Alitolppa-Niitamo 1994.)

Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni oli tiedustella, vieläkö klaanit elävät niiden perinteisessä mielessä, osana kulttuuria. Minulle jäi kuitenkin tunne, että nuoret mielsivät klanien liittyvän yhtä läheisesti sotaan kuin kulttuuriperinteeseen.

”Ei oo hyvä asia (klaanit)...siitä tulee helposti tappelu tai sota.” Kun kysyin, oliko haastateltava joskus joutunut tappeluun klanien takia vastaus oli ”Olen.”

”Klaanit on ihan huono asia. On hyvä tietää, kuka on sinun sukulainen, mutta sota on huono asia.”

”Ei oo (tärkeitä). Minä olen ihan eri mieltä. Minun mielestä ne on tyhmiä, ne jotka ajattelevat klaaneista. Miksi ihmiset kuolee, miksi, se tekee kaikki klaanit.”

Yksi haastatelluista ei ensin tuntunut ymmärtävän, mitä klaani-sana tarkoittaa, mutta selitettyäni sitä hänelle, hän sanoi, että on tärkeää tuntea esi-isänsä, mutta muuten ne eivät vaikuta häneen. Muuten nuorten puheista voi kuitenkin päätellä, että klaanit vaikuttavat yhä jonkin verran täällä Suomessa, vaikkei klanijärjestelmä tuntunut vaikuttavan varsinaisesti heidän elämäänsä.

”...ollaan tässä meidän koulussa iso porukka ja sit jokainen kuuluu omaan klaaniin...ei me siitä tapella tai meille ei tule siitä riitaa...Koko klaani ei se vaikuta muhun.”

9.7 Somalinuorten identiteetti

Koulun opetussuunnitelmissa on monikulttuurisuuspyrkimysten yhtenä kohtana maininta ”syrijintä on selvästi tuomittava ja erilaisia identiteettejä tuettava, jotta lapset voisivat sopeutua ja ystävystyä” (OPH 1994).

Etnisen tai kulttuuri-identiteetin tutkiminen ei ole helppo tutkimuskohde ja suurin osa alan tutkimuksesta on tehty lasten keskuudessa (Liebkind 1994). Pakolaislasten ja -nuorten identiteetin kehitykseen oleellisesti vaikuttaa ikä, jolloin he ovat saapuneet vastaanottoon. Murrosiässä tulleiden nuorten on havaittu olevan erityisen alttiita sopeutumishäiriöille kahden erilaisen kulttuurin välissä, kaksinkertaisen identiteettikriisin keskellä ja samoin on arveltu 6-11-vuotiaina maahan tulleiden pakolaislasten olevan riskialttiita joutumaan kulttuurin muutoksesta johtuvaan kriisiin (Kosonen 1994).

Haastateltavista nuorista yksi oli 8-vuotias Suomeen tullessaan, toiset olivat 10 - 14-vuotiaita. Oli helppo havaita heidän puheistaan, että ainakin kolmella haastatellulla oli hyvin vahva etninen identiteetti. He tunsivat kuuluvansa somalialaiseen yhteisöön ja tätä tunnetta vahvisti voimakas suhde omaan uskuntoon. Nuoret kunnioittavat omia perinteitään, omaa kieltään ja uskontoaan, eivätkä yritä peittää sitä. Kolmella vanhimpana Suomeen tulleella nuorella oli viitteitä erilaisesta identiteetistä, sillä heillä oli mahdollisia toiveita assimiloitua valtaväestöön. Toisaalta se, ettei yksi heistä halunnut erottautua valtaväestöstä ulkomaalaisena ei vielä todista toiveita assimiloitumisesta, sillä muutoin hänenkin identiteettinsä oli voimakkaasti omaa etnistä tietoisuutta korostava. Voikin olla, että kyseessä on vain halu piiloutua ainaisilta katseilta ja muulta asenteellisuudelta, eikä halu samaistua suomalaisiin.

Yksi haastateltavista oli lähtenyt Somaliasta jo aivan pienenä Keniaan. Silti hän tunsi itsensä täysin somalialaiseksi.

”...kyllä mä oon vaan somalilainen...sit mun perhe kaikki sukulaiset kaikki on ihan somalialaisia. Se tuntuu, että me ollaan somalialainen perhe.”

Suurin osa haastatelluista ei näyttänyt haluavan samaistua suomalaisiin nuoriin.

”...(pitää elää) samalla tavalla kuin muslimit, kuin tavallinen muslimi. Ei ole pakko elää, kuten suomalaiset - ei tarvitse juoda viiniä. Tärkeää oma kulttuuri, omalla tavalla.”

Kahdesta haastatellusta, jotka olivat olleet saman aikaa Suomessa, kuin muutkin, osoittivat merkkejä halusta samaistua jollakin tasolla suomalaisiin. Tämä halu ei vastauksien perusteella ollut kuitenkaan täysin johdonmukainen, vaan saattoi vaihdella haastattelun eri osioissa. Luulen, että kyseessä oli pikemminkin kielitaidon puute, kuin selkeä epävarmuus omista mielipiteistä. Kysyessäni, kumpi haluaisit olla, toinen heistä vastasi:

”En mä tiedä vielä. Kai se muuttuu, mutta mihin päin se muuttuu. Olen, minun passissa lukee, että minä olen somali.”

Sain huomata, että nämä nuoret korostivat myös itsenäisyyttään. Se tuli esille esimerkiksi kaverisuhteiden ja paluumuutto-kysymysten yhteydessä. He halusivat elää omien ehtojensa mukaisesti, mutta islamin uskoa kunnioittaen. Paluumuutto oli varmasti vanhempien toiveissa heidän lapsiaan useammin, sillä paluumuuttohalukkuudestaan huolimatta kolme haastatelluista korosti myös omaa valinnanvapauttaan asian suhteen.

”...en ehkä ole Suomessa lukion jälkeen, jos Somaliassa tulee rauha. Minä tiedän, meillä jokaisella on oma ajatus, äiti ja muut ehkä ne menee takaisin Somaliaan, mutta minulla on oma ajatus.”

Heidän puheistaan saattoi havaita myös suvaitsevaisen asenteen ystävyysuhteiden luomisessa. Kysyessäni yhdeltä haastateltavalta kenen kanssa hän on välitunneilla, vastaus oli: ”Kavereitten kanssa.” Hänellä oli sekä suomalaisia, että ulkomaalaisia kavereita ja tiedustellessani, kumpien kanssa hän oli mieluummin, hän vastasi: ”Kenen kanssa tekee vaan mieli olla.” Nämä somalinuoret näyttivätkin kuuluvan varmaan vähemmistöryhmään, jolla on vahva etninen identiteetti ja omaan ryhmään kuulumisen tunne, kuten separaatio- ja integraatioasennemalliin kuuluu. Berryn mukaan ne vähemmistöryhmät, jotka ovat perineet vahvan kulttuuri-identiteetin, yleensä eristäytyvät valta-yhteisöstä ja ne, joilla on kaksikulttuurinen identiteetti integroituvat valta-yhteisöön (Berry & kumpp. 1989). Tämä tukee käsitystä siitä, että somalinuoret olisivat eniten separaatioasenteen kannalla.

9.8 Sopeutumisasenteet

Suvaitsevainen ja monikulttuurinen koulu kuulostaa hienolta, mutta käytännössä myös opettajilla on odotuksia ja asenteita pakolaisoppilaiden suhteen. Fatiman kertomuksesta se käy hyvin ilmi:

FATIMA: ”Opettaja sano, että sä...asut Suomessa, sun pitää olla suomalainen, opettaja sano mulle niin. Sun piti tehdä miten suomalaiset tekevät, työskentelevät täällä. Sit mä sanoin; kuule, sä et tiedä mitä sä puhut. Mä oon somali ja mä haluan tehdä miten mun kulttuuri ja uskonto sanoo. Vähän me riideltiin tuo kysymys...me emme ole asuneet samassa kulttuurissa, se on vaikea tehdä miten suomalaiset tekee. Mut se opettaja ei ymmärtäny mitä mä tarkoitin. (Myöhemmin) se ymmärti ja se tuli mulle sanoo; se on ihan totta...anteeksi vaan.”

Tässä tutkimuksessa sopeutuminen toimii kokonaiskäsitteenä, jonka alakäsitteiksi olen määritellyt muut sopeutumiskäsitteet. Tutkimuksen tässä vaiheessa yhdistän yleisen sopeutumiskäsitteen yhteyteen etnisen identiteetin, sillä se näyttelee tärkeää roolia tämän tutkimuksen tuloksia punnittaessa. Tarkoitus ei kuitenkaan ole liittää etnistä identiteettiä yhdeksi sopeutumisen ala-käsitteeksi, vaan se toimii itsenäisenä sopeutumiseen vaikuttavana tekijänä. Perustelen etnisen identiteetin liittämistä sopeutumiskäsitteeseen sillä, että identiteetti ja akkulturaatioasenteet kuuluvat oleellisesti yhteen sopeutumisprosessissa. Kyse on siis siitä, mikä on se ryhmä, johon pakolaisnuori haluaa ja voi samaistua. Tutkimusryhmän nuorten identiteetti oli vahvasti omaan etnisyyteen tukeutuva, eivätkä he halunneet samaistua suomalaisiin. Kuinka he sitten suhtautuvat valta-yhteisöön, jonka he kohtaavat koulussa?

Lähestyin asiaa kysymällä, miten nuoret kokivat suomalaisten suhtautuvan heihin itseensä. Tämä kysymys aiheutti eniten hämmennystä. Osa jätti kertomatta varmasti ikäviäkin kokemuksia. Yksi arveli, että 90 % suomalaisista oli ihan mukavia. Kaksi haastateltavaa sanoi, että vaikka kukaan ei sanonut mitään, heita katsottiin usein pahasti kadulla. Jokainen heistä oli joutunut jonkinasteisen rasismien uhriksi.

”Miksi sinä tulit Suomeen...Miksi sinä oot neekeri?...(Jotkut suomalaiset) eivät pidä (ulkomaalaisista). Ihmiset ei ole sama suhtautuminen.”

Yksi poika kertoi seuraavasta välikohtauksesta:

"Yksi mies kiroili, kiroili. Minä olin takana bussi istumassa ja hän oli minun edessä...Sen jälkeen kun se tiesi, että minä en puhu koskaan, se käänsi minuun ja katsoi. Ja sanoi, minun kädet oli taskussa ja sitt se sanoi:"Poika kaiva tai älä kaiva minä tapan sinut. Minä olen tappanut monta teikäläistä. Sitten minä istun vain. Sitt se huusi vielä se, minä sanoin "sinä olet sairas, ole hiljaa. Sinä et ole ketään tappanut. Sinä pelästynyt." Sitt se vihaseks...Se oli, niitä kuulee aina."

On huomioitava, että sopeutumisprosessissa on kaksi eri osapuolta, jotka vaikuttavat lopputulokseen, eivätkä monet suomalaiset ole asenteillaan ainakaan helpottaneet pakolaisnuorten sopeutumista. Niinpä mahdollisuus sulautua suomalaiseen valtäväestöön olisi somalipakolaisille varsin epärealistinen vaihtoehto.

Somalinuorten omia sopeutumisasenteita eli akkulturaatioasenteita pyrin haastattelussani selvittämään Samin (1994) tutkimuksen avulla, sillä se perustuu suoraan Berryn akkulturaatioasenteiden mukaiseen malliin. Usein on havaittu, että pakolaisille tehdyt kyselyt eivät anna valideja tuloksia, sillä jo pelkästään kyselylomake ja varsinkin vieraskielinen lomake voi olla heille tuntematon ja hankala tapa käsitellä asioita. Niinpä oli perusteltua käyttää haastattelua akkulturaatioasenteiden tutkimusmetodinä. Varsinaisia haastattelun käsitteisiin liittyviä kielivaikeuksia esiintyi oikeastaan vain yhden haastateltavavan kohdalla, sillä hän ei ymmärtänyt aluksi, mitä klaani-sana tarkoitti.

Sam (1995) testasi nuorten omia sopeutumisasenteita eli akkulturaatioasenteita nuorten aasialaisista, etelä-amerikkalaisista, turkkilaisista ja afrikkalaisista (23 somalia) koostuvassa tutkimusryhmässä ja heidän kaksi suosituinta akkulturaatioasennettaan olivat integraatio ja separaatio. Sukupuolieroja hän havaitsi siten, että pojat olivat alttiimpia valitsemaan assimilaation, kuin tytöt ja assimilaatioasenteen valitsemisen Sam perusteli liittyvän Norjan vahvaan yksikulttuurisuuteen. Samanlainen asetelma pätee yhtä lailla Suomessa. Omassa tutkimuksessani assimiloitumiseen merkkejä antavia haastateltavia oli kaksi (Said ja Hassan).

Monien tutkimusten perusteella (esim. Berry & Sam 1995; Liebkind 1990) on havaittu, että pakolaisen mielenterveyden ja sopeutumisen kannalta on tärkeää, että hän pyrkii jollain tavalla säilyttämään omaa kulttuuriaan ja kieltään uudessa ympäristössä. Niinpä akkulturaatioasenteista integraatio ja separaatio

johtaisivat parhaaseen sopeutumiseen vastaanottomaassa. Vaikka paine sulautumiseen olisi suuri, tutkimustulokset osoittavat, ettei se kuitenkaan olisi sopeutumisen kannalta paras vaihtoehto (Kosonen 1994).

Haastattelussa esitettyjen akkulturaatioasenteita kartoittavien kysymysten perusteella Yusuf oli selkeästi separaation kannalla. Hänen ystävänsä olivat somaleita tai muita ulkomaalaisia, eikä hän kokenut haluavansa tutustua lainkaan suomalaisiin, sillä hänen mielestään hän ja suomalaiset olivat niin erilaisia keskenään. Omarin haastattelusta kävi ilmi, että hänellä oli kontakteja suomalaisiin, ja hänen etninen identiteettinsä oli vahva. Omar piti somalinkielen osaamista ja omaa uskontoa tärkeänä, kuten jokainen haastateltava oman painotuksensa mukaan. Omar ajatteli toistuvasti paluumuuttoa, joten hän ei kannattanut assimilaatioasennetta, muttei toisaalta selkeästi separaatiotakaan valtayhteisöstä. Niinpä integraatioasenne kuvaisi varmaankin parhaiten hänen sopeutumisasennettaan. Hassanin vastausten perusteella saattoi sanoa, ettei hän kannattanut marginalisoitumisasennetta. Hänellä oli hyvät suhteet sekä omaan etniseen ryhmään että suomalaisiin, joten sen perusteella hän olisi integraatioasenteen kannalla. Toisaalta hänen vastauksensa paluumuutosta ja tulevaisuudesta olivat sen verran avonaisia, ja muutenkin haastattelusta oli luettavissa pientä hämmennystä, joten ne voisivat olla viitteitä myös mahdollisesta assimilaatioasenteesta. Hän oli toinen, joka kannatti hieman assimilaatioasennetta.

Fatiman ja Saidin vastauksissa oli eniten ristiriitaisuuksia, mutta luulen niiden johtuneen lähinnä vaikeuksista ilmaista itseään suomen kielellä. Said koki oman kulttuuriperimänsä tärkeäksi, mutta koki, että Suomessa tulisi elää enemmän suomalaisten tavalla, vaikkakin somalina. Niinpä hänellä Hassanin lisäksi oli havaittavissa sulautumishalukkuutta Suomen valtakulttuuriin. Fatiman etninen identiteetti oli vahva, mikä viittaisi separaatioasenteen suosimiseen, mutta ilmeisesti koulussa koettu yksinäisyys vaikutti siihen, että hän toisaalta koki Suomessa olon vaikeaksi suurten kulttuuristen erojen vuoksi, ja tunsii suomalaisten suhtautuvan häneen epäluuloisesti. Fatimalla ei tuntunut olevan ystäviä koulussa, eikä hän käynyt koulun jälkeen ulkona, joten ilman vanhempia ja sisaruksia Suomessa hänen eristäytyneisyytensä oli ilmeistä. Saidin ristiriitaisuudet puolestaan viittaavat assimilaatioasenteen mahdollisuuteen tai sitten hän kokee myös eristäytyneisyyttä.

Työistä myös Malikan etninen identiteettinsä oli hyvin vahva, eikä hänelläkään ollut suomalaisia ystäviä, mutta toisaalta hänen pukeutumistapansa oli lähempänä länsimaalaista pukeutumistyyliä. Malikakaan ei

asunut perheensä kanssa, mutta hänellä oli kuitenkin sosiaalisia suhteita omassa etnisessä ryhmässään, joten hänen ei voida katsoa marginalisoituneen, vaan hän oli pikemminkin separaation kannalla.

Tutkimustulosta tukee myös kysymys paluumuuttohalukkuudesta. Jos näiden nuorten assimiloitumistoiveet olisivat voimakkaat ja suomalainen yhteisö tukisi tätä pyrkimystä, se todennäköisesti heikentäisi heidän paluumuuttohalukkuuttaan. Näin ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan ole. Havaituista assimilaatioiveista huolimatta jokainen toivoi pystyvänsä palaamaan joskus takaisin Somaliaan. Ja kuten muissakin tutkimuksissa (Ekholm 1994) on havaittu, somaleiden paluumuuttohalukkuus on ollut voimakasta. Haastattelemillani nuorilla oli siis selkeästi toiveita palata joskus takaisin Somaliaan. Tähän voivat vaikuttaa Suomessa vietetyn ajan pituus sekä se, että somalit on sellainen pakolaisryhmä, jota kohtaan suomalaisten ennakkoluulot ja asenteet ovat olleet voimakkaita (Ekholm 1994; MoniTorii Plus 1997). On siis otettava huomioon, että mainitut seikat voivat vaikuttaa näidenkin somalinuorten akkulturaatioasenteisiin.

9.9 Tulevaisuus ja paluumuutto

Huoltajansa kanssa asuva nuori toivoi tulevaisuudelta eniten, että hän pääsisi asumaan isänsä luokse tai että hänen isänsä muuttaisi Suomeen. Hän sanoi, että opiskelisi mielellään yliopistossa Suomessa, jos saisi isänsä tänne. Joka tapauksessa hän aikoi lähteä peruskoulun jälkeen opiskelemaan joko Suomessa tai sitten siellä, missä hänen isänsä asuu. Hän toivoi valmistuvansa lääkäriksi. Tämä sukulaisensa luona asuva nuori ei kokenut voivansa palata takaisin Somaliaan, mahdollisesti koska hänen perheensä ei enää asunut siellä, mutta hän toivoi pääsevänsä asumaan isänsä luokse tai että hänen isänsä tulisi Suomeen asumaan.

Yläasteen viimeisellä luokalla oleva nuori aikoi jatkaa kymppiluokalle, muttei osannut sanoa, mitä sen jälkeen tekisi. Hän mainitsi myös, että joskus tulevaisuudessa pitää palata Somaliaan. Kaksi nuorista sanoi menevänsä lukioon ja toinen heistä toivoi aikanaan saaavansa oman perheen, muttei vielä tiennyt, mikä ammatti kiinnostaisi tai mihin maahan asettuisi. Silloin tällöin hän sanoi ajattelevansa paluuta kotimaahan. Toinen lukioon suunnittelevista nuorista pohti, ettei ehkä lukion jälkeen ole enää Suomessa, jos Somaliaan tulee rauha. Toisaalta hän korosti itsenäisyyttään, ettei ollut varma paluustaan, vaikka hänen perheensä sitä suunnittelikin. Kysyessäni, palaisitko Somaliaan, jos sinne tulisi rauha, yksi haastatelluista vastasi:

"Jos oikea rauha tulee? Palaisin."

9 YHTEENVETO JA POHDINTA

Suomi on vastaanottanut pakolaisia vuodesta 1973 lähtien. Heidän määränsä on pysynyt hyvin vähäisenä, sillä kaikkien ulkomaalaisten osuus yhteensä Suomen väestöstä on noin 0,1 %. Suomi ottaa pakolaisia vastaan pakolaiskiintiön ja perheenyhdistämishjelman mukaan. Niiden lisäksi myönnetään turvapaikkoja YK:n pakolaisia koskevien säännöksiensä mukaan. Ensimmäiset somalipakolaiset saapuivat vuonna 1990 ja vuoden 1996 loppuun mennessä Suomessa asui 4 555 somalialaista. Somalien ikärakenne on nuori, sillä 10-14-vuotiaat ovat kolmanneksi suurin ikäryhmä heti 25-29 ja 5-9-vuotiaiden jälkeen.

Somalialaiset ovat islaminuskoisia ja perheen merkitys on suuri. Somalit ovat hyvin yhtenäinen etninen ryhmä, mutta väestö on jakautunut klaaneihin sen mukaan, mihin klaaniryhmään kukin kuuluu. Klaaniryhmät jakautuvat sukulaisuuden perusteella siten, että jokainen kuuluu samaan klaaniin isänsä, isänsänsä jne. kanssa. Alunperin sukulaisuuteen perustuva klaanijärjestelmä sai myös poliittisen painotuksen, kun Somalian presidentti Barre otti sen mukaan politiikkaan ennen sisällissotien puhkeamista.

Pakolaisuudesta on tullut maailmanlaajuinen ilmiö, ja Somalian pakolaisten tilanne oli pitkään yksi suurimpia ja synkimpä pakolaisongelmia maailmassa. Suurin osa heistä jäi naapurimaihin, mutta osa pakeni muualle, kuten Eurooppaan. Euroopassa onkin tullut ajankohtaiseksi pohtia pakolaisten asemaa ja sopeutumista vastaanottomaisissa. Päätöksiä tehdäkseen kukin valtio joutuu miettimään ulkomaalaispolitiikkaansa ja tarkistamaan suhtautumistaan pakolaisiin. Pakolaisten elinolojen

turvaamiseksi vieraassa kulttuuriympäristössä, ja rinnakkaiselon helpottamiseksi valtaväestön kanssa, on tehty monia tutkimuksia koskien pakolaisten sopeutumista uusiin oloihin.

Pakolaisen sopeutuminen uuteen kulttuuriympäristöön on kokonaisvaltainen prosessi, johon eri tieteenaloilla on oma näkökulmansa. Tässä tutkimuksessa rajasin sopeutumisen koskemaan Berryn mallin mukaisia akkulturaatioasenteita sekä niihin vaikuttavaa etnistä identiteettiä.

Sopeutumista tutkin haastattelemalla kuutta yläasteikäistä somalinuorta, kahta tyttöä ja neljää poikaa. Haastattelun viitekehyksenä toimi Berryn akkulturaatioasenteisiin perustuva malli. Haastattelujen lisäksi keskustelin lähinnä koulun suomenkielen opettajan ja luokanvalvojan kanssa, sekä osallistuin muutamille haastateltavieni oppitunneille.

Oletukseni somalioppilaiden ja vietnamilaisille kouluikäisille tehtyjen sopeutumistutkimuksien tuloksien erilaisuudesta eivät pitäneet paikkaansa. Vaikka opettajat tehdyn projektityön perusteella ehkä kokevatkin (Projektityö 1995), että somaliilasten kanssa on vaikeampaa tehdä yhteistyötä kuin vietnamilaisoppilaiden kanssa, se ei näyttänyt vaikuttavan pakolaisnuorten akkulturaatioasenteiden valintaan.

Jokainen haastateltava oli ensin käynyt vuodesta puoleentoista vuotta valmistavaa luokkaa, joissa on ollut vain maahanmuuttajaoppilaita. Sen jälkeen he ovat siirtyneet espoolaiselle yläasteelle, ja opiskelivat yhdessä suomalaisnuorten kanssa. Omissa ryhmissä heillä oli suomenkielen ja somalin tunnit, sekä muissa oppiaineissa silloin, kun siihen katsottiin olevan tarvetta.

Suomalaisen koulun he kokivat ihan mukavaksi ja opettajien kanssa he tulivat hyvin toimeen. Poissaoloja oli Espoon yläastealaisnuorilla enää vähän, mutta ensimmäisenä vuonna heillä oli ollut vaikeaa, sillä suomalaisoppilaat olivat vieroksuneet heitä. Samaan aikaan pakolaisoppilaat tunsivat vielä levottomuutta omien sotaan liittyvien kokemusten vuoksi. Tilanne oli kuitenkin rauhoittunut ensimmäisen vuoden jälkeen ja nyt koulussa kaikki tuntui sujuvan hyvin. Samoin helsinkiläiskoulun maahanmuuttajaoppilaiden luokanvalvoja kertoi alkusyksyn olleen köydenvetoa oppilaiden kanssa, mutta sitten yhteisymmärrystä alkoi löytyä ja "kulmat tuli hiotuksi", kuten hän asian ilmaisi.

Toinen somaliryöstöstä vietti välituntinsa yksin, mutta pojat olivat aina porukassa. Suurimman osan ajasta somalit olivat joko keskenään tai muiden maahanmuuttajien kanssa, mutta varsinkin koulun ulkopuolella kahdella pojalla tuntui olevan myös suomalaisia kavereita. Kulttuurieroja tunnuttiin arastelevan puolin ja toisin. Tämä liittyy myös ennakkoluuloihin ja asenteisiin. Suomi on edelleen varsin homogeeninen yhteiskunta ja asenteet ulkomaalaisia kohtaan ovat entisestään kiristyneet, joten suurena esteenä eri ryhmien väliselle kanssakäymiselle ovat nimenomaan ennakkoluulot. Niiden poistaminen on haastava tehtävä vanhemmille ja opettajille, joilla itselläänkin saattaa olla monenlaisia ennakkoluuloja ja odotuksia eri maahanmuuttajaryhmien suhteen.

Koulun ja kodin välinen yhteydenpito oli aktiivista neljän nuoren osalta. Yhden nuoren vanhemmat eivät pitäneet yhteyttä opettajaan kielivaikeuksien takia. Kahden nuoren vanhemmat pitivät yhteyttä kouluun joka viikko. Somaliankielen opiskelua pidettiin hyvin tärkeänä oman kulttuuriperinteen säilyttämiseksi ja se oli myös yhteydessä ajatuksiin paluumuutosta. Suomenkielentaitonsa jokainen koki sellaiseksi, että sillä tulee toimeen. Hyvä kielitaito on avain hyvään koulumenestykseen ja se puolestaan antaa monia mahdollisuuksia tulevaisuuden kilpailussa jatkokoulutuspaikoista ja työpaikoista. Myös sellaisilla maahanmuuttajanuorilla lienee paremmat mahdollisuudet selviytyä, joiden vanhemmat osallistuvat aktiivisesti heidän koulunkäyntinsä kannustamiseen ja pitävät yhteyttä kodin ja koulun välillä.

Uskonnolla on merkittävä asema näiden somalinuorten elämässä. Tutkimuksien mukaan vahva uskonnollisuus toimii usein yhtenä selviytymiskeinona uudessa kulttuuriympäristössä. Varsinkin somaliryöstöjen haastatteluissa uskonnon merkitys tuli esille useampaan otteeseen, mutta mielestäni se heijastui voimakkaasti kaikissa haastatteluissa. Vastauksin perusteella uskonto on tärkeä osa jokapäiväistä elämää, mutta sitä on vaikea arvioida, kuinka syvää heidän uskonnollisuutensa todellisuudessa on. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että uskonto toimii vahvana tukijalkana näiden nuorten elämässä. Sen sijaan klaanit eivät tuntuneet vaikuttavan nuorten elämään.

Haastattelemani somalinuoret muodostivat varsin homogeenisen ryhmän, joka suosi akkulturaatioasenteina suomalaisessa koulussa separaatiota ja integraatiota. Toisin sanoen he halusivat säilyttää omat kulttuuriperinteensä, ja joko eristäytyä suomalaisesta kulttuuriyhteisöstä tai kohdata se tasa-arvoisena, erilaisena kulttuuriryhmänä. Yksi kannatti selkeästi integraatiomallin mukaista tasa-arvoista rinnakkaiseloja suomalaisen ja somalialaisen kulttuurin välillä. Asenteet saattoivat vaihdella elämän eri osa-alueilla. He

kaikki tiedostivat vahvasti oman etnisen identiteettinsä, eivätkä tuntuneet samaistuvan suomalaisiin. Niinpä he eivät viettäneet mitään suomalaisia juhlia tai juhlapyyhiä, vaan omia islaminuskon mukaisia juhlia. Kahdella pojalla oli viitteitä assimilaatiosta ja yhdellä tytöllä marginalisoitumisesta. Assimilaatioiveissa saattaa olla halu piiloutua siltä erilaisuudelta, jonka näkyvä erilaisuus suomalaisiin nähden alleviivaa. Lisäksi uusi kulttuuriyhteisö voi avartaa uusia vaihtoehtoja identiteetin kehitykselle ilman, että nuori haluaa välttämättä samaistua täysin kumpaankaan ryhmään. Separaatioasenteen eli cristäytymisen valtakulttuurin ulkopuolelle ja integraation eli tasa-arvoisen rinnakkaiselon mukaisten akkulturaatioasenteiden ero tämän teemahaastattelun perusteella ei tullut selkeästi tai selvästi esille, mutta mielestäni separaatioasenne välittyi kuitenkin voimakkaimmin näistä haastatteluista.

Akkulturaatioasenteista integraatiota on pidetty suotavimpana sopeutumisasenteena, sillä tutkimuksien mukaan integraation mukainen asenne johtaa parhaaseen sopeutumistulokseen uudessa kulttuuriyhteisössä. Joka tapauksessa nämä somalinuoret halusivat säilyttää oman etnisen identiteettinsä, mikä monien tutkimusten mukaan johtaa parempaan sopeutumisprosessiin, kuin jos oma kulttuuritausta yritetään kokonaan häivyttää. Mikäli kyseessä on separaatioasenne, voi yksilö sopeutua hyvin uudessa maassa omaan ryhmäänsä ja elää täysin erillään valtakulttuurista. Silloin kysymys kuuluukin, mihin hän sopeutuu. Tutkimuksessa tavoitteenani oli heijastaa sopeutumisasenteet suomalaisyhteisöä, tässä suomalaista koulua kohtaan, ja näillä somalinuorilla ne olivat separaatio ja integraatio.

On muistettava, että somalit pakolaisryhmänä ovat joutuneet Suomessa epäluuloisuuden ja syrjinnän kohteiksi, ja akkulturaatioasenteista assimilaatio on riippuvainen enemmistöryhmän hyväksynnästä. Niinpä kaikki akkulturaatioasenteet eivät ole riippuvaisia ainoastaan vähemmistöryhmän valinnasta. Enemmistöryhmän tai muiden ryhmien asennetta vähemmistöryhmään eivät vähemmistöryhmän edustajat pysty siis itse valitsemaan.

Olisi mielenkiintoista tutkia myös sosiaalipsykologiselta kannalta tarkemmin nuorten identiteetin muodostumista sekä heidän henkistä hyvinvointiaan, sillä vaikka tutkimusryhmäni kouluissa asiat näyttivät olevan varsin hyvin, sain huomata, että pääkaupunkiseudun alueella koulujen ilmapiirien välillä näytti olevan suuria eroja, mikä tarkoittaa sitä, että myös oppilaiden viihtyvyys eri kouluissa vaihtelee.

Somalinuorten sopeutumisen tutkiminen osoittautui haastavaksi ja hyvin mielenkiintoiseksi tehtäväksi. Suomenkielistä tutkimusaineistoa oli jonkin verran saatavilla, mutta tutkimusmenetelmän eli teemahaastattelun aihealueet lainasin Norjassa tehdyistä tutkimuksista. Tehtyjen haastattelujen ja tulosten valossa on mielenkiintoista pohtia, miten menetelmäni soveltuivat tutkimusaiheeseensa.

Joitakin teemahaastattelun kysymyksenasetteluja voin kritisoida johdatteleviksi, eivätkä ne antaneet tilaa omaperäisille vastauksille. Toisekseen voidaan pohtia, millaisia vastauksia nuoret antoivat. Mielestäni teemahaastattelu ei antanut tarpeeksi tilaa pohdintaa vaativille kysymyksille, eikä kohtalaisen suppeiden vastauksien perusteella voinut suoraan tulkita niitä Berryn mallin mukaisiksi akkulturaatioasenteiksi. Berryn malli toimi kuitenkin haastattelujen jäsenyyksen kannalta hyvänä viitekehystenä. Joitakin yllättäviäkin havaintoja tuli tutkimuksen kuluessa esille. Näytti siltä, että nuorten oli mahdoton kuvitella sellaista tilannetta, jossa he eivät erottuisi ulkoisesti valtavaestöstä Suomessa. Yritin jopa esittää, että jos suomalaiset näyttäisivät myös somaleilta ja te olisitte vain tulleet toisesta maasta, niin haluaisitteko kertoa olevanne ulkomaalaisia. Kenenkään mielikuvitus tai halu ei riittänyt niin pitkälle. Nähtävästi jokainen heistä oli joutunut niin selvästi ulkomaalaisuutensa leimaamaksi, ettei kyennyt edes kuvittelemaan, miltä tuntuisi samaistua ulkoisesti suomalaisiin.

Haastatteluissa minun olisi tullut huomioida, että lapset ja nuoret ovat erilaisia haastateltavia, kuin aikuiset. Ensinnäkin minun olisi ehkä ollut hyvä painottaa, ettei kyseessä ollut haastattelu, jossa annetaan mallivastauksia tai yritetään suoriutua mahdollisten odotusten mukaisesti, vaan jokainen vastaus on yhtä oikea, sillä kyse on henkilökohtaisista tuntemuksista. Päällimmäiseksi jäi kuitenkin tunne siitä, että nuoret olivat oppineet elämään uudessa kulttuuriympäristössä ja sen asettamien vaatimusten ja paineiden alla siten, että heidän uskontonsa ja oma kulttuuriperimänsä toimi voiman ja itsevarmuuden lähteenä. Koulussa kohtaamastaan suomalaisesta yhteiskunnasta huolimatta he luovivat suomalaisuuden keskellä poimien vain tarpeellisen ja pitäytyen omien arvojensa mukaisessa todellisuudessa. Se ei kuitenkaan estänyt heitä solmimasta tuttavuutta tai kaverisuhteita suomalaisten kanssa. Toisaalta suomalaisten käyttäytyminen ja sodan muistot olivat osin jättäneen leimansa, sillä muutamat kysymykset saivat aikaan joko hämmennystä tai torjuvan yksisanaisen vastauksen. Erilaisuus vaatii paljon voimavaroja.

Näiden kuuden haastattelun ja asennekyselyn perusteella voin todeta, että Berryn akkulturaatiomalli toimi hyvin niiden nuorten osalta, jotka olivat selkeästi yhden sopeutumisasetteen kannalla. Niitä, jotka

sijoittuivat useampaan kategoriaan samanaikaisesti oli vaikeampi analysoida. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että kyseessä on eri tasoilla tapahtunut asenteiden eriytyminen. Samalla kun perusta luodaan vanhalle, siihen lisätään joitain uusia paloja uudessa ympäristössä. Kyse onkin siitä, millaisessa suhteessa kukin näitä aineksia painottaa. Mielestäni haastattelemani nuoret painottavat suurimmalta osin omaa etnistä taustaansa, mutta he ovat tietoisia erilaisista elämäntavan valinnoista ja suomalaisesta kulttuurista. Tämä ei kuitenkaan lisää heidän suomalaisiin sulautumisen toiveitaan, vaan paremminkin korostaa heidän valintaansa pysyä somalialaisina suomalaisyhteiskunnassa.

Suomalaisen peruskoulun tavoitteet monikulttuurisuudesta ovat saamassa myös ensimmäisiä suuria käytännössä toimeenpantavia ajatusmalleja, sillä Suomeen ollaan perustamassa islamilaista koulua. Tämä osoittaa sen, että erilaisuus on otettava huomioon yhteiskunnassa, jossa elää erilaisia etnisiä ryhmiä. Toisaalta voi käydä niin, että syntyy pieniä yhdyskuntia valtaenemmistön rinnalle, jotka eivät ole kosketuksissa toisiinsa tai valtayhteisöön. Millaiset tulevaisuuden mahdollisuudet ovat lapsella Suomessa, joka kuuluu etniseen vähemmistöön ja on käynyt islamilaista koulua? Onko hän eristäytynyt täysin suomalaisesta yhteiskunnasta, vai antaako islamilainen koulu hänelle tasa-arvoisemmat mahdollisuudet jatko-opiskeluun ja tulevaisuuden työelämään? Mielestäni avain etniselle tasa-arvoisuudelle on suvaitsevaisuus ja ennakkoluulojen poistaminen. Haastattelemani nuoret saivat minut näkemään, kuinka erilaisuuden hyväksyminen toimi heidän omana perusajatuksenaan, oli se sitten itse koettua tai pakon sanelemaa suomalaisessa yhteiskunnassa.

"Ihmiset ei ole sama."

"Se vaan niinku jokainen ihminen riippuu miten se haluaa niinku elää, se, se riippuu vaan ihmisestä."

LÄHTEET

Alitolppa-Niitamo A. Somalipakolaiset Helsingissä. STM:n raportti 1994:11. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1994.

Berry J. W. Social and cultural change. In H. C. Triandis & R. Brislin Eds. Handbook of Cross-cultural Psychology, Vol. 5. Allyn & Bacon Inc. Boston 1980.

Berry J. W., Trimble J. E. & Olmedo E. L. Field Methods in Cross-Cultural research. Eds. Lonner W. J & Berry J. W. Cross-Cultural research and Methodology series, Vol.8/1986. Sage Publications, USA 1986.

Berry J.W., Kim U., Power S., Young M. & Bujaki M. Acculturation attitudes in plural societies. Applied Psychology 38, 185-206, 1989.

Berry J.W. Acculturation and Adaptation in a New Society. International Migration. Quarterly Review, Vol.3 1992.

Berry J.W. & Sam D.L. julkaisussa Berry, Segall & Kabitcibasi Eds. Handbook of Cross-Cultural Psychology. Vol. 3, Social Behaviour and Application. Allyn & Bacon, Boston 1995.

Eisenstadt S. N. The Absorption of Immigrants. Routledge & Kegan Paul. London, 1954.

Ekholm E. Syrjätyä vai selviytyä: pakolaisten elämää Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä nro 9, 1994. Painatuskeskus, Helsinki 1994.

Hakola P. Kun sukupuoli on terveystriikki. Tutkimus terveyden ja hyvinvoinnin ehdoista Suomessa asuvien somalialaisten pakolaisnaisten keskuudessa. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1996:19. Helsinki 1996.

Hakovirta H. The World refugee problem. Hillside Publications, Tampere 1991.

Hirsjärvi S. & Hurme H. Teemahaastattelu. Gaudeamus, Tampere 1980.

Hjarnø J. Research on Muslim Communities in Denmark, 1980 to 1991. Institut for samfunds- og erhvervsudvikling socialområdet: Notat 14/91. Sydjysk Universitetscenter, Esbjerg, Denmark 1991.

Karanko M. Haaveena pakolaisstatus, Vuonna 1990 Suomeen tulleiden peruskouluikäisten turvapaikanhakijoiden koulujärjestelyt, STM:n monisteita 1992:1, Helsinki 1992.

Kettunen A., Laatu R. & Yli-Paunu J. Somaliaa maakatsaus, Kehitysmaantieteen yhdistyksen toimitteita no. 12, Helsinki 1984.

Korkiasaari J. Siirtolaisuus- ja ulkomaalaistilastot. Hakapaino Oy, Helsinki 1993.

Kosonen L. Maahanmuuttajat: kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Liebkind K. toim. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Liebkind K. The Development of Social Identity in Acculturation. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/1977.

Liebkind K. The social psychology of minority identity: a case study of intergroup identification. Helsingin yliopisto 1979.

Liebkind K. Me ja muukalaiset - ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Gaudeamus, Painokaari Oy, Helsinki 1988.

Liebkind K. Pakolaisten mielenterveys ja identiteetti. Suomen Lääkärilehti 35/1990.

Liebkind K. Maahanmuuttajat: kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Liebkind K. toim. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Liekind K. Cultural Minorities in Finland. An Overview towards Cultural Policy. Pentikäinen & Hiltunen eds. Publication of the Finnish National Commission for Unesco, No. 66. Helsinki 1995.

Liebkind K. Luentosarja Lectures on the relationships between minorities and majorities. Luento 19.4.1996 Interaction between minority and majority groups. Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitos 1996.

Linnakylä P. & Malin A. Oppilaiden profiloituminen kouluviihtyvyyden arvioinnissa. Kasvatus 2/97. Suomen Kasvatustieteellinen aikakauskirja. Hetimonex Oy, Jyväskylä 1997.

Marttinen A-C. Lasku- pakolaisnuorten elämää Suomessa. Kirjaneliö, Pieksämäki 1996.

Matinheikki-Kokko K. Pakolaisten vastaanotto ja hyvinvoinnin turvaaminen Suomessa. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 40/1991. Valtion Painatuskeskus, Helsinki 1992.

Monitori 1/1994

Monitori 3/1996

Monitori Plus. Minorities in the Finnish Media. Eds. Toivanen T. Edita, Helsinki 1997.

Murphy H. B. M. Migration and the major mental disorders. In M. Kantor (Eds.) Mobility and Mental Health, pp. 221-249. Springfield, Thomas 1965.

OPH/Opetushallitus. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Painatuskeskus. Helsinki 1994

Pakolaisinfo 1/1993

Projektityö 1995. Aineopintojen ryhmätyötutkimus maahanmuuttajaopettajista. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos 1995.

Ripatti T. Pakolaisten koulutus sopeutumisen välineenä ja vähemmistöpoliittisena toimintana. Sosiaalihuollon raporttisarja nro 16/1988. Valtion Painatuskeskus, Helsinki 1988.

Rotkirch A. & Söderling T. red. Ny Tids Årsbok 1991-92. Hakapaino, Helsinki 1992.

Sam D. L. School Adaptation of Young Vietnamese Refugees in Norway. Migration 23-24/1994.

Sam D. L. Acculturation Attitudes Among Young Immigrants as a Function of Perceived Parental Attitudes Towards Cultural Change. Journal of Early Adolescence, Vol.15 No.2 1995 pp. 238-258. Sage Publications 1995.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1992

Serkkola A. Somalia- taival suvun ja valtion varjossa. VAPK- kustannus, Helsinki 1992.

Sisäasiainministeriö. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan välimietintö, luovutettu 4.4.1996. Sisäasiainministeriön julkaisu 6/1996. Sisäasiainministeriön monistamo, Helsinki 1996.

STM. Pakolaishallintotyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1995:7. Painatuskeskus Pikapaino Oy, Helsinki 1995.

Teske R. & Nelson B. Acculturation and Assimilation: A Clarification. American Ethnologist, No. 1. 1974, pp.351-368.

Tietoaika 5/1995

Tilastokeskus. Väestö 1993:8.

Tilastokeskus. 31.12.1996 väestötilastot, julkaisematon lähde. Tilastokeskus 1997.

Tseng W-S & Hsu J. Minor Psychological Disturbances of Everyday Life. Triandis & Draguns Eds. Handbook of Cross-Cultural Psychology, Vol. 6/1980. Allyn and Bacon Inc. Boston 1980.

UNHCR, The State of the World's Refugees 1993, The Challenge of Protection, Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Englanti 1993.

Uusitalo R. Kohtauspaikkana koulu, ulkomaalaislasten opettajien kokemuksia. Helsingin Yliopiston sosiologian laitoksen monisteita Monikulttuurinen Suomi I, No.51/1991. Helsinki 1991.

Valtonen K. The Social Adaptation of Vietnamese Refugees in Turku. Licentiate-thesis. University of Turku, Departement of Social Policy 1993.

Vartiainen-Ora P. Paossa - parusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto. Oy Edita Ab, Helsinki 1996.

Verma G. Monikulttuurinen koulu ja opetus. Toim. Hiasvuori T. & Mikkola A. Opetus ja kasvatus-sarja. Painatuskeskus oy, Helsinki 1994.

Virtanen T. Somalipakolaiset Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1993:3.

WRS/ World Refugee Survey 1994. U. S. Committee for refugees, Immigration & Refugee Services of America 1994.

LIITE 1

HAASTATTELULOMAKE

TAUSTA

1. Minkä ikäinen olet?
2. Ketä kuuluu perheeseesi Suomessa?
3. Ketä kuuluu perheeseesi Somaliassa?
4. Mistä päin Somaliasta olet kotoisin?
5. Kävitkö koulua Somalissa?

KOULU

6. Milloin tulit Suomeen?
7. Milloin aloitit koulun Suomessa?
8. Oletko vaihtanut koulua tai luokkaa?
9. Mitä eroja on suomalaisessa ja somalialaisessa koulussa?
10. Onko sinusta mukavaa olla suomalaisessa koulussa?
11. Onko sinusta tärkeää oppia somaliaa koulussa? Miksi?
12. Onko sinusta vaikeaa vai helppoa ymmärtää / kirjoittaa/ puhua suomea?
13. Millaista sinusta on käydä suomalaista koulua?
14. Mitä mieltä olet opettajista?
15. Jos olet poissa koulusta, mitä teet (oletko sairas, pinnaatko?)?
16. Kenen kanssa olet koulussa välitunneilla?
17. Kenen kanssa haluaisit olla koulussa välitunneilla?
18. Oletko joskus yksin koulussa?
19. Onko sinulla suomalaisia kavereita?
20. Miten suomalaiset suhtautuvat sinuun?

VAPAA-AIKA JA PERHE

21. Mitä teet vapaa-aikanasi?
22. Kun teet läksyjä, auttaako joku sinua, jos tarvitset apua?
23. Onko perheesi ja opettajasi yhteydessä toisiinsa? Miten? (puhelimitse, käyvät koululla?)
24. Mitä mieltä perheesi on siitä, että olet suomalaisessa koulussa?
25. Onko uskonto sinulle tärkeä asia?
26. Mikä on sinulle vuoden tärkein juhla/juhlapyhä?
27. Vietättekö kotona somalialaisia juhlia ja pyhäpäiviä?
28. Mitä ajattelet klaaneista? Ovatko ne tärkeitä?

SOPEUTUMINEN

29. Pitäisikö sinun omasta mielestäsi elää kuten Suomessa vai kuten Somaliassa?
30. Tuntuuko sinusta siltä, että olet kuten suomalainen vai kuten somali? Et kumpikaan?
31. Kumpi haluaisit olla?

TULEVAISUUS

32. Mitä aiot tehdä, kun pääset koulusta?
33. Mitä odotat tulevaisuudelta? (paluu Somaliin?)